

Б.Х.МАДРИМОВ

**MUSIQA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA
LOYIHALASH
(darslik)**

Bilim sohasi:	100000 - Gumanitar
Ta'lim sohasi :	110000 - Pedagogika
Ta'lim yo'nalishi:	5111100 - Musiqa ta'limi

TOSHKENT-2020

Mas’ul muharrir:

Rustam Abdullaev, O‘zbekiston Respublikasi Bastakorlar uyushmasi raisi,
O‘zR san’at arbobi, professor, kompozitor.

Taqrizchilar:

Baxtiyor Mustafoyev, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Davron Ro‘ziyev, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

TOSHKENT–2020

MUNDARIJA

KIRISH -----	8
 I BO'LIM. MUSIQA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA LOYIHALASH.	
I.1. Musiqa madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahorati-----	10
I.2. Musiqa madaniyati o'qituvchisi pedagogik ijodkorligi va pedagogik texnologiya haqida tushuncha-----	18
 II BO'LIM. MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI O'TKAZISHGA TAYYORGARLIK KO'RISH MUAMMOLARI VA DARSDA MULOQOTNI TASHKIL ETISH.	
II.1. Musiqiy pedagogika metod va prinsiplari-----	44
II.2. Muloqot jarayonini tashkil etish. Musiqiy muloqotni tashkil etish shakllari-	47
 III BO'LIM. INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.	
III.1. Musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash-----	53
III.2. Musiqiy ta'lim jarayonida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish--	56
 IV BO'LIM. MUSIQADA IJODIY JARAYONNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI.	
IV.1. O'quvchilarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirishda tayyorgarliksiz she'r, kuy, musiqali ohang ijod etish-----	66
IV.2. Ta'lim -tarbiya jarayonida foydalaniladigan o'qitish metodlari - pedagogik texnologiyalar-----	74
 V BOB. DARSDAN TASHQARI MUSIQIY MASHG'ULOTLAR VA SSENARIYLAR.	
V.1. Umumta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar. "Stsenariy" texnologiyasi-----	83
V.2. Milliy musiqa (to'garak) ansamblini tashkil etish usullari-----	131

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	8
1-ГЛАВА. ТЕХНОЛОГИИ И ПРОЕКТИРОВАНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ.	
1.1. Музыкальное педагогическое мастерство учителя музыкальной культуры	10
2.2. Учитель музыкальной культуры-это понятие о педагогическом творчестве и педагогической технологии	18
2-ГЛАВА. ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ К ПРОВЕДЕНИЮ УРОКОВ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ И ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕНИЯ НА УРОКЕ.	
2.1. Методы и принципы музыкальной педагогики	44
2.2. Организация процесса общения. Формы организации музыкального общения	47
3-ГЛАВА. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.	
3.1. Технологии и проектирование музыкального обучения	53
3.2. Использование современных интерактивных методов в процессе музыкального образования	56
4-ГЛАВА. ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В МУЗЫКЕ.	
4.1. Творчество стихов, мелодий, музыкальных мелодий без подготовки к развитию музыкальных способностей учащихся	66
4.2. Методы обучения, используемые в образовательно-воспитательном процессе - педагогические технологии	74
5-ГЛАВА. ВНЕКЛАССНЫЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ЗАНЯТИЯ И СЦЕНАРИИ.	
5.1. Внеклассные музыкальные занятия в средних школах. Технология "сценария"	83
5.2. Методы организации национального музыкального (кружкового) ансамбля	131

CONTENT

INTRODUCTION	8
1-CHAPTER. TECHNOLOGY AND DESIGN OF MUSIC EDUCATION.	
1.1. Musical pedagogical skills of the teacher of musical culture	10
2.2. Teacher of musical culture is the concept of pedagogical creativity and pedagogical technology	18
2-CHAPTER. PROBLEMS OF TRAINING TO TEACH MUSICAL CULTURE AND ORGANIZATIONAL COMMUNICATION IN THE CLASSROOM.	
2.1. Methods and principles of music pedagogy	44
2.2. Organization of communication process. Forms of organization of musical communication	47
3-CHAPTER. WAYS TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF TRAINING USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES.	
3.1. Technology and design of music education	53
3.2. The use of modern interactive methods in the process of music education	56
4-CHAPTER. PROBLEMS OF THE ORGANIZATION OF THE CREATIVE PROCESS IN MUSIC.	
4.1. Creativity of poems, melodies, musical melodies without preparation for the development of musical abilities of students	66
4.2. Teaching methods used in the educational process-pedagogical technologies	74
5-CHAPTER. EXTRA-CURRICULAR MUSIC LESSONS AND SCENARIOS.	
5.1. Extracurricular music classes in secondary schools. Technology "scenario"	83
5.2. Methods of organization of the national musical (circle) ensemble	131

Mazkur bakalavr ta'lim standartlariga kiritilgan «Musika o'qitish texnologiyalari va loyihalash» fanini o'zlashtirishda pedagogik texnologiyalarni musiqa darslarida yangi, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, ijodiy jarayonni tashkil etish, umumta'lim maktablari musiqa darslari ishlanmalari va darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar stsenariyalari xaqida so'z yuritilgan.

Musika o'qitish texnologiyalari va loyihalash fani o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, usul va uslublarni, o'qitish shakllari, metod va vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi. Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lashi va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z soxasidagi bilimlarni mustahkam egallashtirishdan tashqari zamonavuy pedagogik texnologiyalarni va interfaol usullarni biladigan. Ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan talabalar pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o'quv- tarbiyaviy mashg'ulotlarida qo'llash malakalarini uzluksiz oshirib borishni ko'zda tutadi.

Darslik uzluksiz ta'lim tizimining musiqiy ta'lim yo'nalishi, xususan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida va umumta'lim maktablarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilar va pedagogika oliy o'quv yurtlarning talabalari uchun mo'ljallangan.

Речь идет о внедрении на уроках музыки новых, современных технологий, организации творческого процесса, разработке уроков музыки в общеобразовательных школах и сценариях внеклассных музыкальных занятий по предмету «Технология и проектирование музыкального обучения», включенного в эти стандарты образования бакалавра.

Технологии музыкального обучения и проектирования ищут пути, методы и методы, формы обучения, методы и ситуации, которые удобны для самого ученика и студента, опираясь на современные педагогические технологии, повышают эффективность учебного процесса. Обучая студентов самостоятельному мышлению, они достигают высокого качества и эффективности учебного процесса. В целях повышения эффективности образования, обеспечения того, чтобы человек был в образовательном центре и получил независимые знания молодежи, он хорошо подготовился к учебным заведениям и знал современные педагогические технологии и интерактивные методы в дополнение к прочному овладению знаниями в своей области. Студенты, знающие правила использования их в организации

учебных и воспитательных занятий, должны постоянно повышать свою квалификацию, вооружать их педагогическими технологиями и интерактивными методами и применять полученные знания на учебно - воспитательных занятиях.

Учебник предназначен для учителей и студентов педагогических высших учебных заведений, работающих в средних общеобразовательных учреждениях и общеобразовательных школах, а также для направления музыкального образования системы непрерывного образования.

We are talking about the introduction of new, modern technologies in music lessons, the organization of the creative process, the development of music lessons in secondary schools and scenarios of extracurricular music lessons on the subject "Technology and design of music education", included in these standards of bachelor's education.

Music learning and design technologies are looking for ways, methods and techniques, forms of learning, methods and situations that are convenient for the student and the student, based on modern pedagogical technologies, increase the efficiency of the educational process. Teaching students independent thinking, they achieve high quality and efficiency of the educational process. In order to improve the effectiveness of education, to ensure that the person was in the educational center and received independent knowledge of young people, he was well prepared for educational institutions and knew modern pedagogical technologies and interactive methods in addition to a solid mastery of knowledge in their field. Students who know the rules of their use in the organization of training and educational activities should constantly improve their skills, equip them with pedagogical technologies and interactive methods and apply the knowledge gained in the educational classes.

The textbook is intended for teachers and students of pedagogical higher educational institutions working in secondary educational institutions and secondary schools, as well as for the direction of music education system of continuous education.

KIRISH

Mazkur darslik 5111100 – Musiqa ta'limi yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda bo'lg'usi musiqa madaniyati o'qituvchilari egallashi zarur bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar minimumi belgilab berilgan. Darslik o'qituvchi o'quvchilarni faollshtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni usul va uslublarni o'qitish shakllari, metod va vaziyatlarni izlashni, pedagogik texnologiyaga suyanib o'quv jarayoni samaradorliini oshirishni, hisobga olib tuzilgan.

Darslikni o'qitishdan maqsad - amaliy faoliyatni o'zlashtirish jaryonida qo'shimcha ta'lim, uni o'zlashtirish jarayonida ilmiy amaliy faoliyatini Musiqa madaniyati o'qituvchisi, litsey, pedagogik kollejdagi maxoratli o'qituvchini tasvirlab berish. Musiqa pedagogika muammosigi zamonaviy yondashish va uni yechishni chuqur va keng tasvirlash.

Darslikda musiqa o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalari ta'limining mazmuni, o'qituvchi va o'quvchilar musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalashga pedagogik ta'sir etish, musiqa ta'limida rivojlanuvchi ijodiy o'yinli va interaktiv uslublari, haqida asosiy ma'lumotlar berish. Musiqa ta'limi va tarbiyasi sohasidagi ilg'or tajribalarni umumlashtirish. Darsdan tashqari olib boriladigan tadbirlarni mustaqil tayyorlashni o'rganishga tayyorlash xususida fikr yuritilgan.

Musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash fani o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, usul va uslublarni, o'qitish shakllari, metod va vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi. Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lashi va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z soxasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonavuy pedagogik texnologiyalarni va interfaol usullarni biladigan. Ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan talabalar pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o'quv- tarbiyaviy mashg'ulotlarida qo'llash malakalarini uzluksiz oshirib borishni ko'zda tutadi.

Davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi, yangi avlod darsliklarini yaratilishi hamda madaniy rivojlanishni yuqori bosqichlarga ko'tarish, jaxon hamjamiyati safidan munosib o'rin egallashga yo'naltirilgan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Yangi ta'lim standartlarni o'zlashtirish mustaqil fikr yuritishga undash, yangi texnologiya asosida ish olib borish bevosita o'qituvchi faoliyatiga bog'liqdir. Ta'lim

samaradorligini oshirish, davlat ta'lim standartlarining bajarilishini ta'minlash, ta'limning sifat ko'rsatkichini kafolatlashda zamonaviy pedaagogik texnologiya hal qiluvchi omillardan hisoblanadi.

Darslikning asosiy maqsadi oliy o'quv yurti talabalariga umumta'lim maktablari musiqa darsi va darsdan tashqari musiqiy mashg'ulot ishlarida, o'quv jarayonida davlat ta'lim standartlarining bajarilishida ta'lim samaradorligini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash, o'quv mehnatini amalga oshirishda, o'qituvchi va o'quvchini izlanishga, o'z ustida ishlashga undaydi.

Ushbu darslikda musiqa o'qitish jarayonida musiqiy pedagogik mahorati tarkibi o'z ichiga oladigan badiiy musiqa, musiqiy san'at mazmunida shaxsni axloqiy estetik va tinglash madaniyatini shakllantirish, o'quvchilarni ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda o'yin holatini qo'llash, o'quvchilarni mustaqil tayyorlashda malaka ko'nikmalarni shakllantirish, pedagogik ijodkorlik, o'quv tarbiyaviy vazifalarni echishda va musiqiy ta'limni o'rganishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish, musiqa darslarida musiqiy muloqat jarayonini tashkil etish, musiqa fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi xaqida suhbat, innovatsion pedagogic texnologiyalar yordamida musiqiy ta'lim samaradorligini oshirish, dars ishlanmalari va umumta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar ssenariyalari xaqida uslubiy tavsiyalar berilgan.

Muallif

I BO'LIM

MUSIQA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA LOYIHALASH

I.1. Musiqa madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahorati.

Zamonaviy o'qituvchi - kelajak bunyodkori, yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisidir.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, “Ta’lim to’g’risida»gi “O'zbekiston Respublikasi Qonunlari asosida milliy tajribaning taxlili va ta'lim tizimida jahon miqyosidagi yutuqlarga tayanib yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish, istiqbol vazifalarini ilgari surish va xalq etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirishda pedagog mahorati alohida o'rin tutadi.

Milliy dasturda ko'zda tutilgandek, zamonavaiy axborot texnologiyalari va kompyuterlar mukammalashib, o'quv jarayoniga tatbiq etib borilyapti.

O'qituvchining pedagogik mahorati - o'quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo'naltirish, talaba- o'quvchilarda dunyoqarash qobiliyatini shakllantirish, jamiyat uchun zarur bo'lgan faoliyatga moyillik uyg'otish asosiy vazifalardan hisoblaniladi.

Pedagogik maqsadning o'ziga xosligini quyidagilarda bilish mumkin:

Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya'ni pedagogik faoliyatning natijasi jamiyat manfaatlari bilan bog'liqdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi)ni ta'minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o'tkazadi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi.

Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilishi hamda bu maqsadga erishish o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olishi zarur. Gyote ta'kidlaganidek: «Ishonch bilan gapir, ana shunda so'z ham, tinglovchilarni mahliyo qilish ham o'z-o'zidan kelaveradi».

Pedagogik ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki, pedagog maqsadi doimo o'quvchi kelajagi tomon yo'naltirilgan bo'ladi. Buni anglagan holda mohir pedagoglar o'z faoliyatining

mantiqini o'quvchilar ehtiyojlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o'ziga xosligi o'qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to'la anglab, o'z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining «o'sib», uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;
- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondashishi;
- o'quvchilar qiziqishlarini e'tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Inson o'zining alohida xususiyatlariga ega bo'lgan, ro'y berayotgan voqealarni idrok qila oladigan va ularga o'zicha baho beradigan takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo'lgan ishtirokchisi hamdir.

Pedagog doimo o'sib-o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan hatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.

O'quvchilarga pedagogdan tashqari, atrof-muhit, ota-ona, boshqa fan o'qituvchilari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy hayot ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o'zida jamiki ta'sirlarga va o'quvchilarning o'zida paydo bo'lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi.

O'quvchi shaxsiga doimo ijobiy-axloqiy ta'sir ko'rsata oladigan kishigina haqiqiy tarbiyachi hisoblanadi. Bunga erishish uchun pedagog o'zining axloqiy sifatlarini doimo takomillashtirib borishi talab etiladi.

O'quvchilarni mehnat, muloqot, o'yin, o'qish kabi faoliyat turlarida ishtirok etishlari tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir mohir pedagog o'zining individual pedagogik tizimiga ega bo'lishi lozim. Bunda albatta mamlakatimizdagi ilm-fan, ta'lim, milliy-madaniy qadriyatlar, hamda musiqiy meros, musiqiy ijrochilik, xonandalikdagi qator yutuqlarimiz bilan o'quvchi-yoshlarni tanishtirib borish katta ahamiyat kasb etadi.

U o'quvchi-yoshlar psixologiyasini o'rganishi va har biriga nisbatan individual yondoshishi, dars va mashg'ulot jarayonida ularning talab va istaklari qondirilishi uchun harakat qilishi, yaxshi ijodiy natijaga erishishga, har bir o'quvchi-yoshlarni safarbar eta olishi, bir so'z bilan aytganda, yoshlarning ma'naviy ehtiyojini qondirish uchun sharoit yaratishi lozim. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda undan yuqori badiiy did, yangilikni tez his qilish, hayot bilan hamnafas bo'lish, mohir tashkilotchilik qobiliyati talab qilinadi. Bosh vazifa - badiiy ijodiyot yoki

san'atning biror tor yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash emas, balki, har tomonlama komil insonni tarbiyalash uchun uni axloqiy pok, go'zallik va ezgulikni yaxshi his eta oladigan, o'z axloqi bilan boshqalarga o'rnak bo'la oladigan ma'naviy etuk insonlarni tarbiyalash ishiga ko'maklashishdir.

O'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash va unga puxta talim berish ishida o'quv-tarbiyaning yanada samaradorligini taminlash maqsadida cholg'u ijrochiligi malakalarini egallash uslubiyotining nazariyasi va unga xos bo'lgan o'rgatish "texnologiyasini" rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

O'quvchi-yoshlar talimida muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritishi, bilmaslikdan-bilishga, qo'lidan kelmaslikdan uddalay olishga, yani o'z kuch- g'ayratlarining ma'nosi va samarasini anglashga tomon siljish, yutuqlar quvonchini his etishni taminlovchi sharoitlarni yaratish, mehnatsevarlik, o'qishga havas va o'qish iqtidorini tarbiyalash asosiy vazifalardan biridir. Musiqa tufayli insonda oliyjanoblik, ulug'vorlik, go'zallik tashqi dunyodagina emas, balki uning o'zida ham mavjud ekanligi to'g'risidagi tasavvur yuzaga keladi. O'zbek xalqining bebaho, mumtoz, nodir musiqa asarlarini xalq cholg'ularida badiiy, yetuk ijro etishni rivojlantirish, hozirgi davrimizda yoshlarni musiqaga bo'lgan qiziqishini orttiradi.

Pedagogik mahorat haqida tushuncha

"Pedagogik mahorat" bir kategoriya sifatida o'zining ilmiy asoslariga ega. Jumladan:

- pedagogik mahorat kasbiy faoliyatdagi individuallikning yorqin sifatida tushuniladi.
- pedagogik mahorat kategoriyasi kasbiy faoliyat nuqtai nazardan kishining individualligini xarakterlaydi.
- mahorat talabalar tomonidan ularning sotsial yetuklikka erishish darajasiga qarab

bosqichma-bosqich egallanadi. Sotsial yetuklik komponentlari pedagogik mahorat komponentlari pedagogik mahorat komponenti bilan quyidagi nisbatda bo'ladi. Bo'lg'usi pedagogning sotsial yetuklik komponentlariga quyidagilar kiradi:

Sotsial o'z-o'zini belgilash - o'zining pedagogik qobiliyatlari va e'tiqodini namoyon qilish;

Sotsial faollik - odamlar bilan ishlay olish va boshqalarni tarbiyalash tajribasini takomillashtirish;

Sotsial ma'suliyat - o'qituvchining bilimdonligiga aylanadigan bilimlar. Pedagogik mahorat komponentlari N.V. Kuzmina, V.A. Slastenin, I.A. Zazyun, V.I. Zagvyazinskiy, G.I. Xozyainov, T.F. Kuzina, A.I. Mashenko, N.P. Lebednik, T. Noyner, Yu.K. Babanskiy, N.V. Kuxarevlarning tadqiqotlarida o'rganilgan.

Ular pedagogik mahoratning asosiy yo'nalishlarini muayyan mantiqiy izchillikda belgilab berdilar.

Pedagogik mahorat asoslariga: kasbiy pedagogik bilimlar, insonparvarlikka yo'nalganlik, pedagogik texnika, kasbiy pedagogik faoliyatni amalga oshirish tajribasi, pedagogik shaxsga taalluqlidir.

Mahoratning shakllanish bosqichlariga: reproduktivlik (boshlang 'ich), ijodiylik, ijodiy-novatorlik kiradi.

Pedagogik mahorat darajalari o'qituvchi ish darajasining davomi hisoblanadi:

- reproduktiv (o 'ta past);

- moslashuvchan (past);

- lokal (chegaralangan)-modellashtirish (o 'rtacha qoniqarli).

Bu daraja talabalar bilan bo'ladigan o'quv-tarbiya ishlarining ayrim yo'nalishlarida yuqori sifati bilan xarakterlanadi:

Izchil modellashtirish (yuqori). Bu bosqichda, pedagog faoliyatining barcha turlarida yuqori sifatga erishiladi;

Izchil modellashtirish (oliy). Bunda faoliyatning barcha turlarida ijodiy munosabat paydo bo'ladi. O'quv tarbiya samaradorligini oshirish yo'llari izlanadi.

Musiqqa san'ati umumxalq san'atiga aylanib bolalar bog'chasi, musiqa maktablari, o'rta umummaktablar, o'quvchilar saroyi, madaniyat uylari, yoshlar ijodiy uylarida keng qo'llanib kelinmoqda.

Chet el klassik kompozitorlar hamda qardosh xalqlar kompozitorlari bilan bir qatorda O'zbekiston kompozitorlari va bastakorlarining yuksak badiiy qiymatga ega bo'lgan asarlarini ijro etish uchun ham keng imkoniyatlar yaratildi.

Mohir o'qituvchi-ustoz shogirdlarini hayotdagi rang-barang hodisa va voqealarni sinchkovlik bilan kuzatadigan, tahlil qila oladigan, ilmiy tadqiqot ishiga qiziqadigan, bir umr o'zi o'qitgan fanning sehri bilan yashaydigan qilib tarbiyalaydi. Bunday mohir, mehribon ustozlarni shogirdlar bir umr eslaydilar.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek: "Fuqarolar endi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni ishtirokchisi emas, balki bunyodkori va tashkilotchisidir".1

Pedagogika haqli ravishda tabiatning oliy mahsuli - insonning ma'naviy-amaliy shakllanishi, uning shaxs sifatida rivojlanishi, barkamol inson shakllanish qonuniyatlarini, mutaxassislik asoslarini o'rgatuvchi ustuvor fanlardan biriga aylandi.

Ma'lumki, didaktikaning predmetini o'rgatish, o'rganish hamda ta'lim mazmuni tashkil qiladi. Bunda ishtirok etayotgan uchta komponent bir - biri bilan

uzviy aloqada bo'lib, ulardan birortasini e'tibordan chetda qoldirish mumkin emas.

Ishni o'rganish yoki o'rgatishdan boshlasak, tabiiy ravishda nimani (qaysi mazmundagi o'quv materialini) o'rganmoqchimiz yoki o'rgatmoqchimiz, degan savol tug'iladi.

O'rgatish ham, o'rganish ham, ularning ohirgi natijasi ham ta'lim mazmuniga bog'liq.

Har xil mazmundagi matnlarni o'ziga xos usullar bilan o'zlashtirish qabul qilinganligi uchun o'rgatishning qanday bo'lishi uning mazmunidan kelib chiqadi, bu esa o'rganishni tashkil etuvchi, ya'ni o'rgatuvchiga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, didaktik tafakkur bu - o'rganish, o'rgatish va ta'lim mazmunining doimiy aloqalari, munosabatlarini izlash, aniqlash demakdir.

O'qituvchi o'quvchilarni faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, usul va uslublarni, o'qitish shakillari, metod va vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi.

Shu boisdan ham, pedagogik texnologiya, didaktik texnologiya, ta'lim texnologiyalariga o'quv jarayonidagi eng samarali vositalar deb qaralmoqda. Ulardan dunyo pedagogik amaliyotida keng foydalanilmoqda.

Xozirgi kundagi eng dolzarb masala va vazifa ta'lim standartlarini o'quv jarayoniga tatbiq etishdan iboratdir.

Agar bu vazifa amalga oshirilmas ekan, ta'lim - tarbiya sohasida sifat va samaradorlikka erishish, o'quv jarayonini takomillashtirish masalalari hal etilmay qoladi.

O'zbekistonning «Ta'lim to'g'risida»gi qonunga ko'ra, 9 yillik umumiy o'rta ta'lim joriy etildi. Ta'limni demokratlashtirish, individuallashtirish, mintaqaviy xususiyatlarni xisobga olish tamoyillari asosida barcha o'quv predmetlari qatori jumladan musiqa predmeti bo'yicha ham o'qitish kontseptsiyasi ishlab chiqildi. Musiqa madaniyati o'quv predmeti o'quvchilarning ma'naviy, badiiy va axloqiy madaniyatini shakllantirishga, milliy g'urur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga, ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o'stirishga, fikr doirasini kengaytirishga, mustaqillik va tashabbuskorlikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Musiqa madaniyati o'quv predmeti umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan barcha o'quv predmetlari, jumladan, adabiyot, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya, mehnat va boshqa fanlar bilan bog'lanadi. Barcha o'quv fanlari qatori musiqiy ta'limda ham DTS larning joriy etilishi milliy musiqiy meroslardan to'la qonli foydalanish imkonini beradi. Bular amaliy xalq kuy va qo'shiqlarida, xonanda va sozandalarning ijodiy faoliyatlarida, maqom, shashmaqom, dostonlar va bugungi zamonaviy musiqa asarlarida o'z aksini topdi. Musiqa san'atining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalashda, ularning barkamol bo'lib

yetishlarida o'ziga xos va takrorlanmas manbaa bo'lib xizmat qiladi. Azaldan Sharq, jumladan, o'zbek musiqa ta'lim-tarbiyasi pedagogikasi va uning mukammal ustoz va shogird an'analari misolida takomillashib borgan. Davlat ta'lim standartlarida ommaviy xalq musiqa pedagogikasi, professional musiqa ijodkorlari, musiqa ijrochilari (sozanda, xonandalar) katta ashulachilar, maqomchilar, dostonchilar tomonidan asarlarning elementar asoslarini o'rganish me'yorlashtirilgan. Musiqa ta'limida davlat ta'lim Standartlari asosida yangi ta'lim mazmuni o'quvchilarning musiqiy bilim va malakalari bilan birga ularda kuzatuvchanlik, xotirani mustahkamlash, obrazli tassavur qilish, ularda ijodkorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, badiiy va musiqiy did kabi xislatlarni rivojlantirishni ta'minlaydi. Musiqa madaniyati ta'limining yangi mazmuni yosh avlodni milliy musiqiy merosimizga vorislik qila oladigan, umumbashariy, musiqa boyligini idrok eta oladigan madaniyatli inson darajasida voyaga etkazishni nazarda tutadi. Bunda o'quvchilar musiqa san'atini butun nafosati bilan o'rganishlari, ommaviy musiqa faoliyatlari: musiqani badiiy idrok etish, yakka va jamoa bo'lib qo'shiq kuylash, raqsga tushish va ijodkorlik malakalarini shakllantirish asosiy maqsad bo'lib xisoblaniladi. Shuningdek, o'quvchilar musiqiy iqtidorni rivojlantirish, musiqa san'atiga mehr va ishtiyoqni oshirish, musiqa san'atiga qiziquvchi o'quvchilarning o'sishlari uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratib berish, ularning badiiy ehtiyojlarini qondirish musiqiy ta'lim - tabiyaning asosiy vazifasini tashkil etadi. Shu bilan bir qatorda, jaxon xalqlarining umuminsoniy musiqiy qadriyatlarini ham chuqur o'rganish, yosh avlodni xalqaro nufuzga moyillik bo'lgan madaniy durdonalardan baxramand bo'lishni ta'minlaydi.

Jamiyat taraqqiyoti hech qachon to'xtab qolmaydi, uning g'ildiragi doimo oldinga qarab aylanaveradi, bu tabiiy, tarixiy jarayondir. Shuning uchun ham musiqa madaniyati o'qituvchisi o'quvchilarni ma'naviy, badiiy va ahloqiy madaniyatini shakitlantirishi, milliy g'ururi va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishi, ijodiy mahoratning, nafosatda, badiiy didni o'qitirishi, fikr doirasini kengaytirishi mustaqillik va tashabbuskorlikni muntazam ravishda shakllantirib borish lozimdir. Biz bilamizki, pedagogik tarbiya haqidagi fan sifatida tarbiyaning mohiyatini tushunishini, uning qonunlarini ochib berishi va shu orqali inson manfaatlarini tarbiya jarayoniga ta'sir etishini nazarda tutadi.

Musiqa madaniyati o'qituvchisining pedagogik mahoratlaridan eng avval, ta'lim

- tarbiya sohasida orttirilgan tajribalarni o'rganishi lozim. Bu albatta, ko'pgina muammolarni hal etishda yaqindan yordam beradi.

Ilg'or o'qituvchilar tajribasi bilan bir qatorda oddiy o'qituvchilarning faoliyatlari ham o'rganib boriladi. Chunki tajribalarni o'rganish jarayonidagi muammo: yutuq va kamchiliklar aniqlanadi. Bunda kuzatish, intervyu olish,

anketalashtirish, o'quvchilarning yozma va ijodiy ishlari, pedagogik xujjatlarini o'rganish metodlardan foydalaniladi, masalan: kuzatishda o'rganish lozim bo'lgan pedagogik hodisani ma lum maqsadidan kelib chiqqan xolda kuzatish bayonnomasini olib boradi. Bu jarayon aniq reja asosida olib borilishi kerak.

Suhbat esa fakt - dalillar to'plash yoki kuzatish davomida to'plangan materiallarga aniqlik kiritish maqsadida olib boriladi.

«Suhbat mustaqil yoki yordamchi metod sifatida qo'llaniladi».

Anketalashtirish material to'plash maqsadida amalga oshiriladi. Mahoratli o'qituvchi barcha o'quvchilarning maktab xujjatlarini o'rganishi lozim. Bunga o'quvchilarning shahsiy delalari, metodistning habarlari, kundaliklar, majlis bayonnomalaridan habardor bo'lishi nazarda tutiladi. Shuningdek, darsdan tashkari musiqiy to'garak ishlarini ham olib boradi. Jumladan: Qadimgi Gretsiyada musiqa yordamida donolikni, mardlikni tarbiyalashi mumkin deb hisoblangan. Haqiqatdan har bir san'at insonga ruhiy ta'sir ko'rsatadi. Musiqa aynisa emotsional ta'sir etishda katta kuchga ega. Shuning uchun ko'pgina davlatlarda musiqadan ko'p yo'nalishlar bo'yicha keng foydalaniladi.

Maktablar faoliyatining hozirgi nazariyasi va amaliyotida o'quv tarbiya jarayonining yangi yo'llarini amalga oshirish va uni olib borishning ko'plab variantlari mavjud. Har bir muallif hamda amaliyotchi pedagogik jarayonga o'zining individual ulushini qo'shadi. Lekin, ko'p yangi texnologiyalar o'z maqsadlari, mazmuni qo'llaniladigan metodlari va vositalari bo'yicha yetarlicha ko'p o'xshashliklarga ega, ularni shu umumiy belgilariga ko'ra tasnif qilinadi -

- asosiy rivojlantiruvchi omili bo'yicha;
- o'zlashtirish kontsepsiyasi bo'yicha;
- shaxsiy belgi sifatlariga ko'ra yo'nalganligi bo'yicha;
- mazmun xususiyatlari bo'yicha;
- boshqaruv turi bo'yicha;
- bolaga yondashuvi bo'yicha;
- ko'p qo'llaniladigan metodlar bo'yicha;
- ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha.

Yuqoridagi tasnif asosida misol sifatida hozirgi an'anaviy maktab ta'limini quyidagicha tasniflash mumkin:

- Qo'llanish darajasiga ko'ra: umumpedagogik;
- falsafiy asosi bo'yicha; majburlash pedagogikasi;
- (umumiy majburiy ta'lim);

- asosiy rivojlantiruvchi omili bo'yicha: asosiy e'tibor jamiyatning faol a'zolari bo'lgan barkamol insonlarni tarbiyalashga qaratilgan; shu bilan bir vaqtda shaxsning har tomonlama rivojlanishiga ham e'tibor qaratilgan holda;

- o'zlashtirish kontsepsiyasi bo'yicha; asostiativ - reflektor bo'lib, suggestiya (namuna, misol, o'rnak ibrat ko'rsatish) ga tayangan holda.

- Shaxsiy belgi sifatlariga ko'ra yo'nalganligi bo'yicha; axborotli, ya'ni bilim, malaka, ko' nikmalarini shakllantirish va mustahkamlashga yo' naltirilgan;

- mazmun xususiyatlari bo'yicha: dunyoviy, texnokratik, umumta'lim mazmunida bo'lib, ta'lim - tarbiya jarayonida tashkil qilish va olib borishda didaktikaga markaziy o'rin beriladi;

- boshqaruv turi bo'yicha: an'anaviy-mumtoz (klassik) bo'lib, unga ta'limni texnika vositalari qo' shilgan;

- bolaga yondashuv bo'yicha: avtoritar;

- ko'p qo'llaniladigan metodlari bo'yicha:tushuntirish-illyustrtsiyalash;

- ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha: ommaviy.

Shu bilan bir vaqtda, jamiyatning rivojlanishi alohida mamlakatlarda va umuman jaxonda insonparvar falsafiy asosdagi yangi pedagogik texnologiyalarni yaratdi. Har bir darsning alohida xususiyati mavjud. Musiqa o'qituvchisining ham o'ziga xos sirlari bo'ladi. Musiqaga muhabbat, qiziqish bilan qarash, o'quvchi-bolalarga bor bilimlarini berishga intilish va ishga sidqidiladan yondashish, insonning ish jarayonidagi hayoti bilan yashash maqsadga muvofiqdir. Tajribada pedagoglar musiqa fanini murakkabligini va o'qituvchi bilan sozandaning bog'liqligini ko'rsatib o'tganlar.

Musiqa o'qituvchisi o'quv va tarbiya ishlarini olib boradi. U faqatgina keng bilimga ega bo'lib qolmay, o'zining fanini ham yaxshi va chuqur bilishi lozimdir. Bolalarni musiqa san'ati bilan tarbiyalashda dunyoqarashi, fikrlashi, tushunchasi birinchi darajali ahamiyatga egadir. Musiqa kishi xissiyotini, ayniqsa emotsional estetik xissiyotini vaol rivojlantiradi.

Musiqa o'qituvchisi yaxshi sozanda va yaxshi san'atkor bo'lishi lozimdir.

Musiqa cholg'usida yaxshi chalish, ijro eta olish, yaxshi ovozga ega bo'lishi, notaga qarab yaxshi ijro qilishi, bolalar qobiliyatini ajrata bilishi lozimdir. Musiqa o'qituvchisi musiqa asbobida yaxshi ijro etishi juda muhimligi quyidagida belgilanadi. Birinchidan: Jonli ijro etish - sinfda kayfiyatni yaxshilaydi.

Ikkinchidan: Jamoa bo'lib (xor) ijro etayotganda hohlagan epizodni yoki (taktik) jumlani qaytarish mumkin.

Uchinchidan: Musiqa asbobida ijro eta oladigan musiqa o'qituvchisi o'z tarbiyalanuvchilariga musiqani o'zi ijro etish naqadar qiziqarliligini va muhimligini amaliyotda ko'rsatib o'tadi.

Musiqa o'qituvchisi musiqa asbobini yaxshi ijro etishi bilan cheklanib qolmay yaxshi tovush, dirijyorlik jesti bilan, musiqa nazariyasini mukammal bilmog'i va ijod qilishi lozimdir. O'qituvchining shaxsiy namunasi va bilim darajasi musiqa fanining taqdirini hal qiladi.

O'qituvchi bulardan tashqari darslarni kuzatib borishi ham lozimdir. Doimiy kuzatishlar orqali o'qituvchi pedagogik mahoratini egallab boradi. U vaziyatni

(situatsiyani) baholashga, o'quvchilarning ichki tuyg'ularini sezishga o'rganadi. Kuzatish 1-7 sinflar davomida amalga oshiriladi. Eng asosiysi: o'qituvchi asarni ijro etibgina qolmay, balki uning mazmuni bilan ham tanishtirishi lozim, buning uchun o'qituvchining nutqi ravon, qisqa, hamda tushunarli bo'lishi kerak.

Musiq madaniyati darsida o'qituvchining mahorati har tomonlama yuksak darajada bo'lishi lozim. Uning asar haqidagi kirish so'zi va dars mavzusini tushuntirib berishi, o'quvchilarni ajoyib va sehrli san'at - musiqa olamiga olib kiradi. Va qiziqarli suhbat bilan bolalar diqqatini musiqa mavzulariga yo'naltirishi mumkin. O'qituvchining musiqa asari haqidagi hikoyasi qisqa, qiziqarli bo'lishi kerak va o'quvchilarni badiiy idrok etishga erishtirishi lozimdir.

Dars davomida o'qituvchi o'quvchilar bilan muloqot usulini qo'llasa, musiqa haqida to'g'ri mulohaza yuritishga, aniq xulosalar chiqarrishga yordam beradi. Suhbat jarayonida ko'proq o'quvchilar baxsga o'tadilar. Bu faoliyatida o'qituvchi rejissyor singari ularni boshqarib, to'g'ri xulosalarga erishtirilishi lozim.

I.2.Musiqa madaniyati o'qituvchisi pedagogik ijodkorligi va pedagogik texnologiya haqida tushuncha.

Pedagogik texnologiya hozirda barcha pedagogik kasblar hamda ta'lim - tarbiya jarayonini tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilish bilan bog'liq kasblarning asosini tashkil qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan barcha pedagoglar xabardor bo'lishlari zarur.

Ta'lim - tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim - tarbiya sohasida ham so'ngi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrda paydo bo'ldi va turli rivojlanish bosqichlaridan o'tib kelmoqda.

O'tgan asrning 50 - yillari o'rtasidan 60 - yillargacha «ta'lim texnologiyasi» atamasi qo'llanilib, bunda dasturlashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan.

70 - yillarda «pedagogik texnologiya» atamasi qo'llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini ifodalagan.

80 - yillarning boshidan pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan.

Pedagogik texnologiya ta'riflari:

«Pedagogik texnologiya - barkamol insonni shakillantirish faoliyati». Shu bilan birga, pedagogik texnologiyaning keng qo'llamli, serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda, uning quyidagi yana bir nechta ta'riflarini keltirishimiz mumkin: pedagogik texnologiya axborotlarini o'zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma'no - mazmunlarni hamda axborotlar orasidagi turli bog'liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o'rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya - ta'lim metodlari, usullari, yo'llari hamda tarbiyaviy vositalar yig'indisi; u pedagogik jarayonning tashkiliy - uslubiy vositalari majmuidir.

Pedagogik texnologiya - bu o'z oldiga ta'lim shakillarini optimallashtirish vazifasini o'quvchi, butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini texnik resurslar va odamlarning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogik texnologiya - ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun qulay shakl va usulda uzatish hamda o'zlashtirish jarayonidan iborat.

Demak, pedagogik texnologiya insonga (ta'lim-tarbiya oluvchiga) oldindan belgilangan maqsad bo'yicha ta'sir o'tkazish faoliyatidan iborat.

Pedagogik texnologiya o'quvchini mustaqil o'qishga, bilim olishga, fikrlashga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir.

Pedagogik texnologiya jarayonida o'qituvchi rahbarligida o'quvchi mustaqil ravishda bilim oladi, o'rganadi, o'zlashtiradi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar dan foydalaib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tabor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchi-talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir.¹

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu - jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullarini o'ziga xosligi

shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi -talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchi - talabani dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- o'quvchi - talabalarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;

- o'quvchi - talabani bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;

- pedagog va o'quvchi - talabani hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirishi va ta'minlashi.

Pedagogik texnologiya masalalari, muammolarini o'rganayotgan o'qituvchilar, ilmiy - tadqiqotchilar, amaliyotchilarning fikricha, pedagogik texnologiya - bu faqat axborot texnologiyasi bilan bog'liq hamda o'qitish jarayonida qo'llanishi zarur bo'lgan TSO (TVF), kompyuter, masofali o'qish yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb belgilanadi.

O'qituvchi va o'quvchi-talabani maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi - aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'quvchi-talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balki film, tarqatma material, chizma va plakatlari, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'ladi, bular o'qituvchi va o'quvchi - talabaga bog'liq.

O'qituvchi dars ishlanmasini yozish bilan bir qatorda, o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirishi zarur, bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitini, TSO ni, eng asosiysi, o'quvchining imkoniyati, ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini nasardaa tutishi kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin bo'ladi. Qisqa qilib aytganda, o'qituvchi - talabani ta'limning markaziga olib chiqishi kerak.

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi lozim. Bunda o'qituvchi tomonidan bo'lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchi - talabalarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritaning tuzish oson emas, chunki buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogika va axborot texnologiyalaridan xabardor bo'lishi, shuningdek, juda ko'p metodlar, usullarni bilishi kerak bo'ladi. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli

bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyixalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko'rinishda yoki shaklda tuzish, bu o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi, fantasiyasi va ixtiyoriga bog'liq. Texnologik harita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi, aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafotlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasini topgan bo'lishi kerak. Texnologik haritaning tuzilishi o' qituvchi tomonidan darsni kengaytirilgan konspektini yozishdan xalos etadi, chunki bunday haritada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi.

O'qituvchi tomonidan o'zi o'qitayotgan fanning har bir mavzusi, har bir dars mashg'uloti bo'yicha tuzilgan yuqoridagi kabi texnologik harita unga fan, predmetini yaxlit holda tasavvur etib yondoshishga, tushunishiga (bir semestr, bir o'quv yili bo'yicha), yaxlit o'quv jarayonining boshlanishi, maqsadidan tortib, erishiladigan natijasini ko'ra olishiga yordam beradi.

Pedagogik texnologiyalarning turlari ko'p bo'lib, yo'nalish va maqsadlarga asosiy e'tibor qaratilgani bilan farq qiladi.

Pedagogik texnologiya jarayonlarini o'rganishning soddalashtirilgan tartibini quyidagicha tushunish mumkin:

Tushuntirish - axborotning ma'no - mazmunini, undan foydalanish tartibini turli vosita va usullarni qo'llab, tushuntiruvchining o'zi tushungan darajada boshqalarga yetkazish faoliyatidan iborat jarayon.

Tushunish - axborotning ma'no-mazmunini idrok qilish, undan ko'rsatilgan tartibda mustaqil foydalana olish.

O'rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarini o'rgatuvchining o'zi o'rgangan darajada boshqalarni takrorlay olishini, turli vosita va usullarni qo'llab amalga oshirish faoliyatidan iborat jarayon.

O'ganish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'zlashtirish - tushunish, o'rganish orqali axborotning ma'no-mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar hosil qilish.

O'zlashtirish shartli ravishda quyidagi uchta darajaga ajratiladi.

- 1) O'rgatilgan bilim, ko'nikmalarni to'g'ri takrorlash;
- 2) Ularni amalda, faoliyatda qo'llash, ulardan tegishli maqsadlarda foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish;
- 3) Ularni ijodiy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish asosida takomillashtirish faoliyatini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lish.

Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarning hammasida ham birdek qo'llaniladigan va ta'lim-tarbiya jarayonining tarixiy tarkib topishida va rivojlanib borishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan asosiy tarkibiy elementlar, so'zlash, ko'rsatish va mashqlar bajarishdan iborat bo'lib, ular o'zaro quyidagicha ketma-ketlikda va bog'liqlikda amal qiladi:

Pedagogik texnologiyalardagi asosiy tarkibiy elementlar

So'zlash

Ko'rsatish

Mashq

O'quvchi faoliyatidagi asosiy jarayonlar

Tinglash

Ko'rish

Mashq bajarish

O'qituvchi faoliyatidagi asosiy jarayonlar

Nazorat uchun savollar:

1. Innovatsiya nima?

2. Texnologiya nima?

3. Pedagogik texnologiya tushunchasi qachon paydo bo'ldi va uni rivojlanish bosqichlarini ayting.

4. Pedagogik texnologiya ta'riflarini ayting.

5. Musiqa madaniyati predmeti, uning ahamiyati va yangi avlodni tarbiyalab barkamollikka etishtirishdagi o' rni.

6. O'zlashtirish shartlarini sanang.

Quyida o'qitish jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan ba'zi bir treninglar (texnologiyalar)ga tavsifnomalar:

«TARMOQLAR» metodi - o'quvchi - talabani mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga qaratilgan.

«3x4» metodi - o'quvchi - talabalarni erkin fikrlash, keng doirada turli g'oyalarni bera olish, ta'lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olish, ta'rif bera olishiga qaratilgan.

«Blits o'yin» metodi - harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma-xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan.

«Intervyu» texnikasi o'quvchi - talaba savol berish, eshita olish, to'g'ri javob berish, savolni to'g'ri tuzishni o'rgatishga qaratilgan.

«Ierarxiya» texnikasi - oddiydan murakkabga, murakkabdan oddiyga o'tish usullarini qo'llash orqali ularni mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashga o'rgatishga qaratilgan.

«Bumerang» texnikasi - o'quvchi - talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab bera olish, fikrni erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o'quvchi - talabalarni baholay olishga qaratilgan.

«Talaba» treningi - o'quvchi - talabalar bilan individual holda ishlash o'qituvchi va talaba o'rtasidagi to'siqni yo'q qilish, hamkorlikda ishlash yo'llarini o'rgatishga qaratilgan.

«O'qituvchi shaxsi» treningi - o'qituvchining innovatsion faoliyatini ochib beruvchi «o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar» mavzusidagi mustaqil fikrlashga, ijodiy insho orqali fikrlarni bayon qilishga qaratilgan.

«Muloqot» texnikasi o'qituvchilarni auditoriya diqqatini o'ziga jalb etish, dars jarayonida hamkorlikda faoliyat ko'rsatishga, uni tashkil etishni o'rgatishga qaratilgan.

«BOSHQARUV» texnikasi o'qituvchilarni auditoriyani boshqarishdagi usullari hamda o'quvchi - talabalarni ish jarayonida usullar bilan tanishtiruvchi va shunga o'rgatishga qaratilgan.

Blits - o'yin texnologiyasi.

Ushbu texnologiya o'quvchi o'quvchilarni harakatlar ketma ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosila ko'p, xilma xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o'quvchi o'quvchilar o'zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o'tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to'liq sharoit yaratib beradi.

Maqsad:

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olishga yordam beradi.

Texnologiyasi: ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi.

1- bosqich.

-Trener ushbu trening bir necha bosqichda o'tkazilishi haqida tinglovchilarga (o'quvchi o'quvchilarga) tushuncha beradi. Har bosqichdagi vazifani bajarishga aniq vaqt berilishi, tinglovchilar esa shu vaqtdan unumli foydalanishlari kerakligi haqida ularni ogohlantiradi;

-Trener hamma tinglovchilarga alohida alohida tarqatma material beradi va tinglovchilardan ushbu materialni sinchiklab o'rganishlarini so'raydi;

-Trener tarqatma material mazmuni va bajariladigan vazifani tushuntiradi, ya'ni tarqatma materialda berilgan 13 ta harakatni ketma ketligini to'g'ri belgilash

kerakligi, beligini esa qog'ozdagi alohida ajratilgan bo'limga raqamlar bilan belgilash kerakligini tushuntiradi;

-Qo'yilgan vazifa avval yakka tartibda bajarilishini aytadi.

2- bosqich.

Trener birinchi berilgan vazifani har bir tinglovchi tomonidan yakka tartibda bajarilishini kuzatadi, qiynalganlarga yordam beradi, yoki qaytadan tushuntiradi:

Har bir tinglovchi tarqatma materialdagi "YaKKA BAHO" bo'limiga shu yerda berilgan harakatlardan o'zining shaxsiy fikri asosida mantiqiy ketma ketligini raqamlar Bilan belgilab chiqadi, ya'ni berilgan 13 harakatdan, uning fikricha qaysi biri, birinchi bo'lishi, qaysi biri esa ikkinchi bo'lishini va hokazo. Bu vazifani bajarish uchun trener tinglovchilarga 10 daqiqa vaqt beradi.

3 -bosqich

-trener tinglovchilardan 3 kishidan iborat kichik guruhlar tashkil etishlarini so'raydi. 3 kishilik guruhlar tinglovchilarning xoxishlariga qarab yoki raqamlar bo'yicha tashkil etilishi mumkin:

-kichik guruhlardagi tinglovchilarning har biri o'z qog'ozidagi yakka baho bo'limida belgilangan harakatlar ketma ketligi Bilan bir birini tanishtiradilar, keyin 3 kishidan uch xil bo'lgan ketma ketlikni birlashib, bir birlari Bilan tortishib, bahg'slashib, bir bilariga ta'sir o'tkazib, o'z fikrlariga ishontirib kelishgan holda bir muqimga kelib ularga tarqatilgan qog'ozdagi "GURUH BAHOSI" bo'limiga raqamlar Bilan belgilab chiqadilar.

-Trener kichik guruhdagi tortishuvlarda ishtirok etmaydi, faqat kichik guruhlar va har bir tinglovchi faoliyatini kuzatadi. Bu vazifani bajarish uchun 20 daqiqa vaqt beriladi.

4 -bosqich.

-Barcha kichik guruhlar o'z ishlarini tugatgach, trener harakatlar ketma ketligi bo'yicha to'g'ri javobni beradi, ya'ni tinglovchilardan ularga tarqatilgan qog'ozlardan "TO'G'RI JAVOB" bo'limini topishni va unga trener tomonidan aytilgan harakatlar ketma ketligining raqamlarini yozishini so'raydi.

5-bosqich.

-Trener "TO'G'RI JAVOB" bo'limida berilgan raqamlardan "YaKKA BAHO" bo'limida berilgan baholarni (yoki aksincha), ya'ni kattadan- kichikni yairgan holda "YaKKA HATO" bo'limiga chiqqan farqli yozishni so'raydi. "YaKKA BAHO" bo'limidagi sonlani yuqoridan pastga qarab qishib chiqib umumiysini hisoblashlari kerakligini uqtiradi.

6-bosqich.

-Xudi shu tartibda "TO'G'RI JAVOB" va "GURUH BAHOSI" o'rtasidagi farq kattadan-kichikni ayirish orqali bajariladi, chiqarilgan farqlar soni "GURUH

XATOSI” bo’limiga yozilib, yuqoridan pastga qarab qo’shiladi va umumiy son keltirib chiqariladi.

7-bosqich.

-Trener yakka va guruh hatolarining soni bo’yicha tushuncha beradi, ularni alohida alohida sharhlab beradi.

“yakka hato” bo’limidagi umumiy sonlarning sharhi:

Agar yakka hatolar soni 30 gacha bo’lsa, bunday tinglovchilardan tashkilotchilik, konstruktivlik qobiliyati yetarli, ular mustaqil ravishda har bir ishni eta oladilar, turlisharoitlardagi harakatlar vaqtida mantiqan ularning ketma ketlini tashkil eta oladilar.

Agar yakka hatolar soni 30 dan 40 gacha bo’lsa, bunday tinglovchilarda tashkilotchilik qobiliyati yetarli emas, biron bir ishni yoki faoliyatini tashkil etishlarida qiynaladilar yoki pala partishlikka yo’l qo’yadilar. SHuning uchun ular alohida kurslarda o’qishlar yoki mantiqan fikrlashga o’rganishlari kerak bo’ladi.

Agar hatolar soni 40 dan yuqori bo’lsa, bunday tinglovchilar tashkilotchilik, mantiqiy fikrlash qobiliyati yetarli emas, ular o’z ustilarida ishlashlari kerak bo’ladi yoki maxsus treninglar, kurslarda o’qishlariga to’g’ri keladi.

—guruh hatosi” bo’limidagi umumiy sonlarning sharhi:

Agar hatolar soni 30 gacha bo’lsa, bu guruhlarda tinglovchilar bir birlarini tushunishga harakat qilganlar, bir birlarini ishontira olganlar va natijada bir xil natijaga erishganlar. Demak, guruhda samimiy munosabat o’rnatilgan, fikrlar bir joydan chiqqan.

Agar guruhning hatolar soni 30 dan 40 gacha bo’lsa, bu guruhda tinglovchilarning bir muqimga kelishlari qiyin bo’lgan, tortishuvlar yuzaki yoki ishonarsiz bo’lgan yoki guruh a’zolari bir birlarini tushunishga sust holda intilganlar, yoki vazifaga beparvoroq bo’lganlar, yoki bir birlarini hafa qilib qo’yishdan cho’chiganlar yoki guruhning barcha a’zolari yuzaki holda kelishigan u, aslida esa har Kim o’z fikrida qolgan bo’lishi mumkin. Samimiy munosabat bu guruhda o’z aksini topmagan.

Agar guruh hatosining soni 40 dan ortiq bo’lsa, bu guruh ahzolari umuman bir birlari Bilan kelisha olmaganlar, o’zaro ishontirish bo’lmagan. Har kim o’z fikrida qolgan. Samimiy munosabat o’rnatilgan.

Izoh: Bajarilgan vazifani baholashning Yana bir turi, quyidagicha: tinglovchilarning javoblari trener tomonidan berilgan “TO’G’RI JAVOB”ning yarmida ko’piga to’g’ri kelgan bo’lsa, demak, “qoniqarli” 75% to’g’ri kelgan bo’lsa “yaxshi”, 100% to’g’ri kelgan bo’lsa “a’lo” deb belgilash mumkin.

«blits» o’yin texnologiyasini — bolalar uchun operalar”da qo’llaymiz.

Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan - «Hayvonlar sultoni» operasining mazmunini bilan tanishtiriladi o'qib beriladi. O'quvchilarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

Ushbu texnologiya o'quvchi - talabalarni ketma - ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma - xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o'quvchi - talabalar o'zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o'tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to'liq sharoit yaratib beradi.

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma - ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olishga yordam beradi.

Musiqqa darsining uchta faoliyat turlari bo'lsa, uchala faoliyat turini qiziqarli va umumli o'tishi uchun interfaol metodlar qo'llab dars samaradorligini oshirish mumkin. Masalan qo'shiq kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash jarayonlarida yoki yangi mavzu bayonida tarmoqlar metodini qo'llab ko'ramiz.

«Tarmoqlar» metodi (Klaster)

Fikrlarning tarmoqlanishi - bu pedagogik strategiya (o'yinning umumiy rejasi) bo'lib, u o'quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam berib, o'quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma- ketlik bilan uzviy bog'langan holda tarmoqlashlariga o'rgatadi.

Bu metod biron bir mavzuni chuqur o'rganishdan avval o'quvchilarning fikrlash faoliyatini jaddalashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek o'tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o'zlashtirish, umumlashtirish hamda o'quvchilarni shu mavzu bo'yicha tasavvurlarni chizma shaklida ifodalashga undaydi.

«Bumerang»

Mazkur texnologiya bir mashg'ulot davomida o'quv materialini chuqur va yaxlit holatda o'rganish, ijodiy tushunib etish va mavzuni erkin egallashga yo'naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo'lgan mavzularni o'rganishga yaroqli bo'lib, o'z ichiga og'zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg'ulot davomida xar bir ishtirokchilarning turli topshiriqlarini bajarishi, navbat bilan o'quvchi yoki o'qituvchi roliga bo'lishi, kerakli ballni to'plashga imkoniyat yaratadi.

«Bumerang» texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqiy shakllantirishga imkoniyat yaratadi; g'oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og'zaki shakllarda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ta'lim bilan bir qatorda mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- jamo'a bilan ishlash mahorati;
- muomalalik;
- xushfe'llik;
- ko'nikuvchanlik;
- o'zgalar fikriga hurmat;
- faollik;
- rahbarlik sifatlarini shakllantirish;
- ishga ijodiy yondashish;
- o'z faoliyatini samarali bo'lishiga qiziqish;
- o'zini xolis baholash.

(misol)

Texnologiyaning tavsifi. Ushbu texnologiya talaba (yoki o'quvchi) larni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab berish, fikrini erkin xolda bayon eta olish, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'lish xamda dars mobaynida o'qituvchi tomonidan barcha talaba (yoki o'quvchi)larni baholay olishga qaratilgan.

Texnologiyaning maqsadi. O'quv jarayoni mobaynida tarqatilgan materiallarni talaba (yoki o'quvchi)lar tomonidan yakka va gurux xolatida o'zlashtirib olishlari hamda suxbat munozara va turli savollar orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish va baholash. O'quv jarayoni mobaynida xar bir talaba (yoki o'quvchi) tomonidan o'z baho (yoki ball)larini egallashga imkoniyat yaratish.

Texnologiyaning qo'llanishi. Amaliy mashg'ulotlar, seminar yoki laboratoriya mashg'ulotlari hamda suxbat munozara shaklidagi darslarda yakka tartibda, kichik guruh va jamoa shaklida foydalanilishi mumkin.

Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar. Talaba (yoki o'quvchi) dars jarayonida mustaqil o'qishlari, o'rganishlari va o'zlashtirib olishlari uchun mo'ljallangan tarqatma materiallar (o'tilgan mavzu yoki yangi mavzu bo'yicha qisqa matnlar, suratlar, ma'lumotlar).

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi. Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

- Talaba (yoki o'quvchi)lar kichik guruhlariga ajratiladi;
- Talaba (yoki o'quvchi)lar mashg'ulotning maqsadi va tartibi bilan tanishtiradi;
- Talaba (yoki o'quvchi)larga mustaqil o'rganishlari uchun mavzu bo'yicha material tarqatiladi;
- Berilgan matnlarni o'quvchilar tomonidan mustaqil o'rganiladi;

- Har bir guruh a'zolaridan yangi guruh tashkil etiladi;
- Yangi guruh a'zolarining har biri guruh ichida navbati bilan mustaqil o'rgangan matnlari bilan ahborot almashadalar, ya'ni bir-birlariga so'zlab beradilar;
- Bilimlarni aniqlash uchun guruh ichida ichki nazorat o'tkaziladi, savol javob o'tkazadilar;
- Yangi guruh a'zolari dastlabki holatdagi guruhga qaytadilar;
- Darsning qolgan jarayonida o' quvchilar bilimlarini baholash yoki to' plangan ballarini hisoblab boorish uchun har bir guruhda hisobchi tayinlanadi;
- Guruh a'zolari tomonidan to' plangan umumiy ballar yig'indisi aniqlanadi;
- Guruhlar to'plangan umumiy ballar guruh a'zolari o'rtasida teng taqsimlanadi;

«Skarabey» texnologiyasi

«Skarabey» interaktiv texnologiya bo'lib, o'quvchilarda fikriy bog'liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammoni hal qilishda o'z fikrini ochis va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya o'quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o'rgatilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U, ayni paytda, turli g'oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog'liqlarni aniqlashga imkon yaratadi.

«Skarabey» texnologiyasi o'quvchilar tomonidan oson qabul qilinadi, chunki u faoliyatning fikrlash, bilish xususiyatlarini inobatga olingan holda ishlab chiqilgan. U o'quvchilar tajribasidan foydalanishni ko'zda tutadi, reflektiv kuzatishlarni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash va fikriy tajriba o'tkazish imkoniyatlariga ega.

«VEER» texnologiyasi

Bu texnologiya murakkab, ko'ptarmoqli, mumkin qadar, muammo xarakteriadgi mavzularni o'rganishga qaratilgan.

Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha biryo'la axborot beriladi. Ayni paytda ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bedgilanadi.

Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi.

«VEER» texnologiyasi umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi, kichik guruhlarining, har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

«VEER» texnologiyasi mavzuni o'rganishning turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin.

FSMU texnologiyasi haqida tushuncha

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni xal etishda, baxs - munozaralar o'tkazishda yoki o'quv-seminar yakunida (tinglovchilarning o'quv-seminar haqidagi fikrlarini bilish maqsadida), yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda baxslashishga, shu bilan bir qatorda o'quvchi - talabalarni, o'quv jarayonida egallangan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatida o'rgatadi.

Ushbu texnologiya maqsadi tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma- ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan xamfikir bo'la olishga yordam beradi.

Trening “Muloqot” haqida tushuncha

Ushbu trening o'quvchi - talabalarda dars jarayonida mustaqil fikrlashga, o'z fikrlarini erkin xolda bayon eta olishga hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, odatda bunday mashg'ulot tinglovchilarni kichik guruhlariga bo'lgan holda o'tkaziladi.

Maqsadi, tanlangan mavzu, muammo asosida tinglovchilarning fikrlarini hamda ushbu mavzuga bo'lgan munosabatlarini aniqlash, mustaqil holda umumiy bir fikrga kelishlariga va to'g'ri xulosa chiqarishlariga yordam berish, erkin holda bahslashishlariga sharoit yaratish.

FIKRLAR HUJUMI

Bevosita jamoa bo'lib «Fikrlar hujumi» («Mozgovaya ataka») olib borish. Bu metoddan maqsad mumkin qadar katta miqdordagi g'oyalarni yaratish, talabalarni ayni bir xil fikrlash inertsiasidan holi qilish, ijodiy vazifalarni echish jarayonida dastlab paydo bo'lgan fikrlarni yengishdir. Bu metod A.F. Osborn tomonidan tavsiya etilgan. Bu metodning asosiy tamoyili va qoidasi baxs ishtirokchilari ishlab chiqqan g'oyalar tanqidini mutloq taqiqlash, har qanday luqma va hazil - mutoibani rag'batlantirishdir. Bu metoddan foydalanishning muvaffaqiyatli ko'p jihatdan o'qituvchi - mashg'ulot rahbariga bog'liq. «Fikrlar hujumi» ishtirokchilari miqdori 15 kishidan oshmasligi kerak. Mashg'ulotning davomiyligi bir soatgacha.

Yalpi «Fikrlar hujumi». Bu metod J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan. U katta guruxlarda (20 dan 30 tagacha bo'lgan) yangi g'oyalar ishlab chiqish samardorligini sezilarli darajada oshirishni ta'minlaydi. Barcha ishtirokchilar kichik- kichik 5-6 kishidan iborat guruhlariga bo'linadi va har bir kichik guruh hal qilinadigan ijodiy vazifa va muammo bo'yicha 15 daqiqa davomida mustaqil ravishda o'zaro «Fikrlar hujumi» o'tkazadi. Shundan so'ng har bir kichik guruh vakili o'z guruhlarida ishlab chiqilgan g'oya haqida axborot

beradilar va o'qituvchi rahbarligida jamoa bo'lib unga baho beradilar va ularning eng yaxshilari, betakrorlari tanlab olinadi.

«Fikrlarning shiddatli hujumi»- destruktiv berilgan baho bilan dialog. Bu metod E.A.Aleksandrov tomonidan taklif qilingan. G.Ya.Bush tomonidan o'zgartirilib yo'lga qo'yilgan dialogning mohiyati shundaki, kollektiv bo'lib g'oyalar ishlab chiqishda ishtirokchilarning ijodiy imkoniyatlari faollashtiriladi va unga zid g'oyalar qo'yiladi.

Mashg'ulot bosqichma - bosqich quyidagi tarzda o'tkaziladi:

1-bosqich. Miqdor va psixologik muloqati jihatidan ma'qul kichik guruhlarni shakllantirish;

2- bosqich. Vazifa, muammodan kelib chiqadigan maqsadlarni ifodalash;

3- bosqich. To'g'ridan -to'g'ri «Fikrlar hujumi» qoidasiga asosan har bir guruhda g'oyalar ishlab chiqish;

4-bosqich. G'yalarni tartibga soli sh va tasniflash;

5-bosqich. G'oyalarni destruktivlash, ya'ni amalga oshish imkoniyatiga qarab baholash;

6-bosqich. Avvalgi bosqichlarda bildirilgan tanqidiy mulohazalarga baho berish.

Yuqoridagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish jarayonida (fanga asosan)

turli muammolarni hal etishga, ularning kelib chiqish sabablari, tuzatish yo'llarini topishga, o'quvchilarni esa mustaqil izlanishga, fikrlashga, o'z fikrlarini isbotlash va

turli vaziyatlardan chiqishga o'rgatishda «Muammoli vaziyat» shaklini qo'llash mumkin.

Akademik litsey va kasb -hunar kollejlarida ko'pincha boshqarma vakillari, rahbar xodimlar, metodistlar, o'qituvchilar o'qituvchilarning darslariga kirish, darsni tahlil qilishda nimalarga e'tibor berish kerakligi haqida ko'pincha bosh qotiriladi. Shu sababdan biz bu to'plamga shu masala yuzasidan ba'zi bir tavsiyalarni kiritdik. Aslida o'qituvchining darsiga kirish va uni tahlil qilish, birinchi navbatda, darsga kirayotgan shaxsning qo'ygan maqsadiga bog'liq. Masalan: «Men yangi mavzuni bayon qilishdagi tajribangizni yoki baholashingizni, mavzuni mustahkamlashingizni, to'liq dars jarayonini tashkil etishingizni, o'quvchi talabalar bilan muloqatingizni va b., o'rganmoqchi (kuzatmoqchi, ommalashtirmoqchi) edim». Shunga qarab, dars tahlili o'tkaziladi. Quyida berilgan tavsiyalar ko'p yillik tajribalar va kuzatishlar natijasida hamda hozirgi kun talabi asosida tuzilgan.

“Charxpalak” texnologiyalari Texnologiyaning tasnifi. Ushbu texnologiya talaba (yoki o'quvchi)larni o'tilgan mavzularni yodga olishga, mantiqan fikrlab.

Berilgan savollarga mustaqil ravishda to'g'ri javob berishga va o'zo'zini baholashga shrgatishga hamda qisqa vaqt ichida o'qituvchi tomonidan barcha talaba (yoki o'quvchi)larning egallagan bilimlarini baholashga qaratilgan.

Texnologiyaniing maqsadi: talaba (yoki o'quvchi)larni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil avishda erkin bayon eta olish, o'zlarini baholash, yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga hurmat bilan qarashga, ko'p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o'rgatish.

Texnologiyaniing qo'llanilishi: texnologiya o'quv mashg'ulotlariniing barcha turlarida dars boshlanishi yoki dars oxirida yoki o'quv predmetiniing biron bir tugallanida, o'tilgan mavzularni talaba (yoki o'quvchi)lar tomonidan o'zgartirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash yoki oraliq v yakuniy nazort o'tkazish uchun mo'ljallangan. Ushbu texnologiyani mashg'ulot jarayonida yoki uning bir qismida yakka, kichik gurux va jamoa shaklida tashkil etish mumkin.

Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar: tarqatma materiallar, rangli qalam (yoki flamaster)lar.

Izoh: reja bo'yicha belgilangan mavzu asosida hamda o'qituvchiniing qo'ygan maqsadi (tekshirish, mustahkamlash, baholash)ga mos tayyorlangan tarqatma materiallar (agar yakka tartibda o'tkazish mo'ljallangan bo'lsa, guruh o'quvchilari soniga, agar kichik guruhlariga o'tkazish belgilangan bo'lsa, u holda guruhlar soniga qarab tarqatma materiallr tayyorlanadi).

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi:

- talaba (yoki o'quvchi)larni (sharoitga qarab) guruhlariga ajratish;
- talaba (yoki o'quvchi) mashg'ulotni o'tkazishga qo'yilgan talablar va qoyidalar bilan tanishtirish;
- tarqatma materiallarni guruh a'zolariga tarqatish;
- guruh a'zolari tomonidan yakka holda mustaqil ravishda tarqatma materiallardagi vazifalar bajariladi;
- har bir guruh a'zosi o'zi ishlagan tarqatma materialiniing ung burchagiga guruh raqamini yozadi, chap burchagiga esa o'ziniing biron-bir belgisini chizib qo'yadi;
- vazifa bajarilgan tarqatma materiallar boshqa guruhlariga "CHarxpalak aylanmasi" yo'nalishida almkshtiriladi;
- yangi guruh a'zolari tomoniddan berilgan materiallar o'rganiladi va o'zgartirishlar kiritiladi;
- jamoalar tomonidan o'rgan ilgan va o'zgartirishlar kiritilgan iateriallar yana yuqorida eslatilgan yo'nalish bo'yicha guruhlararo almashtiriladi (ushbu jarayon guruhlar soniga qarab davom ettiriladi);

- materiallarni oxirgi almashishdan so'ng har bir gurux va har bir gurux a'zosi o'zlari ilk bor to'ldirgan materiallarini (gurux raqami va o'zlar i qo'ygan belgilari asosida) tanlab oladilar;

- har bir gurux a'zosin ing o'zlari belgilangan javoblariga boshqa guruh a'zolarining tuzatishlarini taqoslaydilar va taxlil qiladilar;

- o'quvchining tarqatma materialida berilgan vazifalarini o'qiydi va jamoa bilan birgalikda to'g'ri javoblarni belgilaydi;

- har big talaba (yoki o'quvchi) to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar farqlarini aniqlaydilar, kerakli balni tuplaydilar va o'z o'zini baholaydilar.

Izoh: tarqatma materialda talaba (yoki o'quvchi)lar belgilagan to'g'ri javoblar bilan o'qituvchi hamkroligida aniqlangan to'g'ri javoblarning farqi 0.55 % dan yuqori bo'lsa, talaba (yoki o'quvchi) ushbu o'quv materialini o'zlashtirgan, undan kam bo'lsa o'zlashtira olmaganligini bildiradi. Masalan, vaziaalar soni 30 ta bo'lib, javoblarning 17-20 tasi to'g'ri belgilangan bo'lsa, talaba (yoki o'quvchi) ushbu vazifani bajargan va o'quv materialini o'zlashtira olgan, agar undan kam bo'lsa o'zlashtira olmagan himoblanadi. SHu bilan birga, javoblarning 21 24 tasi to'g'ri belgilangan bo'lsa talaba (yoki o'quvchi) materiallarni o'zlashtirgan darajasi "yaxshi" bahoga, 25 30 tasi to'g'ri bo'lsa "a'lo" bahoga o'zlashtirgan deb hisoblanadi.

- talaba (yoki o'quvchi)lar o'z baholar yoki balllarini belgilab olishgach, o'qituvchi vazifa bajarilgan qog'ozlarni yeg'ib oladi (ballar)ni guruh jurnaliga ko'chirib qo'yadi.

1. Boshqalar fikrini o'ziniki qilib i.
2. O'zi yakka xolda gurux faoliyati ialishini belgiladi.
3. Tashabbuskor emas.
4. O'zi ko'rsatma va buyruq beradi.
5. O'zining shaxsiy fikriga ega.
6. Tashakkuri ham buyruqdek edi.
7. Xamma masalalarni yuzaki ko'rib adi.
8. Boshqalar fikriga xurmat bilan ydi.
9. Aytilgan narsani to'liq rilishini talab etadi.
10. Boshqalar fikriga tez qo'shiladi va l qiladi.
11. So'z va gaplari qattiq va qo'pol.
12. O'zining shaxsiy nuqtai nazari
13. Jamoa fikrini va tashabbusini ^ullaydi xamda rivojlantiradi.
14. Gap qaytargan va gap atganlarni yoqtirmaydi.
15. Javobgarlikdan o'z o'zidan lashadi
16. Obro'sini bo'lmaydi.
17. Intizomni qattiq talab etadi.

18. O'z tinchini o'ylaydi.
19. Ish natijasi bilan qiziqmaydi.
20. So'zsiz bo'ysunishni talab etadi.
21. O'z ishiga sovuqqon.
22. Qo'rqmasdan javobgarlikni o'z rniga oladi.
23. Kasbini sevmaydi.
24. Tushuntirmaydi, lekin talab qiladi.
25. Jamoa ishiga tayanib ish olib di.
- 42
26. O'quvchiga e'tiborsiz, beg'am.
27. O'qituvchi ekanligini yoddan arib qoyadi.
28. O'ziga bino qo'yishni yaxshi adi.
29. Talaba o'quvchilarni erkin ashga yo'l qo'ymaydi.
30. O'quvchilar fikri bilan)qlashmaydi.
17. 20 ta to'g'ri javob "qoniqarli";
21. 24 ta to'g'ri javob "yaxshi";
25. 30 ta javob "a'lo"

SINKVEYN

“Sinkveyn” so'zi fransuzchadan olingan bo'lib, “besh qadam” so'ziga to'g'ri keladi. Sinkveynnda narsa yoki xodisa haqidagi fikr qisqa ko'rinishda ifodolanadi. Sinkveynnda she'rdagi o'xshagan 5 qatorga ma'lumotlar yoziladi.

1. Birinchi qatorda mavzu bir so'z bilan (odatda ot bilan) ifodalanadi.
2. Ikkinchi qatorda mavzuga juda mos keladigan ikkita sifat beriladi
3. Uchinchi qatorda mavzu 3 ta harakatni bildiruvchi fe'l bilan ifoydalanadi.
4. To'rtinchi qatorda temaga doir muhokama etuvchilarning hissiyotini ifodalovchi jumla tuziladi. U to'rt so'zdan iborat bo'ladi.
5. Beshinchi qatorda mavzu mohiyatini ifodalovchi bitta so'z beriladi. U mavzuning sinonimi bo'ladi.

Buni sxematik ravishda quyidagicha ko'rsatish mumkin:

Muammo nomi

Sifat

Xissiyotni ifodalovchi jumla

Moxiyatning yangicha ifodasi

(misol)

O'qitish Og'ir, qiyin

Harakat, chidash, intilish

Yangi bilim avvalgisiga bog'lanadi

O'rgatish

O'qish Faol, chidam

Harakat qilish, tushunish, o'ylash Bilimni egallashga intilish kerak Ma'naviy boyish

Sinkveyn ma'lum mavzu o'rganilgandan so'ng tuzilsa, uning asosiy xususiyatlari, mohiyatlari tushunilib, yakunlanadi. Sinkveyn materiallar ustida o'ylashga, murakkab axborotni sintezlashga va uni uzoq xotirada saqlashga yordam beradi. Ijodiy ishlash imkoniyati kelib chiqadi.

INSERT USULIDAN FOYDALANIB O'QISH

Materiallarni ayrim yoki guruhlar tomonidan o'qib, muxokamaga tayyorlanishga ham to'g'ri keladi. Bunda mutolaa etuvchi shaxs o'rganilayotgan matndagi axborotlarga o'z munosabatini bildirib borishi foydalidir. Matndagi axborot ahamiyatli bo'lsa, uni maxsus belgi “V” bilan, avval tanish bo'lgan material uchrasa, —q” bilan, tushunishda qiyinchilik uchrasa “?” bilan va material mazmunidagi axborot o'quvchiga yoqmasa yoki qarshi bo'lsa «-» belgilarini qo'yish mumkin. Bunday o'qishda material ustida o'quvchining faol ishlagani ko'riladi.

HAMKORLIKDA O'QISH

O'qish kichik guruhlarda olib borilganda samarali bo'lishi keyingi vaqtlarda ko'pchilik tomonidan tan olinmoqda. Kichik guruhlarda ishlashni tashkil etishning turli ko'rinishlari mavjud.

O'qituvchi materialni o'rganishni juftliklarda tashkil etishi mumkin. Bunda material 2 o'quvchi tomonidan o'rganiladi, muxokama etiladi va natija bayon qilinadi.

Bunday ishlarni kichik guruhlarda tashkil etish ham mumkin. Guruhda 4-7 kishilik kichik guruhlar tashkil etiladi va natija bayon qilinadi hamda har bir guruhga ma'lum topshiriq beriladi. Topshiriqni birgalikda guruhdagilar o'rganib muxokama etishadi. So'ngra natijani guruhning bir a'zosi umumiy guruhga etkazadi. Guruhdagilar uning ma'lumotini to'ldirishi, qo'shimcha qilishi, izoh berishi ham mumkin.

Kichik guruhlar bilan alohida mavzularni o'rganishda yoki bir mavzuning turli qismlarini o'rganishda ham foydalaniladi.

Amaliy mashg'ulotlar uchun namunalar.

5-sinf musiqa darslari mavzularida interfaol uslublardan foydalanish.

BOLALAR UCHUN OPERALAR

Ushbu darsda «Blits» o'yin texnologiyasi qo'llaniladi.

O'zbek tilida bolalar uchun yozilgan «Yoriltosh», «Malikai ayyor», «Hayvonlar sultoni» operalaridir.

Shunday misollardan biri sifatida Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan - «Hayvonlar sultoni» operasining mazmunini o'qib beriladi. Talabalarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

PROLOG

O'rmon. Barcha hayvonlar to'planishib turadigan joy. Sho'x ohanglarda hirgoyi qilib o'tib ketayotgan quyonchalardan so'ng Ertakchi bobo paydo bo'ladi, u o'rmon tabiatini madh etadi. Shu o'rmonda yashaydigan jonzotlarni birma - bir tanishtiradi. Ular - Sher Sulton, Bo'ri, Quyon, Ayiq, Tulki - o'zlari haqida qo'shiqlar aytishadi. Ertakchi bobo tonglar otib, kunlar botib, bunda har kun hayot qaynashini, hech to'ymaslar - ochko'zlar faqat o'lja payida yurishlarini aytadi va bir kun bo'lib o'tgan voqeani tomosha qilishga taklif etadi

VOQEA

Ikki och bo'rining jangi avjida. Tulki paydo bo'lib, bo'rilar talashayotgan o'limtik kiyikni olib qochmoqchi bo'ladi. Bo'rilar sezib qolib tulkini haydab yuborishadi va jangni davom ettirishadi. Tulki alamkashlik qilib hayvonlar sultoni - Sher Sultonni etaklab keladi. Sher Sulton ikkala bo'ri arzlarini tinglab, ajrim qiladi. Talashganlar tarqalishib, Sher Sulton pana joyda dam olishga yotadi.

O'ynab - quv nab quyonchalar kirib kelishadi. Ayyor tulki yana paydo bo'ladi. Quyonlardan biri «Men botirman! Bokschiman! Hattoki Sher Sultonni nakaut qilib qo'yaman!» deb, maqtanib qoladi. Tulki paytdan foydalanib, hayvonlar sultoniga o'xshatma qilayotgan quyonni Sher Sultonga ro'para qilib qo'yadi. Botirligi puchga chiqadi. Sher Sulton o'zining engilmasligidan, salobatidan mamnun bo'ladi

Kutilmaganda o'rmonda to's - to'polon boshlanadi. Hamma hayvonlar o'zlarini yo'qotib quyishgan, ular Sher Sultonni ham pisand qilmay qolishdi, hukmdor hayron Hayvonlar tarqalgach, Sher Sulton panaga berkinadi. Baralla qo'shiq aytib, Odam kirib keladi. Sher Sulton ustiga to'r tashlaydi. Hayvonlar yordamida ham Sher to'rdan ozod bo'la olmaydi. U yengilganini bo'yniga olib, «Ne sharting bor!» deb so'raydi. Odam - do'stlik, tinchlik va baxtiyor hayotni taklif etadi.

Tansiq nisholda Tortiq nisholda

Oh, oh nisholda Qaymoq nisholda

Muzqaymoqdan zo'r

Mehmonga yuzim Xizmatda o'zim Tayyor nisholda

Mador nisholda

Mana yalab ko'r Oh oh nisholda Oppoq nisholda

Nazorat uchun savollar.

1.Musiq a o'qituvchisining xususiyati nimada?

2.Pedagogik texnologiya jarayonlarini o'rganishning soddalashtirilgan tartibini ayting.

3. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat nimalarga ega bo'lishni ta'minlaydi.

4. Yangilik kiritishda qanday metodlardan foydalaniladi?

5. Texnologik xarita va uning ahamiyatini ifodalang.

6. Kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradigan texnologiyalarga tavsif

Blits o'yin uslubini qo'llab Umumiy o'rta ta'lim maktabining 5- sinf musiqa madaniyati darslarining 4- chorak 7-dars, Bolalar uchun operalar mavzusi bo'yicha dars ishlanmasini tuzing

Yuqorida keltirilgan interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llab, 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarining ayrimlariga dars ishlanmalari tuzing. bering.

Ijodiy topshiriqlar

Harakat Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism (3 daqiqa), o'quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko'rinishlarini, ish qurollari borligini tekshirish.

II. O'tgan dars mavzusini va yangi mavzu uchun zaruriy materiallarni takrorlash, (10 daqiqa).

O'tgan dars yuzasidan savol-javob o'tkazish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llagan holda o'quvchilar bilimni nazorat qilish.

III. Yangi mavzu yuzasidan yo'l-yo'rig'lar (50 daqiqa) ko'rsatish.

REJA:

Yakkanovozlik, jo'rnavozlik va jo'rsozlik. (2-sinfda musiqa darslari.)

Tinglash madaniyati.

O'quvchilarga yangi mavzularni tushuntirishdan avval o'tilgan mavzular mustahkamlanadi va yangi mavzuga bog'langan holda dars olib boriladi. Ushbu darsda «Bumerang texnologiyasi» qo'llaniladi.

Sinf o'quvchilariga savol beriladi.

Musiqachilar kimlar?

Sinf o'quvchilarining javobidan so'ng quyidagicha to'ldiriladi:

Bizni juda ko'p tovushlar qamrab olgan: uyda, ko'chada, bog'da, dalada. (Aslida haqiqiy atrof olamidagi musiqa narsa-hodisalarda mujassamlangan. Ijodkor ularni cholg'ular yordamida ifodalab o'rgatadi).

Haqiqiy musiqiy tovushlar musiqiy cholg'larda ifodalanadi.

Shuningdek, xonandalar tovushlarida, xorda. Sozandalar, xonandalar ijro etganidagina tovushlar jaranglaydi. Endi shundan kelib chiqib bu jarayon harakter xususiyatiga qarab yakkanovozlik, jo'rnavozlik va jo'rsozlikka bo'linadi. Qo'shiqlar bir ovozda ijro etilsa yakkanovozlik deyiladi. Hamma birga ijro etsa «Jamo'a bo'lib kuylash», (ya'ni xor) deyiladi.

Tarqatma materiallar yordamida dars mavzusi tushuntiriladi,
(o'quvchilar 3 ta guruhchalarga bo'linadilar.)

1. Gruhchalarga materiallar tarqatiladi.

1-topshiriq. Ushbu rasmda berilgan - Yakkanovozni, jo'rnavozni va jo'rsozni toping.

Yakkanavoz

Jo'rnavoz

Tanlangan javobni kartochkalarda tasvirlangan rasm yonidagi bo'sh katakchaga joylashtiring.

To'ldirilgan kartochkalar doskaga ilinib qo'yiladi. (Har bir guruh kartochkalari alohida skoch yordamida ilinadi.)

Har bir guruhdan vakil chiqib mavzuni tushuntirib beradi.

Har bir kartochkalardagi guruh javoblari tahlil qilinadi va xulosa chiqariladi.

Tinglash madaniyati:

Siz hayotda juda ko'p musiqa tinglaysiz:

Radio-televidenie orqali, teatr va konsertlarda, kino lavhalarida, maktabda va uyda musiqa yangraydi. Xalq o'z hayotini qo'shiqda, musiqiy ohangda, raqsda ifoda etadi. Ko'p musiqalarni kompozitorlar yaratadilar.

Ular qo'shiqlar, kuylar, opera, baletlar, xor va orkestr uchun asarlardir.

Musiqa tinglashni bilish muhim vasifa. Buning uchun quyidagi qoidagalarga rioya etish juda zarur.

1. Musiqani diqqat tinchlikda tinglash.

2. To'g'ri va qulay o'tirish.

3. Shovqin qilmaslik, gaplashmaslik, do'stlariga musiqa tinglashga xalaqit bermaslik.

4. Musiqa to'xtaganida qalbingdagi musiqani tinglab va o'ylab ko'rish.

Musiqa sizda qanday taasurot qoldirdi.

Musiqa tinglaganda ko'z oldingizga nima keldi.

Kompozitor ushbu musiqa orqali nima demoqchi?

Musiqa qanday o'zgardi?

Kim uni ijro etdi (yakkaovozmi? Jo'rnavozlikmi? Jo'rsozlikmi? Orkestrmi?)

5. Diqqat bilan o'qituvchining savolini eshiting, o'z taasurotlaringiz xaqida gapirib bering, musiqa haqida fikr yuriting, asar xaqidagi suhbatda qatnashing.

6. Uyda musiqa tinglang.

IV. Yangi o'quv materiallarni mustahkamlash va o'quvchilar bilimini baholash.

Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism. (3 daqiqa)

I. O'quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko'rinishlarini, ish qurollarini tashkil etishni tekshirish.

II. O'tgan dars mavzusini va yangi mavzu uchun zaruriy materiallarni takrorlash (10 daqiqa).

O'tgan dars yuzasidan savol-javob o'tkazish, yangi pedagogik texnologiyalarini qo'llagan holda o'quvchilar bilimini nazorat qilish.

III. Yangi mavzu yuzasidan yo'l-yo'riqlar (50 daqiqa) ko'rsatish.

REJA;

1. Musiqaning ifoda vositalari. (3-sinfda musiqa darslari).

2. Musiqadagi dinamik belgilar.

Darsning borishi

A) O'quvchilarda yangi mavzularni tushuntirishdan avval o'tilgan mavzular mustahkamlanadi va darsda yangi mavzu oldingi mavzularga bog'lab o'tiladi, ushbu darsda «Skarabey» texnologiyasi qo'llaniladi.

Musiqaning ifoda vositalari

Musiqaning mazmunini yoritishda turli ifoda vositalaridan foydalaniladi. Ifoda vositvlariga sur'at, usul, tovush kabilar kiradi. Quyidagi uch misolda musiqaning ifoda vositalaridan biri bo'lgan sur'atning kuy kayfiyatiga qanday ta' sir etishini kuzating.

Quvnoq, o'rtacha va og'ir sur'atdagi asar parchalaridan o'quvchilarga tinglash uchun berilib o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi Musiqaning dinamik belgilari.

Kompozitorlar biron - bir musiqa asarini yaratganlarida ularning ma'lum qismlarini kuchli yoki kuchsiz ijro qilinishini mahsus belgilar bilan ko'rsatadilar. Bu belgilar asarni yoqimli, jiloli eshitilishiga yordam beradi. Musiqada bu belgilar «Dinamik belgilar», deb ataladi.

f - (forte) - kuchli

mf - (metsso forte) - kuchliroq

p - (piano) - kuchsiz

mp - (metsso piano) - kuchsizroq

So'ngra tarqatma materiallar orqali yangi mavzu mustahkamlanadi. Sinf o'quvchilari 3 ta guruhga bo'linadilar. Guruhlarga kartochkalar aralashtirilib tarqatiladi va topshiriq tushuntiriladi.

Guruhdagi o'quvchilarning vazifasi: 1) Sur'ati, tovush jo'shqinligi, tovush jarangdorliklarini quyidagi rasmda ko'rsatilgandek mustaqil joylashtirish.

2) O'quvchilarga o'qituvchi tomonidan musiqiy asarlar (quvnoq, nafis, kuychang) tinglash uchun beriladi (audioyozuvda yoki ijro etiladi). Guruhlar shu musiqa mazmuniga mos ertak so'zlab berishlari kerak.

Sur' ati, Tez, O'rtacha, Og'ir, Tovush Jo'shqin, Quvnoq, Engil yorqin nafis, Kuychang, Tovush jarangdorligi.

Har bir guruhning joylashtirgan kartochkalari doskaga skoch yordamida ilinib qo'yiladi. Har bir guruhdan vakil chiqib mavzuni va guruhlarining musiqaga mos ertak mazmunini tushuntirib beradilar. Guruh javoblari tahlil qilinib hulosasi keltiriladi.

Darsni yakunlash uchun savollar:

1. Musiqa tinglashning ahamiyati nimada?
2. Darsda musiqa tinglash maqsadini aytib bering?
3. Musiqa tinglash bosqichlarini ayting?
4. O'quvchilarda tinglash madaniyatini qanday tushunish mumkin?

5. Asarning badiiy- g'oyaviy mazmuni orqali o'quvchilarga axloqiy - estetik tarbiya berishda o'qituvchi oldiga qanday vazifalar qo'yiladi?

6. Qaysi taniqli klassik musiqalar insonning his tuyg'ularini mujassamlantiradi.

Savol va topshiriqlar.

1. O'quvchilarni musiqa darsiga bo'lgan qiziqishlarini qanday bosqichlarda amalga oshirish mumkin?
2. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ijodini qanday shakllantirish mumkin?
3. O'quvchilarni ijodiy faoliyatiga tayyorlash bosqichlarini ayting.
4. Musiqa darslarida olib boriladigan ijodiy topshiriqlarga misollar keltiring.
5. O'quvchilar xotirasini aktivlashtirish uchun qanday metodlardan foydalanish mumkin?
6. O'quvchilarga yangi texnologiyalar bo'yicha topshiriqlar berilganda o'yin qoidalarini eslatish shartmi, uning ahamiyati nimada?

Ijodiy topshiriqlar

Umumiy o'rta ta'lim maktabining 1-4 sinflar dasturidagi ijodiy jarayonni tashkil etuvchi fikrlarni ijroda ko'rsating.

Interfaol uslublar va pedagogic texnologiyalarni qollab 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarida ijodiy jarayonni tashkil etish uchun ayrim mavzularga dars ishlanmalar tuzing.

Musiqa - san'at sifatida ijtimoiy ong formasidir. U kishining his tuyg'ularini ifodalash bilan birga, hayotni voqiyalik va davr in'ikosidir. Musiqa darsi jarayonining asosiy omillari sifatida quyidagilar mavjud: musiqani eshitib zavqlanish, qo'shiq ijro etish, musiqa savodiga doir xususiyatlarini anglab olish, raqsga tushish va musiqa sadolari ostida turli harakatlarni bajarish, chapak va cholg'u asboblari ijrosi, maqsadini idrok etib borishdan iborat. Ijro etib musiqaga jo'r bo'lish uchun belgilangan musiqa darsini yuqoridagi maqsadni amalga oshirishda eng avval o'quvchilarni tinglay olish madaniyatiga o'rgatish kerak.

Musiqiy tarbiya vazifalarini bajarish, uni amalga oshirish uchun o'quvchilarni tinglashga o'rgatish kerak. Aksariyat ko'pgina odamlar jiddiy musiqani tinglashmaydi, chunki uni tushunishmaydi. Tushunish uchun esa tayyorgarlik talab etiladi. Agar tayyorgarlik ko'rilmasa bilim ham bo'lmaydi. Tinglashga o'rgatish qo'shiq ijro etishdan murakkabdir. (Masalan: simfonik musiqalar, opera va boshqalar).

O'quvchilarni musiqadagi yuksak badiiylik bilan tanishtirib borish lozim. Bunday asarlar o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va musiqiy didini tarbiyalaydi. Ko'p sonli savodhon tinglovchilarni tarbiyalash uchun musiqa shaydolarini bolaligidan musiqani tushunishga va uni sevishga o'rgatish lozimdir. Musiqani sevish - bu musiqani doim tinglash demakdir. Musiqani tushunish - bu his etish, tahlil etish, bilish demakdir.

Avvalam bor, o'quvchilarni tinch va asarni boshidan ohirigacha tinglashga o'rgatishimiz kerak. O'qituvchi o'quvchilarga asarni tinglash jarayonida nimalarga etibor berish lozimligini aytib o'tishi muhim. O'qituvchi tinglash davomida rahbarlik qilishi, eng muhimi tinglanayotgan asar o'quvchilar yoshiga mos va esda qoladigan bo'lishidadir.

O'qituvchi tinglanayotgan asar mazmuni orqali o'quvchilarga ahloqiy- estetik tarbiya berishga ham jiddiy ahamiyat qaratishi lozim.

Musiqa tinglashga o'rgatishda o'qituvchi oldiga qo'yiladigan vazifalar:

- musiqa san'atiga havas uyg'otish, musiqa tinglash va amaliy vositalar orqali qiziqtirish, bolalarda musiqiy extiyojini kuchaytirish, o'quvchilarda (savol javob, suhbatlar orqali) badiiy taasurotlarni to'plab borish.

Buning uchun:

1. Tinglanayotgan asarni oddiy musiqiy pedagogik tahlil etish.
2. Tinglashda oddiy musiqa terminlarini va atamalarini qo'llab borish.
3. Kuyning oddiy tuzilishi, uning ifoda vositalari, ritmik tuzilishlariga qarab chapak chalish va kuylashga o'rgatish.
4. Musiqa ijodkorlari, ijrochilar, cholg'u asboblari turlari bilan tanishtirish.

Shuningdek:

1. Musiqa janrlarini bilish (raqs, balet, opera va boshqalar)
2. Asarning tuzilishini bilish (bandli, 2 qismli yoki 3 qismli)
3. Kompozitorlarning hayoti va ijodini bilish.
4. Musiqiy nutqni elementlarini bilish (harakteri, tempi, dinamikasi, musiqiy ifoda vositalari va boshqalar).
5. Musiqiy estetik ma'lumotlarni bilish (tinglash madaniyati).

O'quvchilar 1-sinfdanoq musiqada mazmun borligini, u kishilarning hayotini aks ettirishini bilishlari lozim. Shuningek, musiqada shakl borligini tasavvur

etishlari kerak, (mazmun - bu ifoda etish yoki tasvirlash, shakl - bu kompozitorning asar mazmunini ifoda etishiga bog'liq).

O'quvchilarning musiqiy didini tarbiyalashda o'qituvchining mahorati muhim rol o'ynaydi.

Musiqqa tinglash 4 bosqichda olib boriladi.

1. Asarni tushunish uchun bolalar diqqatini jamlash va asar haqida o'qituvchining kirish so'zi.

2. O'qituvchi ijrosida yoki audio yozuvida musiqiy asarni tinglash.

3. Asarni suhbat yo'li bilan musiqiy badiiy jihatdan oddiy tahlil etish va chorak mavzusini yoritish.

4. Asarni to'liq qayta tinglash, so'ng asar haqida bolalarning umumiy taasurotlari yuzasidan yakuniy suhbat o'tkazish.

O'quvchilarning musiqqa madaniyati darsiga bo'lgan qiziqishlarini o'stirish uchun dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini xisobga olgan holda darslarni to'g'ri tashkil etish davr talabi. Musiqqa ta'limi jarayonini nazariy jihatdan tahlil qilish, ilg'or o'qituvchilar tajribalarini o'rganish, darsni turli bosqichlarga bo'lib o'tish o'zining ijobiy natijalarini beradi.

1. O'quvchilarni darsga moslashtirishdan iborat bo'lib, o'quvchilarda hayrixohlik munosabatlarini hosil qilishni, bajariladigan ishlar bilan tanishtirishni, yakka tartibdagi va jamoa vazifalarini belgilashni ta'minlaydi.

2. O'quvchilarning bilim va malakalarni mustahkamlash.

Bunda o'quvchilarning mustaqil fikrlay olishlari uchun bilimlari doirasini kengaytirishga, mavzuga ijodiy yondoshish ko'nikmalarini o'stirishga, fikrlash qobiliyati faolligini takomillashtirishga erishiladi.

3. Eshitish, idrok etishi orqali bilimlar darajasi aniqlanadi. Shu jarayonda o'quvchilarning idrok etish qobiliyatlari tekshirib ko'riladi.

O'quvchilarni musiqqa darsiga tezda jalb etib, shu darsga moslashish alomatlarini shakllantirib borishga ham e'tiborni qaratmoq lozim.

Buning uchun: darsning boshlanish qismida quvnoq, sho'x, jozibali biror musiqqa asari tinglash tavsiya etiladi. Bu tinglangan musiqqa dars jarayonida o'quvchilarda ko'tarinkilik kayfiyati xosil qiladi. Eng muhimi darsning sifatli, qiziqarli o'tishiga yordam beradi.

O'qituvchi tomonidan o'quvchilarda hosil bo'lgan bilim darajasini o'rganish hamda oldingilari bilan taqqoslab borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodni boshlanishi yorqin namoyon bo'ladi. Yosh o'quvchilar judayam kashfiyotchi bo'ladilar: talaffuzni taqlid qilish, obrazli ertak mazmunlarini engil qabul etish, tarixiy qo'shiqlar, musiqiy asarlarni tabiatan faol qabul qiladilar. Bu o'quvchilarda tabiatan faollik berilgan bo'lib, ularda ijodiy qobiliyatlariga ishonch bo'ladi. Mana shular kichik yoshdagi o'quvchilar ijodini

shakllanishi, rivojlanishidir. Ijod o'quvchilarning xotirasini aktivlashtiradi, fikrlashni, kuzatuvchanlikni, maqsadga intilishni rivojlantiradi.

Musiqiy ijodkorlik - fikrlash bilan birga emotsional aktivlikni hamda tez bir qarorga kelish qobiliyatlarini shakllantiradi. O'quvchilar ijodi bu mustaqil faoliyat bilan bog'liqdir. Musiqa madaniyati darslarida o'quvchilar ijodida asosan musiqiy amaliyotni o'rganish va qiziqtirishda namoyon bo'ladi.

Ijodiy faoliyatga tayyorlash uch yo'nalishda kuzatiladi:

1. Hayotiy musiqiy taasurotlar bilan boyitishda. Masalan: ertaklar, she'rlar, miliy an'analar, kitobdagi asar qahramonlari va musiqiy o'yinlarni o'tkazishda asosiy negizni yaratadilar.

2. O'quvchilarning ijodiy harakat usullari bilan tanishtiradi. Bu maqsadda ularga sodda asarlar, qo'shiqlar, ritmik usullar bilan ohang talaffuzlari beriladi. Musiqiy ijod namunalaridan: Masalan, asarga ritmik kirish qismini yaratish (o'rganiladigan qo'shiq asarlariga kirish qismi berilishi mumkin, bu ijodiy harakat qobiliyatini rivojlantirishga qaratiladi.

3. Bunda avval o'qituvchi ko'rsatadi, keyin hamkorlikda qo'shiq tahlili va maqsadga yo'naltirilgan ijro rejasi aytiladi. Bu yaxshi tanish qo'shiqlar orqali tushuntiriladi. Bir xil va har xil ohang har xil musiqiy obraz va musiqiy xarakterlarning ifodasiga bog'liq bo'lgan asarlar orqali o'quvchilarni ijodiy faoliyatga tayyorlash katta ahamiyatga egadir. Masalan: ohang kuylarining variantlarini yaratish uchun, o'quvchi talaffuzi, ritmik tajriba va ohanglarni mavjudligini tushunishi lozim (she'r matni, musiqaning ritmik tuzilishi, ohang tuzilishi).

4. O'quvchilarda ijodiy faoliyatlarini shakllantirishda ijodiy topshiriqlar katta rol o'ynaydi. Buni bajarish ko'proq o'qituvchiga bog'liqdir. O'qituvchi ijodiy topshiriqlarni taklif etishda o'yin formasini qo'llaydi. Topshiriqni bajarishda o'yin qoidalari va mazmun aytib turiladi. O'yin darsda emotsional hozirjavoblikni tashkil etishi kerak. Bu juda muhim bo'lib, o'quvchilarda ijodiy yo'nalishlarini shakllantiradi. O'qituvchi o'quvchini ijodiy rivojlanishiga katta ahamiyat berishi kerak. Musiqa tinglashda, qo'shiq ijro etishda, bolalar cholg'u asbobida jo'r bo'lishda va shuningdek, musiqiy ritmik harakatlarda.

Nazorat uchun savollar.

1. Musiqa madaniyati o'qituvchisining pedagogik maxorati nimada?
2. Musiqa ta'limining mazmunini qanday tashkil etiladi?
3. Pedagogik mahorat komponentlari qanday?
4. Musiqa tinglash bosqichlarini sanang.
5. Musiqa madaniyati predmeti yangi avlodni tarbiyalab barkamol bo'lib etishidagi ahamiyatini ayting.
6. Mahoratli musiqa o'qituvchisi qanday bo'lishi kerak?

7. O'quvchi musiqa tinglash jarayonida nimalarga e'tibor berish kerak?
8. O'quvchilarni darsda ijodiy yondashuvlari uchun nimalarga ahamiyat berish kerak?

Ijodiy topshiriqlar:

Oddiy o'qituvchilarning faoliyatlarini tahlil qiling.

Mahoratli musiqa madaniyati o'qituvchisining musiqa darsini kuzating va tahlil qiling.

Musiqada pedagogik texnologiyalarning ahamiyati qanday, dars ishlanmalaridan misol keltiring.

II BO`LIM. MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI O`TKAZISHGA TAYYORGARLIK KO`RISH MUAMMOLARI VA DARSDA MULOQOTNI TASHKIL ETISH.

II.1. Musiqiy pedagogika metod va prinsiplari.

Pedagogik texnologiya hozirda barcha pedagogik kasblar hamda ta`lim – tarbiya jarayonini tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilish bilan bog`liq kasblarning asosini tashkil qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan barcha pedagoglar xabardor bo`lishlari zarur.

Ta`lim - tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o`tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo`nalishlari shu faoliyatdan ko`zda tutilgan maqsadlarni to`liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya`ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta`lim – tarbiya sohasida ham so`ngi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrda paydo bo`ldi va turli rivojlanish bosqichlaridan o`tib kelmoqda.

O`tgan asrning 50 – yillari o`rtasidan 60 – yillargacha «ta`lim texnologiyasi» atamasi qo`llanilib, bunda dasturlashtirilgan ta`lim nazarda tutilgan.

70 – yillarda «pedagogik texnologiya» atamasi qo`llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o`quv jarayonini ifodalagan.

80 – yillarning boshidan pedagogik texnologiya deb ta`limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan.

Pedagogik texnologiya ta`riflari:

«Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakillantirish faoliyati».

Shu bilan birga, pedagogik texnologiyaning keng qo`llamli, serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda, uning quyidagi yana bir nechta ta`riflarini keltirishimiz mumkin:

Pedagogik texnologiya axborotlarini o`zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma`no – mazmunlarni hamda axborotlar orasidagi turli bog`liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o`rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya – ta`lim metodlari, usullari, yo`llari hamda tarbiyaviy vositalar yig`indisi; u pedagogik jarayonning tashkiliy – uslubiy vositalari majmuidir.

Pedagogik texnologiya – bu oʻz oldiga taʼlim shakillarini optimallashtirish vazifasini oʻquvchi, butun oʻqitish va bilimlarni oʻzlashtirish jarayonini texnik resurslar va odamlarning oʻzaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qoʻllash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogik texnologiya – maʼlumotlarni oʻzlashtirish uchun qulay shakl va usulda uzatish hamda oʻzlashtirish jarayonidan iborat.

Demak, pedagogik texnologiya insonga (taʼlim-tarbiya oluvchiga) oldindan belgilangan maqsad boʻyicha taʼsir oʻtkazish faoliyatidan iborat.

Pedagogik texnologiya oʻquvchini mustaqil oʻqishga, bilim olishga, fikrlashga oʻrgatishni kafolatlaydigan jarayondir.

Pedagogik texnologiya jarayonida oʻqituvchi rahbarligida oʻquvchi mustaqil ravishda bilim oladi, oʻrganadi, oʻzlashtiradi.

Hozirgi kunda taʼlim jarayonida interfaol uslublar dan foydalaib, taʼlimning samaradorligini koʻtarishga boʻlgan qiziqish, eʼtibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Bunday boʻlishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha anʼanaviy taʼlimda oʻquvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga oʻrgatilgan boʻlsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini oʻzlari qidirib topishlariga, mustaqil oʻrganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham oʻzlari keltirib chiqarishlariga oʻrgatadi.

Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar oʻquvchi-talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega boʻlishlarini taʼminlaydi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni oʻziga xos xususiyatlarga ega boʻlib, ularga quyidagilar kiradi:

- **oʻquvchi** – talabaning dars davomida befarq boʻlmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- **oʻquvchi** – talabalarni oʻquv jarayonida bilimga boʻlgan qiziqishlarini doimiy ravishda boʻlishini taʼminlashi;

- **oʻquvchi** – talabaning bilimga boʻlgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;

- **pedagog va oʻquvchi** – talabaning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirishi va taʼminlashi.

Pedagogik texnologiya masalalari, muammolarini oʻrganayotgan oʻqituvchilar, ilmiy – tadqiqotchilar, amaliyotchilarning fikricha, pedagogik texnologiya – bu faqat axborot texnologiyasi bilan bogʻliq hamda oʻqitish jarayonida qoʻllanishi zarur boʻlgan TSO, kompyuter, masofali oʻqish yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb belgilanadi.

O`qituvchi va o`quvchi-talabanning maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi - aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o`quvchi-talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balki film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo`ladi, bular o`qituvchi va o`quvchi –talabaga bog`liq.

O`qituvchi dars ishlanmasini yozish bilan bir qatorda, o`qitish jarayonini oldindan loyihalashtirishi zarur, bu jarayonda o`qituvchi o`quv predmetining o`ziga xos tomonini, joy va sharoitini, TSONi, eng asosiysi, o`quvchining imkoniyati, ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini nasardaa tutishi kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin bo`ladi. Qisqa qilib aytganda, o`qituvchi – talabani ta`limning markaziga olib chiqishi kerak.

O`qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko`ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo`ljak dars jarayonini loyihalashtirib olishi losim. Bunda o`qituvchi tomonidan bo`ljak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o`qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o`quvchi – talabalarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritani tuzish oson emas, chunki buning uchun o`qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogika va axborot texnologiyalaridan xabardor bo`lishi, shuningdek, juda ko`p metodlar, usullarni bilishi kerak bo`ladi. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo`lishi avvaldan puxta o`ylab tuzilgan darsning loyixalashtirilgan texnologik xaritasiga bog`liq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko`rinishda yoki shaklda tuzish, bu o`qituvchining tajribasi, qo`ygan maqsadi, fantasiyasi va ixtiyoriga bog`liq. Texnologik harita qanday tuzilgan bo`lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo`lishi, aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafotlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to`liq o`z ifodasini topgan bo`lishi kerak. Texnologik haritaning tuzilishi o`qituvchi tomonidan darsni kengaytirilgan konspektini yozishdan xalos etadi, chunki bunday haritada dars jarayonining barcha qirralari o`z aksini topadi.

O`qituvchi tomonidan o`zi o`qitayotgan fanning har bir mavzusi, har bir dars mashg`uloti bo`yicha tuzilgan yuqoridagi kabi texnologik harita unga fan, predmetini yaxlit holda tasavvur etib yondoshishga, tushunishga (bir semestr, bir o`quv yili bo`yicha), yaxlit o`quv jarayonining boshlanishi, maqsadidan tortib, erishiladigan natijasini ko`ra olishiga yordam beradi.

II.2. Muloqot jarayonini tashkil etish. Musiqiy muloqotni tashkil etish shakllari.

Pedagogik texnologiyalarning turlari ko'p bo'lib, yo'nalish va maqsadlarga asosiy e'tibor qaratilgani bilan farq qiladi.

Pedagogik texnologiya jarayonlarini o'rganishning soddalashtirilgan tartibini quyidagicha tushunish mumkin:

Tushuntirish – axborotning ma'no – mazmunini, undan foydalanish tartibini turli vosita va usullarni qo'llab, tushuntiruvchining o'zi tushungan darajada boshqalarga yetkazish faoliyatidan iborat jarayon.

Tushunish - axborotning ma'no-mazmunini idrok qilish, undan ko'rsatilgan tartibda mustaqil foydalana olish.

O'rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarini o'rgatuvchining o'zi o'rgangan darajada boshqalarni takrorlay olishini, turli vosita va usullarni qo'llab amalga oshirish faoliyatidan iborat jarayon.

O'rganish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'zlashtirish – tushunish, o'rganish orqali axborotning ma'no-mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar hosil qilish.

O'zlashtirish shartli ravishda quyidagi uchta darajaga ajratiladi.

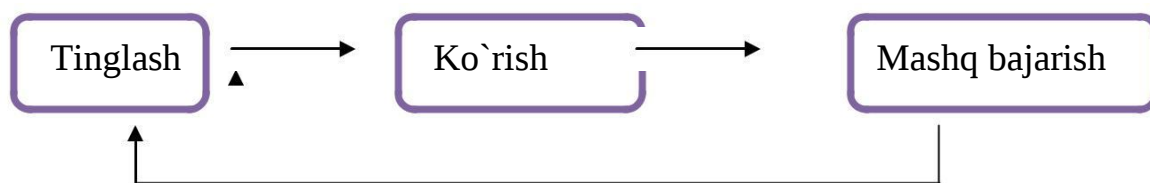
- 1) O'rgatilgan bilim, ko'nikmalarni to'g'ri takrorlash;
- 2) Ularni amalda, faoliyatda qo'llash, ulardan tegishli maqsadlarda foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish;
- 3) Ularni ijodiy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish asosida takomillashtirish faoliyatini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lish.

Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarning hammasida ham birdek qo'llaniladigan va ta'lim-tarbiya jarayonining tarixiy tarkib topishida va rivojlanib borishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan asosiy tarkibiy elementlar, so'zlash, ko'rsatish va mashqlar bajarishdan iborat bo'lib, ular o'zaro quyidagicha ketma-ketlikda va bog'liqlikda amal qiladi:

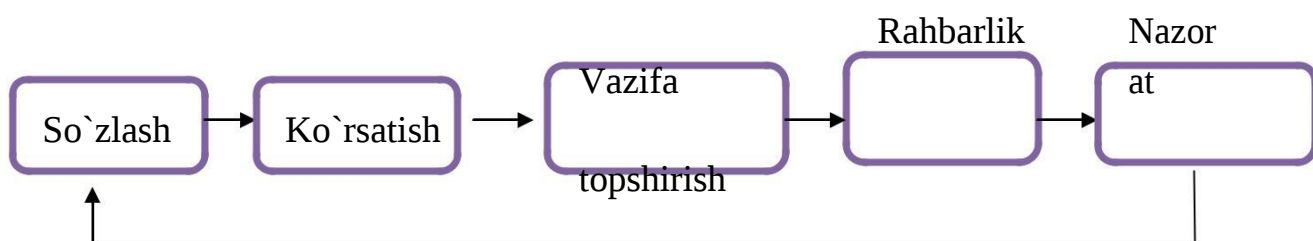
Pedagogik texnologiyalardagi asosiy tarkibiy elementlar

O`quvchi faoliyatidagi asosiy jarayonlar

O`qituvchi faoliyatidagi asosiy jarayonlar

Musiqi darsi ishlanmasini tuzish texnikasi

Darsning borishi.

1. Tashkiliy qism (3 daqiqa), o`quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko`rinishlarini, ish qurollari borligini tekshirish.
2. O`tgan dars mavzusini va yangi mavzu uchun zaruriy materiallarni takrorlash, (10 daqiqa).
3. O`tgan dars yuzasidan savol-javob o`tkazish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo`llagan holda o`quvchilar bilimini nazorat qilish.
4. Yangi mavzu yuzasidan yo`l-yo`rig`lar (50 daqiqa) ko`rsatish.

REJA:

Yakkanovozlik, jo`rnavozlik va jo`rsozlik. (2-sinfda musiqa darslari.) Tinglash madaniyati.

O`quvchilarga yangi mavzularni tushuntirishdan avval o`tilgan mavzular mustahkamlanadi va yangi mavzuga bog`langan holda dars olib boriladi. Ushbu darsda «Bumerang texnologiyasi» qo`llaniladi.

Sinf o`quvchilariga savol beriladi.

Musiqachilar kimlar?

Sinf o`quvchilarining javobidan so`ng quyidagicha to`ldiriladi:

Bizni juda ko'p tovushlar qamrab olgan: uyda, ko'chada, bog'da, dalada. (Aslida haqiqiy atrof olamidagi musiqa narsa-hodisalarda mujassamlangan. Ijodkor ularni cholg'ular yordamida ifodalab o'rgatadi).

Xaqiqiy musiqiy tovushlar musiqiy cholg'larda ifodalanadi. (Ilovalar).

Shuningdek, xonandalar tovushlarida, xorda. Sozandalar, xonandalar ijro etganidagina tovushlar jaranglaydi. Endi shundan kelib chiqib bu jarayon harakter xususiyatiga qarab yakkanovozlik, jo'rnavozlik va jo'rsozlikka bo'linadi. Qo'shiqlar bir ovozda ijro etilsa yakkanovozlik deyiladi. Hamma birga ijro etsa «Jamo'a bo'lib kuylash», (ya'ni xor) deyiladi.

Tarqatma materiallar yordamida dars mavzusi tushuntiriladi, (o'quvchilar 3 ta guruhchalarga bo'linadilar.)

1. Guruhchalarga materiallar tarqatiladi.

1-topshiriq. Ushbu rasmda berilgan - Yakkanovozni, jo'rnavozni va jo'rsozni toping.

	Yakkanavoz
	Jo'rnavoz

Tanlangan javobni kartochkalarda tasvirlangan rasm yonidagi bo'sh katakchaga joylashtiring.

To'ldirilgan kartochkalar doskaga ilinib qo'yiladi. (Har bir guruh kartochkalari alohida skoch yordamida ilinadi.)

Har bir guruhdan vakil chiqib mavzuni tushuntirib beradi.

Har bir kartochkalardagi guruh javoblari tahlil qilinadi va xulosa chiqariladi.

Tinglash madaniyati:

Siz hayotda juda ko'p musiqa tinglaysiz:

Radio-televidenie orqali, teatr va konsertlarda, kino lavhalarida, maktabda va uyda musiqa yangraydi. Xalq o'z hayotini qo'shiqda, musiqiy ohangda, raqsdan ifoda etadi. Ko'p musiqalarni kompozitorlar yaratadilar.

Ular qo'shiqlar, kuylar, opera, baletlar, xor va orkestr uchun asarlardir.

I. Tashkiliy qism. (3 daqiqa)

1. O'quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko'rinishlarini, ish qurollarini tashkil etishni tekshirish.
2. O'tgan dars mavzusini va yangi mavzu uchun zaruriy materiallarni takrorlash (10 daqiqa)
3. O'tgan dars yuzasidan savol-javob o'tkazish, yangi pedagogik texnologiyalarini qo'llagan holda o'quvchilar bilimni nazorat qilish.

II. Yangi mavzu yuzasidan yo'l-yo'riqlar (50 daqiqa) ko'rsatish.

REJA;

1. Musiqaning ifoda vositalari. (3-sinfda musiqa darslari).

2. Musiqadagi dinamik belgilar.

Darsning borishi

O`quvchilarda yangi mavzularni tushuntirishdan avval o`tilgan mavzular mustahkamlanadi va darsda yangi mavzu oldingi mavzularga bog`lab o`tiladi, ushbu darsda «Skarabey» texnologiyasi qo`llaniladi.

Musiqaning ifoda vositalari

Musiqaning mazmunini yoritishda turli ifoda vositalaridan foydalaniladi. Ifoda vositalariga sur`at, usul, tovush kabilar kiradi. Quyidagi uch misolda musiqaning ifoda vositalaridan biri bo`lgan sur`atning kuy kayfiyatiga qanday ta`sir etishini kuzating.

Quvnoq, o`rtacha va og`ir sur`atdagi asar parchalaridan o`quvchilarga tinglash uchun berilib o`qituvchi tomonidan tushuntiriladi.

Musiqaning dinamik belgilari.

Kompozitorlar biron – bir musiqa asarini yaratganlarida ularning ma`lum qismlarini kuchli yoki kuchsiz ijro qilinishini mahsus belgilar bilan ko`rsatadilar. Bu belgilar asarni yoqimli, jiloli eshitilishiga yordam beradi. Musiqada bu belgilar «Dinamik belgilar», deb ataladi.

f - (forte) – kuchli

mf – (mezzo forte) – kuchliroq

p – (piano) - kuchsiz

mp – (mezzo piano) – kuchsizroq

So`ngra tarqatma materiallar orqali yangi mavzu mustahkamlanadi. Sinf o`quvchilari 3 ta guruhga bo`linadilar. Guruhlarga kartochkalar aralashtirilib tarqatiladi va topshiriq tushuntiriladi.

Guruhdagi o`quvchilarning vazifasi: 1) Sur`ati, tovush jo`shqinligi, tovush jarangdorliklarini quyidagi rasmda ko`rsatilgandek mustaqil joylashtirish.

2) O`quvchilarga o`qituvchi tomonidan musiqiy asarlar (quvnoq, nafis, kuychang) tinglash uchun beriladi (audioyozuvda yoki ijro etiladi). Guruhlar shu musiqa mazmuniga mos ertak so`zlab berishlari kerak.

Sur`ati

Tez

O'rtacha

Og'ir

Tovush Jo`shqin.

Quvnoq

**Engil yorqin
nafis**

Kuychang

Tovush jarangdorligi

f

mp

p

Har bir guruhning joylashtirgan kartochkalari doskaga skoch yordamida ilinib qo'yiladi. Har bir guruhdan vakil chiqib mavzuni va guruhlarning musiqaga mos ertak mazmunini tushuntirib beradilar. Guruh javoblari tahlil qilinib hulosa keltiriladi.

Darsni yakunlash uchun savollar:

1. Musiqa tinglashning ahamiyati nimada?
2. Darsda musiqa tinglash maqsadini aytib bering?
3. Musiqa tinglash bosqichlarini ayting?
4. O'quvchilarda tinglash madaniyatini qanday tushunish mumkin?
5. Asarning badiiy- g'oyaviy mazmuni orqali o'quvchilarga axloqiy - estetik tarbiya berishda o'qituvchi oldiga qanday vazifalar qo'yiladi?
6. Qaysi taniqli klassik musiqalar insonning his tuyg'ularini mujassamlantiradi.

Savol va topshiriqlar.

1. O'quvchilarni musiqa darsiga bo'lgan qiziqishlarini qanday bosqichlarda amalga oshirish mumkin?
2. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ijodini qanday shakllantirish mumkin?
3. O'quvchilarni ijodiy faoliyatiga tayyorlash bosqichlarini ayting.
4. Musiqa darslarida olib boriladigan ijodiy topshiriqlarga misollar keltiring.
5. O'quvchilar xotirasini aktivlashtirish uchun qanday metodlardan foydalanish mumkin?
6. O'quvchilarga yangi texnologiyalar bo'yicha topshiriqlar berilganda o'yin qoidalarini eslatish shartmi, uning ahamiyati nimada?

Ijodiy topshiriqlar

Umumiy o`rta ta`lim maktabining 1-4 sinflar dasturidagi ijodiy jarayonni tashkil etuvchi fikrlarni ijroda ko`rsating.

Interfaol uslublar va pedagogic texnologiyalarni qollab 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarida ijodiy jarayonni tashkil etish uchun ayrim mavzularga dars ishlanmalar tuzing.

Nazorat uchun savollar:

1. Innovatsiya nima?
2. Texnologiya nima?
3. Pedagogik texnologiya tushunchasi qachon paydo bo`ldi va uni rivojlanish bosqichlarini ayting.
4. Pedagogik texnologiya ta`riflarini ayting.
5. Musiqa madaniyati predmeti, uning ahamiyati va yangi avlodni tarbiyalab barkamollikka etishtirishdagi o`rni.
6. o`zlashtirish shartlarini sanang.

III BO'LIM

INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.

III.1. Musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash.

Quyida o'qitish jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan ba'zi bir treninglar (texnologiyalar)ga tavsifnomalar: «**TARMOQLAR**» **metodi** – o'quvchi – talabani mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga qaratilgan.

«**3x4**» **metodi** - o'quvchi – talabalarni erkin fikrlash, keng doirada turli g'oyalarni bera olish, ta'lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olish, ta'rif bera olishiga qaratilgan.

«**Blits o'yin**» **metodi** - harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma-xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan.

«**Intervyu**» **texnikasi o'quvchi** - talaba savol berish, eshita olish, to'g'ri javob berish, savolni to'g'ri tuzishni o'rgatishga qaratilgan.

«**Ierarxiya**» **texnikasi** – oddiydan murakkabga, murakkabdan oddiyga o'tish usullarini qo'llash orqali ularni mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashga o'rgatishga qaratilgan.

«**Bumerang**» **texnikasi** - o'quvchi – talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab bera olish, fikrni erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o'quvchi – talabalarni baholay olishga qaratilgan.

«**Talaba**» **treningi** – o'quvchi – talabalar bilan individual holda ishlash o'qituvchi va talaba o'rtasidagi to'siqni yo'q qilish, hamkorlikda ishlash yo'llarini o'rgatishga qaratilgan.

«**O'qituvchi shaxsi**» **treningi** - o'qituvchining innovatsion faoliyatini ochib beruvchi «o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar» mavzusidagi mustaqil fikrlashga, ijodiy insho orqali fikrlarni bayon qilishga qaratilgan.

«**Muloqot**» **texnikasi** o'qituvchilarni auditoriya diqqatini o'ziga jalb etish, dars jarayonida hamkorlikda faoliyat ko'rsatishga, uni tashkil etishni o'rgatishga qaratilgan.

«**BOSHQARUV**» **texnikasi** o'qituvchilarni auditoriyani boshqarishdagi usullari hamda o'quvchi – talabalarni ish jarayonida usullar bilan tanishtiruvchi va shunga o'rgatishga qaratilgan.

Blits – o'yin texnologiyasi.

Ushbu texnologiya o'quvchi o'quvchilarni harakatlar ketma ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosila ko'p, xilma xil

fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o'quvchi o'quvchilar o'zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o'tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to'liq sharoit yaratib beradi.

Maqsad:

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olishga yordam beradi.

texnologiyasi: ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi.

1- bosqich.

-Trener ushbu trening bir necha bosqichda o'tkazilishi haqida tinglovchilarga (o'quvchi o'quvchilarga) tushuncha beradi. Har bosqichdagi vazifani bajarishga aniq vaqt berilishi, tinglovchilar esa shu vaqtdan unumli foydalanishlari kerakligi haqida ularni ogohlantiradi;

-Trener hamma tinglovchilarga alohida alohida tarqatma material beradi va tinglovchilardan ushbu materialni sinchiklab o'rganishlarini so'raydi;

-Trener tarqatma material mazmuni va bajariladigan vazifani tushuntiradi, ya'ni tarqatma materialda berilgan 13 ta harakatni ketma ketligini to'g'ri belgilash kerakligi, beligini esa qog'ozdagi alohida ajratilgan bo'limga raqamlar bilan belgilash kerakligini tushuntiradi;

-Qo'yilgan vazifa avval yakka tartibda bajarilishini aytadi.

2- bosqich.

Trener birinchi berilgan vazifani har bir tinglovchi tomonidan yakka tartibda bajarilishini kuzatadi, qiynalganlarga yordam beradi, yoki qaytadan tushuntiradi:

Har bir tinglovchi tarqatma materialdagi —YaKKA BAHO bo'limiga shu yerda berilgan harakatlardan o'zining shaxsiy fikri asosida mantiqiy ketma ketligini raqamlar Bilan belgilab chiqadi, ya'ni berilgan 13 harakatdan, uning fikricha qaysi biri, birinchi bo'lishi, qaysi biri esa ikkinchi bo'lishini va hokazo. Bu vazifani bajarish uchun trener tinglovchilarga 10 daqiqa vaqt beradi.

3 -bosqich

-trener tinglovchilardan 3 kishidan iborat kichik guruhlar tashkil etishlarini so'raydi. 3 kishilik guruhlar tinglovchilarning xoxishlariga qarab yoki raqamlar bo'yicha tashkil etilishi mumkin:

-kichik guruhlardagi tinglovchilarning har biri o'z qog'ozidagi yakka baho bo'limida belgilangan harakatlar ketma ketligi Bilan bir birini tanishtiradilar, keyin 3 kishidan uch xil bo'lgan ketma ketlikni birlashib, bir birlari Bilan tortishib, bahg'slashib, bir bilariga ta'sir o'tkazib, o'z fikrlariga ishontirib kelishgan holda

bir muqimga kelib ularga tarqatilgan qog'ozdagi —GURUH BAHOSI bo'limiga raqamlar bilan belgilab chiqadilar.

-Trener kichik guruhdagi tortishuvlarda ishtirok etmaydi, faqat kichik guruhlar va har bir tinglovchi faoliyatini kuzatadi. Bu vazifani bajarish uchun 20 daqiqa vaqt beriladi.

4 -bosqich.

-Barcha kichik guruhlar o'z ishlarini tugatgach, trener harakatlar ketma ketligi bo'yicha to'g'ri javobni beradi, ya'ni tinglovchilardan ularga tarqatilgan qog'ozlardan —TO'G'RI JAVOB bo'limini topishni va unga trener tomonidan aytilgan harakatlar ketma ketligining raqamlarini yozishini so'raydi.

5-bosqich.

-Trener —TO'G'RI JAVOB bo'limida berilgan raqamlardan —YAKKA BAHO bo'limida berilgan baholarni (yoki aksincha), ya'ni kattadan-kichikni yairgan holda —YaKKA HATO bo'limiga chiqqan farqli yozishni so'raydi. —YaKKA BAHO bo'limidagi sonlarni yuqoridan pastga qarab qishib chiqib umumiysini hisoblashlari kerakligini uqtiradi.

6- bosqich.

-Xudi shu tartibda —TO'G'RI JAVOB va —GURUH BAHOSI o'rtasidagi farq kattadan-kichikni ayirish orqali bajariladi, chiqarilgan farqlar soni —GURUH XATOSI bo'limiga yozilib, yuqoridan pastga qarab qo'shiladi va umumiy son keltirib chiqariladi.

7-bosqich.

-Trener yakka va guruh hatolarining soni bo'yicha tushuncha beradi, ularni alohida alohida sharhlab beradi.

-yakka hato bo'limidagi umumiy sonlarning sharhi:

Agar yakka hatolar soni 30 gacha bo'lsa, bunday tinglovchilardan tashkilotchilik, konstruktivlik qobiliyati yetarli, ular mustaqil ravishda har bir ishni eta oladilar, turlisharoitlardagi harakatlar vaqtida mantiqan ularning ketma ketlini tashkil eta oladilar.

Agar yakka hatolar soni 30 dan 40 gacha bo'lsa, bunday tinglovchilarda tashkilotchilik qobiliyati yetarli emas, biron bir ishni yoki faoliyatini tashkil etishlarida qiynaladilar yoki pala partishlikka yo'l qo'yadilar. SHuning uchun ular alohida kurslarda o'qishlar yoki mantiqan fikrlashga o'rganishlari kerak bo'ladi.

Agar hatolar soni 40 dan yuqori bo'lsa, bunday tinglovchilar tashkilotchilik, mantiqiy fikrlash qobiliyati yetarli emas, ular o'z ustilarida ishlashlari kerak bo'ladi yoki maxsus treninglar, kurslarda o'qishlariga to'g'ri keladi.

-guruh hatosi bo'limidagi umumiy sonlarning sharhi:

Agar hatolar soni 30 gacha bo'lsa, bu guruhlarda tinglovchilar bir birlarini tushunishga harakat qilganlar, bir birlarini ishontira olganlar va natijada bir xil natijaga erishganlar. Demak, guruhda samimiy munosabat o'rnatilgan, fikrlar bir joydan chiqqan.

Agar guruhning hatolar soni 30 dan 40 gacha bo'lsa, bu guruhda tinglovchilarning bir muqimga kelishlari qiyin bo'lgan, tortishuvlar yuzaki yoki ishonarsiz bo'lgan yoki guruh a'zolari bir birlarini tushunishga sust holda intilganlar, yoki vazifaga beparvaroq bo'lganlar, yoki bir birlarini hafa qilib qo'yishdan cho'chiganlar yoki guruhning barcha a'zolari yuzaki holda kelishigan u, aslida esa har Kim o'z fikrida qolgan bo'lishi mumkin. Samimiy munosabat bu guruhda o'z aksini topmagan.

Agar guruh hatosining soni 40 dan ortiq bo'lsa, bu guruh a'zolari umuman bir birlari bilan kelisha olmaganlar, o'zaro ishontirish bo'lmagan. Har kim o'z fikrida qolgan. Samimiy munosabat o'rnatilgan.

Izoh: Bajarilgan vazifani baholashning Yana bir turi, quyidagicha: tinglovchilarning javoblari trener tomonidan berilgan —TO'G'RI JAVOBning yarmida ko'piga to'g'ri kelgan bo'lsa, demak, —qoniqarli 75% to'g'ri kelgan bo'lsa —yaxshi, 100% to'g'ri kelgan bo'lsa —a'lo deb belgilash mumkin.

«blits»¹ o'yin texnologiyasi ni — bolalar uchun operalarda qo'llaymiz.

Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan — «Hayvonlar sultoni» operasining mazmunini bilan tanishtiriladi o'qib beriladi. O'quvchilarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

Ushbu texnologiya o'quvchi — talabalarni ketma — ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma — xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o'quvchi — talabalar o'zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o'tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to'liq sharoit yaratib beradi.

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma — ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olishga yordam beradi.

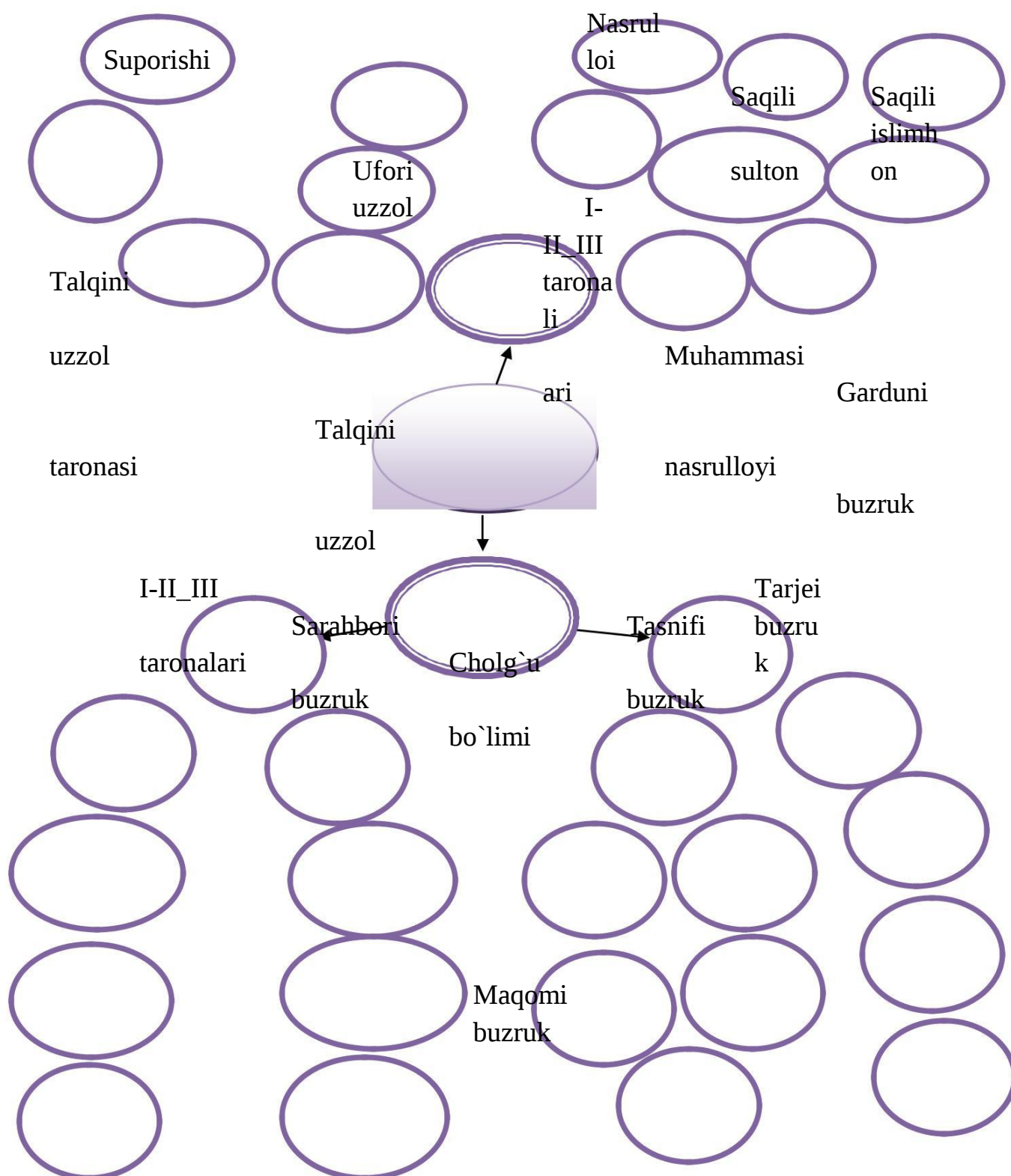
III.2. Musiqiy ta'lim jarayonida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish.

Musiqqa darsining uchta faoliyat turlari bo'lsa, uchala faoliyat turini qiziqarli va unumli o'tishi uchun interfaol metodlar qo'llab dars samaradorligini oshirish

mumkin. Masalan qo`shiq kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash jarayonlarida yoki yangi mavzu bayonida tarmoqlar metodini qo`llab ko`ramiz.

«Tarmoqlar» metodi (Klaster)

Fikrlarning tarmoqlanishi – bu pedagogik strategiya (o`yinning umumiy rejasi) bo`lib, u o`quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o`rganishlariga yordam berib, o`quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma- ketlik bilan uzviy bog`langan holda tarmoqlashlariga o`rgatadi.

Bu metod biron bir mavzuni chuqur o`rganishdan avval o`quvchilarning fikrlash faoliyatini jaddalashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek o`tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o`zlashtirish, umumlashtirish hamda o`quvchilarni shu mavzu bo`yicha tasavvurlarni chizma shaklida ifodalashga undaydi.

«Bumerang»

Mazkur texnologiya bir mashg`ulot davomida o`quv materialini chuqur va yaxlit holatda o`rganish, ijodiy tushunib etish va mavzuni erkin egallashga yo`naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo`lgan mavzularni o`rganishga yaroqli bo`lib, o`z ichiga og`zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg`ulot davomida xar bir ishtirokchilarning turli topshiriqlarini bajarishi, navbat bilan o`quvchi yoki o`qituvchi roliga bo`lishi, kerakli ballni to`plashga imkoniyat yaratadi.

«Bumerang» texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqiy shakllantirishga imkoniyat yaratadi; g`oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og`zaki shakllarda bayon qilish ko`nikmalarini rivojlantiradi.

Ta`lim bilan bir qatorda mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- jamo'a bilan ishlash mahorati;
- muomalalik;
- xushfe`llik;
- ko`nikuvchanlik;
- o`zgalar fikriga hurmat;
- faollik;
- rahbarlik sifatlarini shakllantirish;
- ishga ijodiy yondashish;
- o`z faoliyatini samarali bo`lishiga qiziqish; -o`zini xolis baholash. (misol)

Texnologiyaning tavsifi. Ushbu texnologiya talaba (yoki o`quvchi) larni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o`rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so`zlab berish, fikrini erkin xolda bayon eta olish, qisqa vaqt ichida ko`p ma`lumotga ega bo`lish xamda dars mobaynida o`qituvchi tomonidan barcha talaba (yoki o`quvchi)larni baholay olishga qaratilgan.

Texnologiyaning maqsadi. O`quv jarayoni mobaynida tarqatilgan materiallarni talaba (yoki o`quvchi)lar tomonidan yakka va guruh xolatida o`zlashtirib olishlari hamda suxbat munozara va turli savollar orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o`zlashtirilganligini nazorat qilish va

baholash. O'quv jarayoni mobaynida xar bir talaba (yoki o'quvchi) tomonidan o'z baho (yoki ball)larini egallashga imkoniyat yaratish.

Texnologiyaning qo'llanishi. Amaliy mashg'ulotlar, seminar yoki laboratoriya mashg'ulotlari hamda suxbat munozara shaklidagi darslarda yakka tartibda, kichik guruh va jamoa shaklida foydalanilishi mumkin.

Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar. Talaba (yoki o'quvchi) dars jarayonida mustaqil o'qishlari, o'rganishlari va o'zlashtirib olishlari uchun mo'ljallangan tarqatma materiallar (o'tilgan mavzu yoki yangi mavzu bo'yicha qisqa matnlar, suratlar, ma'lumotlar).

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi.

Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

- ☐ Talaba (yoki o'quvchi)lar kichik guruhlarga ajratiladi;
- ☐ Talaba (yoki o'quvchi)lar mashg'ulotning maqsadi va tartibi bilan tanishtiradi;
- ☐ Talaba (yoki o'quvchi)larga mustaqil o'rganishlari uchun mavzu bo'yicha material tarqatiladi;
- ☐ Berilgan matnlarni o'quvchilar tomonidan mustaqil o'rganiladi;
- ☐ Har bir guruh a'zolaridan yangi guruh tashkil etiladi;
- ☐ Yangi guruh a'zolarining har biri guruh ichida navbati bilan mustaqil o'rgangan matnlari bilan ahborot almashadalar, ya'ni bir-birlariga so'zlab beradilar;
- ☐ Bilimlarni anialash uchun guruh ichida ichki nazorat o'tkaziladi, savol javob o'tkazadilar;
- ☐ Yangi guruh a'zolari dastlabki holatdagi guruhga qaytadilar;
- ☐ Darsning qolgan jarayonida o'quvchilar bilimlarini baholash yoki to'plagan ballarini hisoblab boorish uchun har bir guruhda hisobchi tayinlanadi;
- ☐ Guruh a'zolari tomonidan to'plangan umumiy ballar yig'indisi aniqlanadi;

- Guruhlar to'plangan umumiy ballar guruh a'zolari o'rtasida teng taqsimlanadi;

Misol ilovada

«Skarabey» texnologiyasi

«Skarabey» interaktiv texnologiya bo'lib, o'quvchilarda fikriy bog'liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammoni hal qilishda o'z fikrini ochis va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya o'quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o'rgatilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U, ayni paytda, turli g'oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog'liqlarni aniqlashga imkon yaratadi.

«Skarabey» texnologiyasi o'quvchilar tomonidan oson qabul qilinadi, chunki u faoliyatning fikrlash, bilish xususiyatlarini inobatga olingan holda ishlab chiqilgan. U o'quvchilar tajribasidan foydalanishni ko'zda tutadi, reflektiv kuzatishlarni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash va fikriy tajriba o'tkazish imkoniyatlariga ega.

«VEER» texnologiyasi

Bu texnologiya murakkab, ko'ptarmoqli, mumkin qadar, muammo xarakteriadgi mavzularni o'rganishga qaratilgan.

Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha biryo'la axborot beriladi. Ayni paytda ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bedgilanadi.

Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi.

«VEER» texnologiyasi umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi, kichik guruhlarining, har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

«VEER» texnologiyasi mavzuni o'rganishning turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin.

FSMU texnologiyasi haqida tushuncha

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni xal etishda, baxs – munozaralar o'tkazishda yoki o'quv–seminar yakunida (tinglovchilarning o'quv–seminar haqidagi fikrlarini bilish maqsadida), yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni

o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan bir qatorda o'quvchi – talabalarni, o'quv jarayonida egallangan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatida o'rgatadi.

Ushbu texnologiyani maqsadi tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma- ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan xamfikir bo'la olishga yordam beradi.

Trening “Muloqot” haqida tushuncha

Ushbu trening o'quvchi – talabalarda dars jarayonida mustaqil fikrlashga, o'z fikrlarini erkin xolda bayon eta olishga hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, odatda bunday mashg'ulot tinglovchilarni kichik guruhlarga bo'lgan holda o'tkaziladi.

Maqsadi, tanlangan mavzu, muammo asosida tinglovchilarning fikrlarini hamda ushbu mavzuga bo'lgan munosabatlarini aniqlash, mustaqil holda umumiy bir fikrga kelishlariga va to'g'ri xulosa chiqarishlariga yordam berish, erkin holda bahslashishlariga sharoit yaratish.

FIKRLAR HUJUMI

Bevosita jamoa bo'lib «Fikrlar hujumi» («Mozgovaya ataka») olib borish. Bu metoddan maqsad mumkin qadar katta miqdordagi g'oyalarni yaratish, talabalarni ayni bir xil fikrlash inertsiasidan holi qilish, ijodiy vazifalarni echish jarayonida dastlab

paydo bo'lgan fikrlarni yengishdir. Bu metod A.F. Osborn tomonidan tavsiya etilgan. Bu metodning asosiy tamoyili va qoidasi baxs ishtirokchilari ishlab chiqqan g'oyalar tanqidini mutloq taqiqlash, har qanday luqma va hazil – mutoibani rag'batlantirishdir. Bu metoddan foydalanishning muvaffaqiyatli ko'p jihatdan o'qituvchi – mashg'ulot rahbariga bog'liq. «Fikrlar hujumi» ishtirokchilari miqdori 15 kishidan oshmasligi kerak. Mashg'ulotning davomiyligi bir soatgacha.

Yalpi «Fikrlar hujumi». Bu metod J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan. U katta guruxlarda (20 dan 30 tagacha bo'lgan) yangi g'oyalar ishlab chiqish samardorligini sezilarli darajada oshirishni ta'minlaydi. Barcha ishtirokchilar kichik-kichik 5-6 kishidan iborat guruhlarga bo'linadi va har bir kichik guruh hal qilinadigan ijodiy vazifa va muammo bo'yicha 15 daqiqa davomida mustaqil ravishda o'zaro «Fikrlar hujumi» o'tkazadi. Shundan so'ng har bir kichik guruh vakili o'z guruhlarida ishlab chiqilgan g'oya haqida axborot beradilar va o'qituvchi rahbarligida jamoa bo'lib unga baho beradilar va ularning eng yaxshilari, betakrorlari tanlab olinadi.

«Fikrlarning shiddatli hujumi»- destruktiv berilgan baho bilan dialog. Bu metod E.A.Aleksandrov tomonidan taklif qilingan. G.Ya.Bush tomonidan o'zgartirilib yo'lga qo'yilgan dialogning mohiyati shundaki, kollektiv bo'lib g'oyalar ishlab chiqishda ishtirokchilarning ijodiy imkoniyatlari faollashtiriladi va unga zid g'oyalar qo'yiladi.

Mashg'ulot bosqichma – bosqich quyidagi tarzda o'tkaziladi:

1 –bosqich. Miqdor va psixologik muloqati jihatidan ma'qul kichik guruhlarini shakllantirish;

2 – bosqich. Vazifa, muammodan kelib chiqadigan maqsadlarni ifodalash;

3 – bosqich. To'g'ridan –to'g'ri «Fikrlar hujumi» qoidasiga asosan har bir guruhda g'oyalar ishlab chiqish;

4-bosqich. G'yalarni tartibga solish va tasniflash;

5-bosqich. G'oyalarni destruktivlash, ya'ni amalga oshish imkoniyatiga qarab baholash;

6-bosqich. Avvalgi bosqichlarda bildirilgan tanqidiy mulohazalarga baho berish.

Yuqoridagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish jarayonida (fanga asosan) turli muammolarni hal etishga, ularning kelib chiqish sabablari, tuzatish yo'llarini topishga, o'quvchilarni esa mustaqil izlanishga, fikrlashga, o'z fikrlarini isbotlash va

turli vaziyatlardan chiqishga o'rgatishda «Muammoli vaziyat» shaklini qo'llash mumkin. Masalan: «Men yangi mavzuni bayon qilishdagi tajribangizni yoki baholashingizni, mavzuni mustahkamlashingizni, to'liq dars jarayonini tashkil etishingizni, o'quvchi talabalar bilan muloqatingizni va b., o'rganmoqchi (kuzatmoqchi, ommalashtirmoqchi) edim». Shunga qarab, dars tahlili o'tkaziladi. Quyida berilgan tavsiyalar ko'p yillik tajribalar va kuzatishlar natijasida hamda hozirgi kun talabi asosida tuzilgan.

“Charxpalak” texnologiyalari

Texnologiyaning tasnifi. Ushbu texnologiya talaba (yoki o'quvchi)larni o'tilgan mavzularni yodga olishga, mantiqan fikrlab. Berilgan savollarga mustaqil ravishda to'g'ri javob berishga va o'zo'zini baholashga shrgatishga hamda qisqa vaqt ichida o'qituvchi tomonidan barcha talaba (yoki o'quvchi)larning egallagan bilimlarin baholashga qaratilgan.

Texnologiyaning maqsadi: talaba (yoki o'quvchi)larni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil avishda erkin bayon eta olish, o'zlarin baholash, yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga hurmat bilan qarashga, ko'p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o'rgatish.

Texnologiyaning qo'llanilishi: texnologiya o'quv mashg'ulotlarining barcha turlarida dars boshlanishi yoki dars oxirida yoki o'quv predmetining biron bir tugallanida, o'tilgan mavzularni talaba (yoki o'quvchi)lar tomonidan o'zgartirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash yoki oraliq va yakuniy nazort o'tkazish uchun mo'ljallangan. Ushbu texnologiyani mashg'ulot jarayonida yoki uning bir qismida yakka, kichik gurux va jamoa shaklida tashkil etish mumkin.

Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar: tarqatma materiallar, rangli qalam (yoki flamaster)lar.

Izoh: reja bo'yicha belgilangan mavzu asosida hamda o'qituvchining qo'ygan maqsadi (tekshirish, mustahkamlash, baholash)ga mos tayyorlangan tarqatma materiallar (agar yakka tartibda o'tkazish mo'ljallangan bo'lsa, guruh o'quvchilari soniga, agar kichik guruhlariga o'tkazish belgilangan bo'lsa, u holda guruhlar soniga qarab tarqatma materiallar tayyorlanadi).

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi:

- ☐ talaba (yoki o'quvchi)larni (sharoitga qarab) guruhlariga ajratish;
- ☐ talaba (yoki o'quvchi) mashg'ulotni o'tkazishga qo'yilgan talablar va qoyidalar bilan tanishtirish;
- ☐ tarqatma materiallarni guruh a'zolariga tarqatish;
- ☐ guruh a'zolari tomonidan yakka holda mustaqil ravishda tarqatma materiallardagi vazifalar bajariladi;
- ☐ har bir guruh a'zosi o'zi ishlagan tarqatma materialining ung burchagiga guruh raqamini yozadi, chap burchagiga esa o'zinig biron-bir belgisini chizib qo'yadi;
- ☐ vazifa bajarilgan tarqatma materiallar boshqa guruhlariga —CHarxpalak aylanmasi yo'nalishida almakshtiriladi;
- ☐ yangi guruh a'zolari tomonidan berilgan materiallar o'rganiladi va o'zgartirishlar kiritiladi;
- ☐ jamoalar tomonidan o'rganilgan va o'zgartirishlar kiritilgan materiallar yana yuqorida eslatilgan yo'nalish bo'yicha guruhlararo almashtiriladi (ushbu jarayon guruhlar soniga qarab davom ettiriladi);
- ☐ materiallarni oxirgi almashishdan so'ng har bir gurux va har bir gurux a'zosi o'zlari ilk bor to'ldirgan materiallarini (gurux raqami va o'zlari qo'ygan belgilari asosida) tanlab oladilar;
- ☐ har bir gurux a'zosining o'zlari belgilangan javoblariga boshqa guruh a'zolarining tuzatishlarini taqoslaydilar va taxlil qiladilar;
- ☐ o'quvchining tarqatma materialida berilgan vazifalarini o'qiydi va jamoa bilan birgalikda to'g'ri javoblarni belgilaydi;

- har big talaba (yoki o'quvchi) to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar farqlarini aniqlaydilar, kerakli balni tuplaydilar va o'z o'zini baholaydilar.

Izoh: tarqatma materialda talaba (yoki o'quvchi)lar belgilagan to'g'ri javoblar bilan o'qituvchi hamkroligida aniqlangan to'g'ri javoblarning farqi 0.55 % dan yuqori bo'lsa, talaba (yoki o'quvchi) ushbu o'quv materialini o'zlashtirgan, undan kam bo'lsa o'zlashtira olmaganligini bildiradi. Masalan, vaziaalar soni 30 ta bo'lib, javoblarning 17-20 **tasi to'g'ri belgilangan bo'lsa**, talaba (yoki o'quvchi) ushbu vazifani bajargan va o'quv materialini o'zlashtira olgan, agar undan kam bo'lsa o'zlashtira olmagan himoblanadi. SHu bilan birga, javoblarning 21 24 tasi to'g'ri belgilangan bo'lsa talaba (yoki o'quvchi) materiallarni o'zlashtirgan darajasi —yaxshi bahoga, 25 30 tasi to'g'ri bo'lsa —a'lo bahoga o'zlashtirgan deb hisoblanadi.

- talaba (yoki o'quvchi)lar o'z baholar yoki balllarrini belgilab olishgach, o'qituvchi vazifa bajarilgan qog'ozlarni yeg'ib oladi (ballar)ni guruh jurnaliga ko'chirib qo'yadi.

SINKVEYN

—Sinkveyn so'zi fransuzchadan olingan bo'lib, —besh qadam so'ziga to'g'ri keladi. Sinkveynda narsa yoki xodisa haqidagi fikr qisqa ko'rinishda ifodolanadi. Sinkveynda she'rdagi o'xshagan 5 qatorga ma'lumotlar yoziladi.

1. Birinchi qatorda mavzu bir so'z bilan (odatda ot bilan) ifodalanadi.
2. Ikkinchi qatorda mavzuga juda mos keladigan ikkita sifat beriladi
3. Uchinchi qatorda mavzu 3 ta harakatni bildiruvchi fe'l bilan ifoydalanadi.
4. To'rtinchi qatorda temaga doir muhokama etuvchilarning hissiyotini ifodalovchi jumla tuziladi. U to'rt so'zdan iborat bo'ladi.
5. Beshinchi qatorda mavzu mohiyatini ifodalovchi bitta so'z beriladi. U mavzuning sinonimi bo'ladi.

Buni sxematik ravishda quyidagicha ko'rsatish mumkin:

Muammo nomi _____

Sifat _____

Hissiyotni ifodalovchi jumla _____

Mohiyatning yangicha ifodasi _____

O'qitish, Og'ir, qiyin, Harakat, chidash, intilish, Yangi bilim avvalgisiga bog'lanadi, O'rgatish, O'qish, Faol, chidam, Harakat qilish, tushunish, o'ylash, Bilimni egallashga intilish kerak, Ma'naviy boyish.

Sinkveyn ma'lum mavzu o'rganilgandan so'ng tuzilsa, uning asosiy xususiyatlari, mohiyatlari tushunilib, yakunlanadi. Sinkveyn materiallar ustida o'ylashga, murakkab axborotni sintezlashga va uni uzoq xotirada saqlashga yordam beradi. Ijodiy ishlash imkoniyati kelib chiqadi.

INSERT USULIDAN FOYDALANIB O`QISH

Materiallarni ayrim yoki guruhlar tomonidan o`qib, muxokamaga tayyorlanishga ham to`g`ri keladi. Bunda mutolaa etuvchi shaxs o`rganilayotgan matndagi axborotlarga o`z munosabatini bildirib borishi foydalidir. Matndagi axborot ahamiyatli bo`lsa, uni maxsus belgi —V bilan, avval tanish bo`lgan material uchrasa, —q bilan, tushunishda qiyinchilik uchrasa —? bilan va material mazmunidagi axborot o`quvchiga yoqmasa yoki qarshi bo`lsa «-» belgilarini qo`yish mumkin. Bunday o`qishda material ustida o`quvchining faol ishlagani ko`riladi.

HAMKORLIKDA O`QISH

O`qish kichik guruhlarda olib borilganda samarali bo`lishi keyingi vaqtlarda ko`pchilik tomonidan tan olinmoqda. Kichik guruhlarda ishlashni tashkil etishning turli ko`rinishlari mavjud.

O`qituvchi materialni o`rganishni juftliklarda tashkil etishi mumkin. Bunda material 2 o`quvchi tomonidan o`rganiladi, muxokama etiladi va natija bayon qilinadi.

Bunday ishlarni kichik guruhlarda tashkil etish ham mumkin. Guruhda 4-7 kishilik kichik guruhlar tashkil etiladi va natija bayon qilinadi hamda har bir guruhga ma`lum topshiriq beriladi. Topshiriqni birgalikda guruhdagilar o`rganib muxokama etishadi. So`ngra natijani guruhning bir a`zosi umumiy guruhga etkazadi. Guruhdagilar uning ma`lumotini to`ldirishi, qo`shimcha qilishi, izoh berishi ham mumkin.

Kichik guruhlar bilan alohida mavzularni o`rganishda yoki bir mavzuning turli qismlarini o`rganishda ham foydalaniladi.

IV. BO'LIM. MUSIQADA IJODIY JARAYONNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI.

IV.1. O'quvchilarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirishda tayyorgarliksiz she'r, kuy, musiqali ohang ijod etish.

Pedagogikada rivojlanish va tarbiyaning o'zaro bog'likligi muhim muammolardan bo'lib, u ko'p munozaralarga sabab bo'ladi. Shaxsning rivojlanishi qiyin, murakkab jarayon, u ko'plab ichki va tashqi ta'sirlar va omillar orqali ro'yobga chiqadi. Inson hayot ekan, butun umri davomida o'sib, rivojlanib o'zgarib boradi. Bolalik, o'smirlik yillarida shaxsning kamol topishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Rivojlanish deganda biz shaxsning ham jismoniy, ham aqliy va ma'naviy kamol topishi jarayonini tushunamiz. «Shaxs» tushunchasi psixologiyada eng ko'p qo'llaniladigan tushunchalar sirasiga kiradi. Psixologiya o'rganadigan barcha fenomenlar aynan shu tushuncha atrofida qayd etilgan. Inson ruhiy olami qonuniyatlari bilan qiziqqan har qanday olim yoki tadqiqotchi ham shaxsni chetlab o'tolmagan.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki. «Homo sapiens» - «aqli zot» tushunchasini o'zida ifoda etuvchi jonzotning paydo bo'lganiga taxminan 40 ming yildan oshibdi. Bu davrda olimlarning e'tirof etishlaricha, 16 ming avlod almashgan emish. Darvin ta'biri bilan aytganda, tabiiy tanlanish jarayonida yer yuzida saqlanib qolgan minglab millat va ellatlarning keyingi davrdagi taraqqiyoti ko'proq biologik omillardan ko'ra, ijtimoiy-sotsial omillar ta'sirida ro'y bermoqda. Shuning uchun ham har bir individni yoki shaxsni o'rganish masalasi uning bevosita ijtimoiy muhiti va uning ijtimoiy normalari doirasida o'rganishni taqozo etadi.

Sotsial yoki ijtimoiy muhit – bu insonning aniq maqsadlar va rejalar asosida faoliyat ko'rsatadigan dunyosidir. Mazmunan har bir insonning shu ijtimoiy olam bilan aloqasi uning insoniyat tajribasi, madaniyati va qabul qilingan, tan olingan ijtimoiy xulq normalari doirasidagi harakatlarida namoyon bo'ladi. Psixologiya ilmining namoyondalari bo'lmish olimlarning butun bir avlodi ana shu shaxs va jamiyat aloqalari tizimida insonning tub mohiyatini anglash, uning rivojlanishi va kamol topishi qonuniyatlarini izlaganlar. Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, A.Navoiy kabi yuzlab Sharq allomalari ham bu o'zaro bog'liqlikning falsafiy va ijtimoiy sirlarini ochishga o'zlarining eng durdona asarlarini bag'ishlaganlar. Barcha qarashlarga umumiy bo'lgan narsa shu bo'lganki, odamni, uning mohiyatini anglash uchun avvalo uning shu jamiyatda tutgan o'rni va mavqeini bilish zarur. Shaxsni o'rganishning birlamchi mezon ham

shundan kelib chiqqan holda, uning ijtimoiy mavqei, ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o`rni bilan belgilanishi kerak.

Lekin, shaxs bilan jamiyat o`rtasidagi o`zaro aloqalar masalasi, birdaniga, bir xil yechimga kelinmagan. Bu o`zaro munosabatlar, asosan ikki polyar nuqtai nazardan kelib chiqadi.

Nativizm yo`nalishining tarafdorlari insonlardagi barcha xususiyatlarni tug`ma harakterga ega, deb e`tirof etadilar.

Empirizm tarafdorlarining fikricha, yangi tug`ilgan bola go`yoki «top-toza paxta» (tabula rasa), unga hayot va undagi talablar o`zining qonuniyatlarini yozadi va bola ularga so`zsiz bo`ysunishga majbur. Bu yo`nalishning asoschilaridan biri Dj. Lokk bo`lib (1632-1704) uning fikricha, tug`ma fikrlar yoki g`oyalar bo`lishi mumkin emas, ular xohish-tilak va og`riq kabi elementlar sezgilarining qayta ishlanishi natijalaridir. Xayotda ana shunga o`xshash turli xil sezgilar va g`oyalarning asotsiatsiyasi ro`y beradi.

G.Leybnits (1646-1716) Lokka e`tiroz bildirib, hayotda umuman toza, sof doskaning o`zi bo`lmaydi, hattoki, eng yaxshi silliqlang marmar yuzasida ham sezilarli teshiklar, do`ngliklar yoki tug`ma asoratlar bo`ladiki, ular layoqatlardek, inson taqdirida ma`lum rol o`ynaydi. Bu ikkala yirik yo`nalish o`rtasidagi tortishuvlarga chek qo`yish maqsadida **F. Galton** qator eksperimental tadqiqotlar o`tkazib, har bir individga xos differentsial xususiyatlar mavjudligini «egizaklar metodi» yordamida asoslashga harakat qildi. 2-jadvalda Galton tomonidan irsiy va orttirilgan sifatlar munosabati yuzasidan aniqlangan natijalardan keltirilgan.

Musiqiy qobiliyatlardagi irsiy xususiyatlar.

Ota-onalar Bolalar	Musiqqa moyil	Musiqaga moyil emas
Musiqaga moyil	85%	7%
Musiqaga moyil emas	25%	58%

Egizaklardagi musisaga moyillikning korrelyatsion ko'rsatgichi ham yuqori bo'lib ($r = 0,7$), egizak bo'lmaganlardan ancha farq qiladi ($r = 0,3-0,4$).

Galtondan keyingi tadqiqotlarda musiqaga bo'lgan qobiliyatga ona tilining xususiyati ta'sir qilishi aniqlandi: yumshoq-tonal yoki keskin (so'pol) – tonal bo'lmagan tillar. Masalan, keskinroq hisoblangan rus tilida gapiruvchi bolalardagi musiqani idrok qilish yumshoq, tonal tillarda so'zlashuvchi vietnamliklarning idrokidan ancha past chiqqan. Lekin, yuqoridagi fikrlar va tortishuvlarning kelib chiqish sababi tushunarli bo'lishi kerak: ular insonning asl mohiyatini tushunish va uning xulqini boshqarish ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Demak, inson jamiyat a'zosi sifatida uning normalariga bo'ysunadi, uning kutishlariga javob berishga harakat qiladi va o'z xulqini uning talablariga monand qilishga intiladi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib shaxs fenomeniga ta'rif berish mumkin.

Sh a x s - ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning mahsuli, ongli faoliyatning sub'ektiv bo'lmish individdir. Shaxsga taalluqli bo'lgan eng muhim tasnif ham uning jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarga bevosita aloqadorlik, ijtimoiy faoliyatga nisbatan ham ob'ekt, ham sub'ekt bo'lishlikdir.

Shaxsga taalluqli bo'lgan fazilatlardan eng muhimi shuki, shu tashqi, ijtimoiy ta'sirlarni o'z ongi va idroki bilan qabul qilib (ob'ektni), so'ngra shu ta'sirlarning sub'ekti sifatida faoliyat ko'rsatadi. Oddiy qilib aytganda, inson bolalik, yoshlikdanoq «mening hayotim», «bizning dunyo», degan ijtimoiy muhitga tushadi. Bu muhit o'sha biz bilgan va har kuni his qiladigan siyosat, xuquq, ahloq olamidir. Bu muhit – kelishuvlar, tortishuvlar, hamkorliklar, an'analar, udumlar, turli xil tillar olami bo'lib, undagi ko'plab qoidalarga ko'pchilik mutloq qo'shiladi, ba'zilar qisman qo'shiladi. Bu shunday qoidalar va normalar olamiki, ularga bo'ysunmaslik jamiyat tomonidan qoralanadi, ta'kidlanadi. Shulardan kelib chiqadigan xulosa shuki, shaxs jamiyatga nisbatan barcha tartib - qoidalarni qabul qiluvchi sub'ekt bo'lsa, jamiyat-ijtimoiy intizom va tartibning, madaniyatning mufassal ko'rinishidir.

Shaxs ijtimoiy xulqiga turli tashqi kuchlar ta'sir qiladi: siyosiy, mafkuraviy, iqtisodiy, ma'naviy, ahloqiy va boshqalar. Bu ta'sirotlar mohiyatan, aslida jamiyat a'zolari bo'lmish shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ayrim, alohida yo'nalishlarini belgilab beradi.

Shunday qilib, shaxs turli ijtimoiy munosabatlar tizimi ta'sirida bo'ladi va ko'plab ijtimoiy institutlar (oila, mahalla, o'quv maskanlari, mehnat va boshqa) bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, shaxsdagi turli g'oyalar, fikrlar va mafkura mafkuraviy munosabatlar tizimi ta'sirida shakllanib, ular bevosita oila, bog'cha, maktab va boshqa o'quv va tarbiya muassasalari orqali ongga singdiriladi. Agar bu ta'sir uning e'tiqodi darajasiga ko'tarilsa va unda yana yangidan-yangi fikrlar va

g'oyalarning paydo bo'lishi hamda o'sishiga olib kelsa, shaxs taraqqiyoti jarayonida shunday faoliyat sohasini tanlaydiki, u o'z qobiliyatlari, malaka va ko'nikmalarini rivojlantira borib, ziyoli sifatida, yo o'qituvchi, yoki vrach, yoki olim, kashfiyotchi, muxandis bo'lib, elu-yurtiga xizmat qiladi.

Iqtisodiy munosabatlar ham shaxs ongi va uning insoniy xususiyatlari shakllanishida katta ro'l o'ynaydi. Masalan, bosqichma-bosqich bozor munosabatlariga o'tayotgan O'zbekiston sharoitini oladigan bo'lsak, yangicha iqtisodiy o'zgarishlar, bozor, raqobat, erkinlashtirish va shunga o'xshash yangiliklar har bir shaxsning moddiy boyliklar va ularga bo'lgan shaxsiy munosabatlarida aks etib, uning iqtisodiy ongi, tafakkuri xulqi normalarini belgilaydi.

Ijtimoiy normalar, sanksiyalar va shaxs. Ijtimoiy norma – shaxs hayotida shunday kategoriyaki, u jamiyatning o'z a'zolari xulq-atvoriga nisbatan ishlab chiqqan va ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan harakatlar talablaridir. Masalan, o'zbeklar uchun biror xonaga kirib kelgan insonning kim bo'lishidan qat'iy nazar, «Assalomu alaykum», deb kelishi – norma; o'quvchining o'qituvchi bergan topshiriqlarini bajarishi lozimligi – norma; avtobusda yoki boshqa jamoat transportida kichikning kattalarga, nogironlarga o'rin bo'shatishi – norma va hokazo. Bu normalarni ayrim-alohida odam ishlab chiqmaydi, ular bir kun yoki bir vaziyatda ham ishlab chiqilmaydi. Ularning paydo bo'lishi ijtimoiy tajriba, hayotiy vaziyatlarda ko'pchilik tomonidan e'tirof etilganligi fakti bilan xarakterlanadi, har bir jamiyat, davr, millat va ijtimoiy guruh psixologiyasida muhrlanadi.

Ijtimoiy normalarni u yoki bu davrda, u yoki bu toifa vakili bo'lmish shaxs tomonidan qay darajada bajarilishi yoki unga amal qilinayotganligi ijtimoiy sanksiyalar orqali nazorat qilinadi. Ijtimoiy sanksiyalar - normalarning shaxs xulqida namoyon bo'lishini nazorat qiluvchi jazo va rag'batlantirish mexanizmlari bo'lib, ularning borligi tufayli biz har bir alohida vaziyatlarda ijtimoiy xulq normalarini buzmaslikka, jamoatchilikning salbiy fikri ob'ekttiga aylanib qolmaslikka harakat qilamiz. Masalan, yuqoridagi misolda agar jamoat transportida katta mo'ysafid kishiga o'rin bo'shatishni norma deb qabul qilmagan o'smirlarga nisbatan ko'pchilikning ayblov ko'zi bilan qarashi, yoki og'zaki tanbeh berishi, juda kam hollarda o'zini bebosh tutayotgan o'smirning qo'lidan tutib, nima qilish kerakligini o'rgatib, «ko'zini moshday qilib ochib qo'yish» ijtimoiy sanksiya bo'lgan hayotdagi bir ko'rinishidir.

Har bir alohida shaxs jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan ijtimoiy normalar va sanksiyalarni u yoki bu ijtimoiy rollarni bajarishi mobaynida xulqida namoyon etadi. Rol – shaxsga nisbatan shunday tushunchaki, uning konkret hayotiy vaziyatlardagi xuquq va burchlaridan iborat harakatlari majmuini bildiradi. Masalan, talaba rolini oladigan bo'lsak, uni bajarish – u yoki bu oliy

o`quv yurtida taxsil olish, uning moddiy bazasidan foydalanish, kutubxonasiga a`zo bo`lish, stipendiya olib, ma`muriyatning ijtimoiy ximoyasida kabi qator xuquqlar bilan birgalikda, o`sha oliygoh ichki tartib – intizomi normalariga so`zsiz bo`ysunish, darslarga o`z vaqtida kelish, reyting baholov talablari doirasida kundalik o`zlashtirish normalarini bajarish, amaliyotda bo`lish, dekanatning bergan jamoatchilik topshiriqlarini ham bajarish kabi qator burchlarini o`z ichiga oladi. Bu rol uning uyiga borgach bajaradigan «farzandlik» roli (ota va ona, yaqin qarindoshlar oldida) talab va imtiyozlaridan farq qiladi. Ya`ni, konkret shaxsning o`ziga xosligi va qaytarilmasligi u bajaradigan turli-tuman ijtimoiy rollarning xarakteridan kelib chiqadi. Shunga ko`ra, kimdir «tartibli, ba`mani, fozil ahloqli va odobli» deyilsa, kimdir – be`mani, bebosh, o`zgaruvchan, ikkiyuzlamachi (ya`ni, bir sharoitda juda qobil, boshqa yerda - betartib) degan, hayotiy mavqega ega bo`lib qoladi.

Hayotda shaxs bajaradigan ijtimoiy rollar ko`pligi sababli ham, turli vaziyatlardagi uning mavqei – statusi ham turlicha bo`lib qoladi. Agar biror rol shaxs ijtimoiy tasavvurlari tizimida uning o`zi uchun o`ta ahamiyatli bo`lsa (masalan, talaba roli), u boshqa rollarni unchalik qadrlamasligi va oqibatda, o`sha vaziyatda boshqacharoq, noqulay va noboproq mavqeni egallab qolishi mumkin. Qolaversa ko`pligi, ba`zan rollar ziddiyatini ham keltirib chikarishi mumkinki – shaxs ichki ruxiy qiyinchiliklarini ham boshdan kechirishi mumkin. Masalan, sirdan taxsil olayotgan talaba sessiya paytida ishlab turgan korxonasiga komissiya kelishi va uning faoliyatini tekshirayotganliklarini bilib ruxiy azobga tushadi: bir tomondan, talabalik va uning talablari, ikkinchi tomondan – kasbdoshlar oldida uyalib kolmaslik uchun xar kuni ishxonaga borib kelish.

Shaxs uning dunyoni bilish, o`zini va atrofidagi insoniy munosabatlarni anglash, tushunishi va o`zaro munosabatlar jarayonida o`zidagi takrorlanmas individuallilikni namayon qilishi namda ushbu jarayonlarning yoshga va jinsga bog`lik ayrim jixatlarini taxlil qilish, bizga umumiy ravishda shaxs jamiyatda yashaydigan ijtimoiy mavjudoddir, degan xulosani qaytarishga imkon beradi. Ya`ni u tug`ilgan ondan boshlab o`ziga o`xshash insonlar qurshovida bo`ladi va uning butun ruxiy potentsiali ana shu muxitda namayon bo`ladi. Chunki, agar insonning untogenetik taraqqiyoti tarixiga e`tibor beradigan bo`lsak, xali gapirmay turib odam bolasi o`ziga o`xshash mavjudodlar davrasiga tushadi va keyingina ijtimoiy muloqatning barcha ko`rinishlarining faol ob`ekti va sub`ektiga aylanadi. Shu nuqtai nazardan har birimizning jamiyatdagi o`rnimiz, uning qachon va qanday sharoitlarda paydo bo`lgani, jamiyatga qo`shilib yashashimizning psixologik mexanizmlari fanning muxim vazifalaridan biridir. Bu jarayon, psixologiyada ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya, deb yuritiladi.

Mehnatsevarlik ruxida tarbiyalash. Jismoniy va aqliy mehnatga birday hurmatda bo'lish kabi hislatlarni shakllantirish o'sib kelayotgan yosh avlodning tarbiyasidagi eng muhim vazifalardan biridir.

Ruspublikamizda bozor iqtisodiyoti sharoiti shakllanilayotgan bir kezda o'quvchilarda turmushga va mehnatga yangicha munosabatni, layoqatni shakllantirish-mehnat tarbiyasining maqsadlaridan biridir. Bunda, albatta ishlab chikarishning asosiy shakllarini, ayniqsa iqtisodiy munosabatlarning yangi-yangi omillarini, ularga tanish xizmat turlarini belgilab olish darkor. Bolalarda hunar va kasbga bo'lgan muxabbatni uyg'otish jarayonida ularning ijodiy nisbatlarini shakllantirishga ham e'tibor qaratish lozim. O'quvchilarni kasbga yonaltirib, akademik litsey yoki kasb hunar kollejlariga yollanma berish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarni bozor sharoitiga o'rgatishning o'zi ularning halol va fidokorona mehnatlari tufayli foyda olish haqidagi amaliy bilimlarini boyitadi. Bolalarni jamoa bo'lib, hamkorlikdagi mehnati natijasida mahsulot soni va xizmat turlarini oshirish mumkinligiga o'rgatish lozim, bolalarni qurilish maydonchalari, yordamchi yig'im– terim jamaolarida mehnat qilishi, hunarmandchilik bilan shugullanishlari ustoz– shogird maktablariga qatnashish, bemorlarni parvarishlash va xovlilarni, ko'cha ko'ylarni tartibga keltirishdagi maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ishlarni qo'llab-quvvatlash lozim. Ular, bu ishlarning barchasidan, foyda topish malakasini oshirib borishlari kerak.

Bozor munosabatlari bugungi kunda jahonda tan olingan moddiy barqarorlik va odamlarning iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirib turadigan birdan-bir vosita ekanligini anglamoq zarur. Bu munosabatlarda yuqori ko'rsatkichlarga erishish uchun qat'iy intizomga, texnik va iqtisodiy bilimga, malakaviy mutaxassislarga ishni to'g'ri rivojlantirishga asoslanadi. O'quvchi bozor qarama-qarshiliklari va ularni bartaraf etish yo'llarini ham topa bilishi kerak.

Bugungi kunda mukammal iqtisodiy tarbiyani takomillashtirimasdan ish qilib bo'lmaydi. Shu bois, o'qituvchi sinf rahbari, maktabdan tashkari ta'lim muasasa xodimlari nafakat bilim berishlari, balki o'quvchilarda iqtisodiy faoliyat malakasini hosil etish, bozor munosabatlari sharoitida mustaqil fikrlashga o'rgatish lozim bo'ladi.

Unga ijodiy yondashuvning rivoji topqirlik, ixtirochilik, ishbilarmonlik, faollik va tashabbus tufaylliligina yuqori samara beruvchi foyda yuzaga kelishi mumkinligi tushuntirilsa, o'quvchilar iqtisodiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonadi.

Maktabda o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda bir-birini qo'llab-quvvatlash, mexribonlik, hushmuomalalik fazilatlarini shakllantirib boriladi. Bolalarning mehnat tarbiyasida tizimiy iqtisodiy bilimlar bilan qurollantirish,

qonunlar va qarama-qarshiliklardan oqilona foydalana oladigan qilib tarbiyalash juda muhim. Oltinchi sinfda musiqa darslarining maqsad va vazifalari, o'quvchilarning psixologik – fiziologik xususiyatlari va musiqiy uquvi, oldingi sinflarda olgan bilim va malakalari darajasiga asoslanib belgilanadi. Bu sinfda amalga oshirilishi lozim bo'lgan maqsadlar, musiqa tarbiyasining bosh mezonlari - o'quvchilarning ma'naviy boyligining tarkibiy qismi bo'lgan, musiqaviy madaniyatni shakllantirishga qaratiladi. Mazkur maqsadlarni quyidagicha amalga oshirish belgilanadi:

1. Darsning barcha faoliyatlari vositasida doimiy ravishda o'quvchilarning musiqaviy iqtidorini rivojlantirib borish.
2. Vokal – xor malakalarini rivojlantirib, yakka, jamoa bo'lib kuylash, ikki ovozli kuylashga o'rgatish.
3. Musiqiy idrokini rivojlantirish va asarlar tuzilishi, shakli, ladi, mualliflari, tempi, haqida fikr yuritishga o'rgatish va estetik zavqlanish vositasi orqali xotira, nutq, dunyoqarashni o'stirish. Musiqa savodidan, oddiy musiqa terminlari va atamalari mohiyatini musiqa amaliyotida bilish va har bir musiqa asosida kuylab borish. Ovoz diapazoniga (Do - Re) qarab, ikki ovozlik qilib o'rgatiladi. 6-sinf o'quvchilarida o'spirinlik davri boshlanadi. Buning natijasida organizmda aktiv o'zgarishlar ro'y beradi. Fiziologik–psixologik jixatdan o'quvchilar ovozini o'rganish, bo'yning o'sishi, fanlarga qiziqishi, mustaqil fikr yuritish olish qobiliyatlari rivojlana boshlaydi. Natijada bosh miya, etarli darajada ozuqa ololmay, xorg'inlik holatlari ro'y beradi. Ya'ni, dars davomida o'quvchilarning diqqat e'tibori tarqaladi. Ularni jalb etish qiyinlashadi. Bu davrda ularga jiddiy, mehribonona munosabatda bo'lish, do'stona suxbatlashishni talab etiladi. Shuning uchun, o'qituvchi har bir o'quvchini yaxshi o'rganishi lozim. Chunki, o'quvchilar kattalar munosabatiga jiddiy e'tibor beradilar, ular ko'proq kattalar bilan muomalada bo'lishni istaydilar. Bolalarning intizomida ayrim o'zgarishlar paydo bo'ladi, bolaning istagi va qobiliyati orasida tafovutlar sodir bo'lib turadi. Bularning hammasi o'qituvchidan yuqori malaka va tarbiyachilikni talab etadi. Bunday holatda o'qituvchi o'quvchilarning quyi sinflarda olgan bilim, malakalarga va hayotiy dalillarga suyanib ish tutishi yaxshi natija beradi. Buning uchun dars mazmunini hayot bilan bog'lab olib borish zarur. Qo'shiq o'rgatish va musiqa tinglash jarayonida asarlardan parchalar kuylab ovozlari sozlash bolalarda qiziqish uyg'otadi. Bunda, ijro uslublarini batafsil tushuntirish lozim. Asarlarni tahlil etishda bolalarni faol qatnashtirish maqsadga muvofiqdir. Hamma xalqlarning o'z milliy musiqa san'ati mavjudligi, musiqa har bir tarixiy davrning badiiy aksi ekanligi haqida bolalarga aniq tushuncha hosil qilishi muhim. Shu asosda o'zbek musiqasining qisqa tarixi, cholg'ulari va o'zbek xalq musiqa janrlari, maqomlari mumtoz qo'shiqlari, zamonaviy qo'shiqlarini taqqoslab

ko'rsatish mumkin. Masalan: «Shashmaqom», tojik va o'zbek xalqlarining azaliy birodarlik ramzi ekanligi, ularning ko'p cholg'ulari bir xilda ekanligi va boshqa xalqlar foydalanishi mumkinligi haqida, xalq musiqasi asosida yaratilgan asarlar va zamonaviy musiqa bilan tanishtirib taqqoslash foyalidir.

Musiqa savodidan o'lchovlar, ladlar, ton va yarim ton, alteratsiya belgilari, dinamik belgilari, intervallar, reprizalar bilan tanishtirib, musiqiy asarlarni taxlil etish yaxshi natija beradi. Oltinchi sinfda o'quvchilar ovoz diapazoni 1–ovozlar uchun (Do1-Mi2). II–ovozlar uchun (Si kichik oktava - Re2), bu davrda o'quvchilarga qo'shislarni ikki ovozlik qilib o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Chunki bu paytda mutatsiya boshlanadi. Mutatsiya davridan oldin o'g'il va qiz bolalar ovozi o'rtasidagi farq uncha sezilmaydi. Mutatsiya paytida qo'shiq o'rgatish o'qituvchidan katta ma'suliyatni talab etadi. Qo'shiqlarni bolalarning ovoz imkoniyatlariga mos tushishi va dars davomida ularning ovozlarini asrab avaylash ishlariga ahamiyat berish zarur. Darsning asosiy qismini ashula aytishga sarf etib, ovozlarni charchatmaslik lozim. O'quvchilarni ikki ovozga ajratib, qo'qhislarni ikki ovozlik qilib, ularning ovozlariga moslash ovoz tarbiyasining muhim vositasidir. Xor bo'lib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash faoliyatlari, asarlarni tahlil qilishda mavzular asosida mantiqan bog'lanadi. Yangi dastur asosida yil mavzusi, chorak mavzusi va dars mavzusi bir - biri bilan bog'lanadi.

IV.2. TA'LIM -TARBIYA JARAYONIDA FOYDALANILADIGAN O`QITISH METODLARI - PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR.

Interfaol uslublarni amaliy darslarida q`ollanilishi

Amaliy mashg`ulotlar uchun namunalar.

5-sinf musiqa darslari mavzularida interfaol uslublardan foydalanish.

BOLALAR UCHUN OPERALAR

Ushbu darsda «Blits» o`yin texnologiyasi qo`llaniladi.

O`zbek tilida bolalar uchun yozilgan «Yoriltosh», «Malikai ayyor», «Hayvonlar sultoni» operalaridir.

Shunday misollardan biri sifatida Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan – «Hayvonlar sultoni» operasining mazmunini o`qib beriladi. Talabalarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

PROLOG

O`rmon. Barcha hayvonlar to`planishib turadigan joy. Sho`x ohanglarda hirgoyi qilib o`tib ketayotgan quyonchalardan so`ng Ertakchi bobo paydo bo`ladi, u o`rmon tabiatini madh etadi. Shu o`rmonda yashaydigan jonzotlarni birma – bir tanishtiradi. Ular – Sher Sulton, Bo`ri, Quyon, Ayiq, Tulki - o`zlari haqida qo`shiqlar aytishadi. Ertakchi bobo tonglar otib, kunlar botib, bunda har kun hayot qaynashini, hech to`ymaslar – ochko`zlar faqat o`lja payida yurishlarini aytadi va bir kun bo`lib o`tgan voqeani tomosha qilishga taklif etadi.....

VOQEA

Ikki och bo`rining jangi avjida. Tulki paydo bo`lib, bo`rilar talashayotgan o`limtik kiyikni olib qochmoqchi bo`ladi. Bo`rilar sezib qolib tulkini haydab yuborishadi va jangni davom ettirishadi. Tulki alamkashlik qilib hayvonlar sultoni – Sher Sultonni etaklab keladi. Sher Sulton ikkala bo`ri arzlarini tinglab, ajrim qiladi. Talashganlar tarqalishib, Sher Sulton pana joyda dam olishga yotadi.

O`ynab - quvnab quyonchalar kirib kelishadi. Ayyor tulki yana paydo bo`ladi. Quyonlardan biri «Men botirman! Bokschiman! Hattoki Sher Sultonni nakaut qilib qo`yaman!» deb, maqtanib qoladi. Tulki paytdan foydalanib, hayvonlar sultoniga o`xshatma qilayotgan quyonni Sher Sultonga ro`para qilib qo`yadi. Botirligi puchga chiqadi. Sher Sulton o`zining engilmasligidan, salobatidan mamnun bo`ladi.....

Kutilmaganda o`rmonda to`s – to`polon boshlanadi. Hamma hayvonlar o`zlarini yo`qotib quyishgan, ular Sher Sultonni ham pisand qilmay qolishdi, hukmdor hayron..... Hayvonlar tarqalgach, Sher Sulton panaga berkinadi. Baralla qo`shiq aytib,

Odam kirib keladi. Sher Sulton ustiga to`r tashlaydi. Hayvonlar yordamida ham Sher to`rdan ozod bo`la olmaydi. U yengilganini bo`yniga olib, «Ne

sharting bor!» deb soʻraydi. Odam – doʻstlik, tinchlik va baxtiyor hayotni taklif etadi. Hammalari doʻstlikni madh etib raqs tushishadi, qoʻshiq aytishadi:

1. «Doʻstlik boʻlsin!
2. Tinchlik boʻlsin!»
3. Oʻrmonda toʻpalon.
4. Doʻstlikni madh yetib Raqs va qoʻshiq ijrosi.
5. Tulki hayvonlar Sultoni-Sultonni yetaklab kelishi.
6. Sahnada quyonchalar.
7. Baralla qoʻshiq aytib sahnaga kimning kirib kelishi.

Izoh:1-grafa yakka holda toʻldiriladi, 2-grafa yonidagi doʻsti bilan toʻldiriladi, 3-grafaga oʻqituvchi tomonidan etilgan toʻgʻri javob yoziladi. 4-grafa yakka holda qoʻyilgan baho toʻgʻri javob bilan solishtirilib farqi yoziladi. 5-grafaga yoʻl qoʻyilgan ball

Toʻgʻri javoblar.1-3; 2-5; 3-7; 4-1; 5-9; 6-10; 7-2; 8-12; 9-4; 10-6; 11-8; 12-

Boshlangʻich sinf musiqa darslari mavzularida interfaol uslublardan foydalanish (namuna)

Bilimdon oʻqituvchi:

1-komanda

2-komanda

Pedagoglar

Mahoratchilar

4 ta qoʻshiq matni boʻlaklarga qirqib aralashtirilib talabalarga tarqatiladi.

Talabalar vazifasi: Q oʻshiq matnini yigʻib kleylash, qoʻshiq kompozitori, asar haqida maʼlumot berish va komanda bilan qoʻshiq ijro etish. Komanda sardori vazifasi:

1. Musiqa oʻqituvchisi vazifasini bajarish.
2. Qoʻshiq mazmuni va kompozitori haqida gapirib berish, koʻrgazmaliqurollardan foydalanish.
3. Qoʻshiqni ijro etish va foydalangan metodini aytib oʻtish.

Hisobchi vazifasi: Toʻgʻri javob bergan talabalarni gʻolibni aniqlash.

Qoʻshiqlar matni.

Ohanglarda – ertaklar	Mehrimiz yuzimizda
Ezgulikga etaklar	Chaqnagan koʻzimizda
Madx etib chin doʻstlikni	Ohanglarla bogʻlanga
Dillarni shod etarlar-	Totli hur soʻzimizda
Ertaklar, ertaklar	Ertaklar, ertaklar
Ohanglarga etaklar	Ohanglarga etaklar
Menga tengsiz mehri bor	koʻrolmasam bir kuni
Soʻzlarida sehri bor	uxlay olmaydi tuni

Ertak aytib tolmaydi	ko`ngli sog`inchga to`lib
Erkalatib hormaydi	izlar parvona bo`lib
Naqorat	Naqorat
Buvijonim buvijon	Buvijonim buvijon
Mehribonim buvijon	Mehribonim buvijon
Onaginam onasi	Onaginam onasi
Sho`x zabonim buvijon	Sho`x zabonim buvijon
O`g`il bola qiz bola	Gullar terib oz muncha
Qirdan terdi gul lola	O`ynadilar to`yguncha
Qarasangiz ularga	Har tomonga choptilar
Ular o`xshar gullarga	Yangilarin topdilar
Naqorat	Naqorat
Gul terdi , gul terdi	Gul terdi , gul terdi
Gul terdi gullar	Gul terdi gullar
Eh qarang rang-barang	Eh qarang rang-barang
Gul terdi gullar	Gul terdi gullar
To`yda bayramda	Buncha ham shirin
Ro`za ayyomda	Kim bilar sirin
Tansiq nisholda	Ox, ox nisholda
Tortiq nisholda	Qaymoq nisholda
Muzqaymoqdan zo`r	Mehmonga yuzim
Mana yalab ko`r	Xizmatda o`zim
Oh oh nisholda	Tayyor nisholda
Oppoq nisholda	Mador nisholda

Nazorat uchun savollar.

1. Musiqa o`qituvchisining xususiyati nimada?
2. Pedagogik texnologiya jarayonlarini o`rganishning soddalashtirilgan tartibini ayting.
3. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat nimalarga ega bo`lishni ta`minlaydi.
4. Yangilik kiritishda qanday metodlardan foydalaniladi?
5. Texnologik xarita va uning ahamiyatini ifodalang.
6. Kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradigan texnologiyalarga tavsif bering.

Ijodiy topshiriqlar

Blits o`yin uslubini qo`llab Umumiy o`rta ta`lim maktabining 5- sinf musiqa madaniyati darslarining 4- chorak 7-dars, Bolalar uchun operalar mavzusi bo`yicha dars ishlanmasini tuzing

Yuqorida keltirilgan interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo`llab, 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarining ayrimlariga dars ishlanmalari tuzing

№	O`QITISH METODLARI GURUHI	№	MAZKUR GURUHGA MANSUB METODLAR
Reproduktiv metodlar			
		1.	Ma`ruza metodi
		2.	Hikoya metodi
		3.	Suhbat metodi
2.Ko`rgazmali metod		4.	Ko`rgazmali –tushuntirish metodi
		5.	Ko`rgazmali –izlanish metodi
3.Amaliy metod		6.	Amaliy xarakterdagi laboratoriya metodi
		7.	Izlanish xarakteridagi amaliy metod
		8.	Muammoli amaliy metod
4.Muammoli metodlar		9.	Muammoli ma`ruza metodi
		10.	Muammoli hikoya metodi
		11.	Muammoli suhbat metodi
		12.	Qisman-izlanishli muammoli metod
		13.	Ijodiy xarakterdagi muammoli metod
		14.	Aqliy hujum
		15.	Fikrlar to`qnashuvi
5.Munozara metodi		16.	O`quv bahsi metodi
		17.	O`quv munozaralari metodi
		18.	Davra suhbat
6.Mustaqil ishlash metodi		19.	Darslik ustida mustaqil ishlash metodi
		20.	Matn ustida mustaqil ishlash metodi
		21.	Qo`shimcha adabiyotlar ustida mustaiil ishlash metodi
		22.	Ko`rgazma vositalari yordamida ustida mustaqil metodi
7.Mantiqiy metodlar		23.	Tahlil metodi
		24.	Qiyoslash metodi
		25.	Sintezlash metodi
		26.	Umumlashtirish metodi
		27.	Induktsiya metodi
		28.	Deduktsiya metodi
		29.	Umumlashtirish metodi
		30.	Xulosalash metodi

8.Nazorat metodlari	31.	O`z-o`zini nazorat qilish metodi
	32.	Testlar vositasida nazorat qilish metodi
	33.	Atamalar varag`i vositasida nazorat qilish metodi
	34.	Kompyuterning nazorat dasturlari vositasida nazorat metodi

№	LOKAL DARAJADA LANILAYOTGAN PEDAGOGIK OLOGIYALAR	№	XUSUSIY METODIK DARAJADA LANILAYOTGAN PEDAGOGIK OLOGIYALAR
1	—Agar men ... bo`lsam	DIDAKTIK O`YIN TEXNOLOGIYASI	
2	—Aylanma xat	1	Syujetli rolli o`yinlar
3	—Anjuman	2	Ijodiy o`yin
4	—Burchaklar strategiyasi	3	Konferentsiya
5	—Ijodiy loyiha	4	Matbuot konferentsiyasi
6	—Pinbord	5	Ishbilarmonlar o`yini
7	—3x4	6	O`yin mashqlar
8	—6x6	HAMKORLIKDA O`QITISH TEXNOLOGIYASI	
9	Insert	7	Komandada o`qitish
10	Klaster	8	Kichik guruhlarda o`qitish
11	—Imitatsion o`yinlar	9	—Zig-zag yoki —arra
12	—Akvarium	10	—Arra-2

13	—Aqliy hujum	11	Kichik guruhlarda ijodiy izlanishlarni tashkil etish
14	—БББ	MODULLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI	
15	—Bumerang	12	Talabalarning individual ishlashiga mo'ljallangan dasturi
16	—Bir nuqta	13	Ikki talaba hamkorlikda ishlashiga mo'ljallangan modul i
17	—Birgalikda o'ynaymiz	14	Talabalarning kichik guruhlarda ishlashiga allangan modul dasturi
18	—Blits o'yini	LOYIHALASH TEXNOLOGIYASI	
19	—Venn diagrammasi	15	Tadqiqot xarakteridagi loyihalar
20	—Galeriya	16	Ijodiy xarakterdagi loyihalar
21	—Debatlar	17	Syujetli-rolli loyihalar
22	—Delfin	18	Amaliy xarakterdagi loyihalar
23	—Elpig'ich	19	Izlanish xarakteridagi loyihalar
24	—Zanjir	20	Mo'ljal olishni tarkib toptiradigan loyihalar
25	—Atamalar zanjiri	MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI	
26	—Kontseptual xarita	21	Muammoli ma'ruza

27	—Mozaika	22	Muammoli konferentsiya
28	—Munozara	23	Muammoli davra suhbatl
29	—Rezyume	24	Erkin fikrlash

30	—Skarabey	25	—Fikrlar to`qnashuvi
31	—Tarmoqlar		
32	—Taqdimot		
33	—FSMU		
34	—Chorraha		
35	—Fikrga qarshi-fikr		

V BOB. DARS DAN TASHQARI MUSIQIY MASHG`ULOTLAR VA SSENARIYLAR

V.1. Umumta`lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg`ulotlar. “Stsenariy” texnologiyasi

Texnologiyaning maqsadi: talaba (yoki o`quvchi)larda yakka va jamoaviy ijodiy faoliyat ko`nikmalarini, shuningdek, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish, turli shakldagi yakka va jamoaviy ijodiy faoliyatni egallash. O`tkaziladigan tadbirlarni oldindan rejalashtirish, stsenariysini tuzish, tashkil etish va o`tkazish bo`yicha ko`nikma, malaka hosil qilish.

Mashg`ulotni o`tkazish tartibi:

Mashg`ulotning har bir qatnashchisi yakka holda ishlash uchun tayyorlab kelgan tarqatma material (kartochka)lardan bittasini tanlab oladi. Kartochkalarda talaba (yoki o`quvchi)lar uchun turli xil tadbirlarning mavzusi berilgan bo`lib, ular shu mavzuda o`tkazilishi mumkin bo`lgan tadbir haqida yakka holda bosh qotirishlari, uning mazmuni, o`tkazilish tartibining turli shakllarini aniqlashlari hamda shu tadbirning reja stsenariysini ishlab chiqishlari kerak.

Mashg`ulotning keyingi bosqichida talaba (yoki o`quvchi)lar o`zlari yakka xolda tuzgan reja stsenariylari bilan kichik guruxlarga ajraladilar.

Ular o`z ishlarining natijasi bilan gurux a`zolarini birma bir tanishtiradilar, ishlab chiqilgan reja stsenariylarga baxo beradilar, berilgan reja stsenariylarni to`ldirib, to`g`rilab, ular ichidan bitta variantni tanlab oladilar. Keyin kichik guruxlar birgalikda tanlangan tadbirning reja stsenariysini ishlab chiqadilar.

Vazifalarni bajarish mobaynida gurux a`zolari, yakka tartibda ijodiy yondashib, tayyorlangan reja stsenariylarni e`tiborga olgan xolda xamda ular ichidan tanlab olingan senariy bo`yicha taqdimotga tayyorlanadilar.

Xar bir gurux birgalikda tayyorlangan stsenariylarini ximoya qiladi. Ximoya vaqtida gurux a`zolari (yoki gurux vakili) talaba (yoki o`quvchi)lar auditoriyasining savollariga javob berishi yoki o`z variantlarida qolishlari mumkin. Reja stsenariy loyihasining namoyishi sxema (yoki tomosha) shaklida bo`lishi mumkin.

Taqdimot tugagach, talaba (yoki o`quvchi)lar ximoya qilingan loyixalarni birgalikda muxokama qiladilar va yakunlaydilar. O`qituvchi xar tomonlama yaxshi, qiziqarli tuzilgan stsenariylarni keyinchalik amalga oshirish uchun tashkilotchilarga tavsiya etadi. O`qituvchi bajarilgan ishlar uchun minnatdorchilik bildiradi. Misol:

Hozirgi davrda fan va madaniyatning eng so`nggi yutuqlari asosida kelajdagimiz bo`lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nixoyatda zarurdir. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma`naviyat vama`rifat»jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish

va samaradorligini oshirish to'grisida»gi farmonda ko'rsatilgandek, jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yeshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analарimizga, umuminsoniy qadriyatlarga, vatanga muhabbat, istiqlol g'oyalariga sadoqat ruxida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir. Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yonalishlarini topib, joriy etishga bog'liq.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Estetik tarbiya - xissiyotining shakllanishi va rivoji, go'zallikni tushunish va unga tashnalik, shuningdek shaxs tarbiyasining ajralmas qismi bo'lgan go'zallik qonunlari asosida yashash va yaratishga intilishdir. Yillar davomida va turli bosqichlarda olib boriladigan o'quvchilarning estetik tarbiyasi turlicha tuzilishi zarur. Mashg'ulot shakli, maqsadi, mazmuni, pedagogik jixatdan o'ziga xosligi, shuningdek ish rejalari fan mantiqini hisobga olgan holda, bolalar yoshi va imkoniyatiga ko'ra farqlanishi lozim. O'quvchilarni serqirra, atroflicha ta'sir etuvchi estetik qadriyatlarga yonaltirish lozim. Birinchi navbatda, milliy qadriyatlar, ona zamin tabiati, milliy xalq san'ati, Sharkning, O'zbekistonning badiiy madaniyati, tarixiga muxabbat tuyg'usini uyg'otish va rivojlantirish. Bu borada asosiy manbaa sifatida badiiy estetik qadriyatlarni, qadimiy san'at turlarini tanlash zarur. Milliy an'analarga boy adabiyot, tasviriy san'at, ayniksa sharq miniatyura sa'nati, xaykaltaroshlik, musiqa va san'atning boshqa turlari (teatr, tsirk v.k.) xalqning o'tmishidagi va zamonaviy turmush tarzi, yashash joyi, kiyinishi, mehnat qurollari va xokazo. Milliy san'at tarixiga etnografiyasiga, me'morchiligiga va an'anaviy san'at turlariga alohida e'tibor zarur. O'quvchilarni tarbiyalash jarayonida xalq pedagogikasi asoslariga tayanish, Sharq mutaffakkirlarining dono fikr-mulohazalaridan, shuningdek jaxon umuminsoniy qadriyatlaridan foydalanish lozim.

Maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari oldida turgan vazifa yagona ichki estetik tarbiyaning tizimlarini yaratishdir. Bu tizimlar shaxsning har tomonlama yaxshi rivojlanish yaxlitligini belgilaydi. Bu aniqlangan bilimlar tizimi, ya'ni estetik tuyg'ularga qiziqtirishni singdirish, o'rganish, fikrlash, mulohaza etish, munosabat, baholar, goyalar, mukammal bilimni oshirish va o'z-o'zini tarbiyalashdir. Darsdan tashqari ishlarda estetik tarbiya mazmunini birinchi navbatda majmuyi, tizimli tatbik etishga ko'ra uch vazifa birligi - ilmiy, rivojlanib borish, psixologik va pedagogik jarayonlar mushtarakligiga, ta'lim jarayonida va jamiyat talablarini e'tiborga olishga, yangicha bilimlarga amal kilish va xakozo,

q`oidalar asosida tarkib topmog`i kerak. Ular asosida o`quvchi shaxsiyatiga nisbatan yonalish belgilaniladi. Bu maqsadlarga erishish uchun o`quvchilar bilan to`g`arak, san`atning ayrim turlarini, jaxon va milliy madaniyatni o`rganish va boshqa tarbiya shakllaridan foydalanish mumkin. Darsdan tashqari ishlarning barcha turlarida amalga oshirilayotgan va yana qayta tiklanayotgan turli dasturlarda shaxs shakllanishiga, ma`naviy mas`uliyat bilan yashashga orgatishga e`tibor qaratilishi lozim. Ayniqsa o`rta va katta yoshdagi o`quvchilarni o`z bilim va malakalarini mustaqil oshirishlariga o`rgatish kerak. Bu borada estetik tarbiyaning yangi shakllari va mazmunini topish zarur. Jumladan: folklor, milliy ansambllar, milliy raqs va qo`shiqlar san`atining milliy –an`anaviy turlari nazariyasi va tarixini o`rganish, qadimiy estetik tarbiya vosita uslublarini tiklash lozim.

Qobiliyatli va iste`dodli tarbiyalanuvchiga alohida munosabatda bo`lish kerak. Ommaviy tadbirlardan keng foydalanish, suhbatlar, madaniyat, san`at namoyondalari bilan uchrashuv, konferentsiyalar, hisobot chiqishlar, «Navro`z»,

«Qo`shiq bayrami», «Raqs bayrami», «Bolalar bastakorlari bilan uchrashuv», «Qo`shiq olamiga sayohat», «Bir qo`shiq tarixi», «Yalla va laparlar kechasi», Xalq qo`shiqlari bayrami», «Maqom kechasi», Sahna ustalari bilan uchrashuv» kabi tadbirlari va xokazolar). O`quvchilarni muzey, Ko`rgazma, teatr, konsert kabi ma`naviyat o`choklariga, madaniyat va me`morchilik obidalariga, tabiatning go`zal maskanlariga borishni tashkil etish, ulardan olgan taassurotlarini o`rtoqlashishga o`rgatish ijobiy natija bersdi.

Estetik tarbiyaning asosiy mazmuni istalgan sohadagi darsdan va maktabdan tashkari mashg`ulotlar tarbiyaning yagona qoida va uslublarini tashkil etadi. Ya`ni san`atning aniq turlari va ifoda vositalarining o`ziga xosligi (so`zdagi, tasvirdagi, musiqa va xokaza) zahirida, ifodaning badiiy vositalarini amaliy o`zlashtirish natijasidir. Bu borda asosiy vazifa to`laqonli badiiy va ijodiy asarni chuqur his etish, shuningdek milliy va tarixiy san`at shakllari bilan tanishtirish. O`qituvchining o`quvchilar va tarbiyachilar bilan o`zaro suhbatlarida olamni estetik va badiiy xis etish faoliyatiga, o`quvchilarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish uchun turli o`yeinlar, didaktik sahna o`yeinlarini bolalar orasida, ularning bilim va qobiliyatiga qarab ish shakllarini tuzish kerak. Inson shaxsning shakllanishi - nihoyatda tinimsiz va murakkab jarayon bo`lib, unda ko`plab faktorlarining ta`siri bor, bularning ayrimlari tarqoq, ayrimlari maqsadga yonaltirilgandir.

Inson atrofini qurshab turgan vositalar tarbiyalaydi: oilasi, ota-onasi, maktab, do`stlar, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san`at, adabiyot, tabiat va x.k. Bolaning rivojlanish jarayonini boshqarib borish kerak, insonni biologik ijtimoiy asosini tashkil qiluvchi, o`zini tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta`minlagan

holda, uni shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muxitdan himoya qilish lozim.

Tarbiyaning yetakchi maqsadi sifatida, asrlar davomida shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi g'oyasi asos bo'lib keladi. Shaxsning har tomonlama kaomlotga erishuvi, bu uning ayrim qirralari yoki hislatlarining to'laqlonligini, jismoniy, axlosiy, siyosiy, estetik qarashlarining yig'indisini o'z ichiga oladi:

- yoshlarni falsafiy dunyoqarashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishda ko'maklashish, o'zligini, o'zi idora va nazorat qila bilishini shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal zaruratini uyg'otish;

- o'quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatlari, boy madaniyati bilan oshno qilish, madaniy va diniy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini qondirish, bu borada uiarning malakalarini tobora oshiris, boyitish, estetik tushunchalarini shakllantirish;

- har bir o'smirning, yigit va qizlarning tabiiy bilimdonliklarini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, rivojlantirish. Ularni inson faoliyatining turli sohalarida joriy qilish. Bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish;

Umuminsoniy insonparvarlik axloqiy me'yorini shakllantirish, mehribonlik, bir-birlarini tushunadigan, shafqatlilik, irsiy va milliy kamsitishlariga, yolg'onchilik, tuxmat, chaqimchilikka toqatsizlik, muomala odobi, ziyolilik madaniyati kabi tarbiya sohalarida pokisalikka o'rgatish keng qo'llanishi lozim;

- qonuniy jamoa axloqi va turmushi qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilab beradigan fuqarolik va ijtimoiy ma'lumot xissini rivojlantirish, o'zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi yo'lidagi insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlanib qolishiga gamxo'rlik, ekologik tarbiyalash;

- vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, tilga, madaniyat a'zolariga e'tiborlilik va uni o'rganish, o'z xalqiga, davlatiga uning himoyasi uchun hamisha shay bo'lib turish, O'zbekiston Respublikasi ramzlari, boshqa davlatlarning razmlariga hurmat bilan qarash;

- turmushda eng oliy qadriyat hisoblangan mehnatga bo'lgan ijodiy munosabatni tarbiyalash, mehnatga ijodiy yondoshish tadbirlarini kuchaytirish, ijtimoiy maqsadlariga intilish kabi hislatlarini tarbiyalash, amaliy munosabatlarda tadbirkorlik, to'grisoqlik va mas'uliyat hissini tarbiyalash;

- sog'lom turmush tarizida yashashga bo'lgan intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila xomiysi bo'lishga intilish. O'zining har bir xatti-harakatiga va ularning oqibatlariga mas'uliyat bilan qarash hislatlarini tarbiyalash

uchun sharoit hozirlash va ularni joriy etish. Insonni atrof-muxitga ta'siri, odamlar va o'zaro munosabatlarida yuqoridagilarga amal qilish;

-mustaqil davlat bo'lgan O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va holisona baho berishni tushuntirish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, betaraflik oshkora, ochiq tashqi siesiy va o'z xalqining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilgan, uni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to'g'ri tushunmog'i va tushuntirmoq.

Tarbiyaning asosiy tizimi kuyidagilar bo'lishi lozim:

-tarbiyaga shaxsiy munosabat, rivojlanayotgan inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bola, o'smir va yosh yig'ning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy xuquqiy va erkinligini tan olish;

- tarbiya - fikrlash, hissiyot va xatti-harakatlarni shakllantirishdagi butun jarayon bo'lib, maqsadga muvofiq tarzda boshqarib turiladi;

-milliy o'ziga xoslik, xalq madaniyati, milliy etnik urf-odat kabi an'analari vositalariga tayanish. Lekin, tarbiyaning milliy «Bunyodkorligi» yosh avlod yashashi

lozim bo'lgan ko'p millatli va jaxon madaniyati boyliklariga qiziqish, intilishlarini inkor qilmaslik lozim;

-o'quvchilarning hayotiy faoliyatini tashkil etish tarbiyaviy jarayonning asosini tashkil qiladi. Bola, o'smir, yigit va qizlar bilim yurtidagi paytida nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik koradilar, balki ana shu xaqiqat bilan yashaydilar. O'quv jarayonida zarur, qiziqarli, to'laqonli, bolalar va qislarga mos hayot iqlimini yaratish, mehnat, hayriya, ijtimoiy-foydali, ijodiy ko'ngilochar va shunga o'xshash, o'quvchilar xususiyatiga mos, hayotiy bo'lishi kerak. Ular shunday tashkil etilishi lozimki, natijada o'quvchilar o'zlarini ko'ngillari tusagan ishga qo'l ursinlar, muvaffaqiyat hissini tuyib, o'zlariga ishonchlari ortsin, axloqan barqaror bo'lsin;

-shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar ortasidagi bir-biriga hurmat bilan qarash munosabatlari, bolalar fikriga e'tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish.

Bu masallalarning bari birlamchi sharoitlari yuzaga keltirilib, ta'lim va tarbiya jarayoni qo'shib olib borilgan taqdirdagina amalga oshirish mumkin, uni qo'llashda o'z taktika va strategiyasiga tayanishga imkoniyat berilsa, bu soxada ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Shunga ahamiyat berish lozimki, amalda tarbiyaviy jaraen umum ishi uzluksiz bo'lsin, barcha bolalarni qamrab olsin, majmuyi inson xayotiy faoliyatining barcha jixatlarini aks ettiruvchi turli uslublarni o'zaro bog'lab turuvchi, unga ta'sir o'tkazuvchi va uni rivojlantiruvchi, yullovchi vositalar,

tarbiyaning barcha tomonlari - garmonik uyg'unlik tarzda bo'lsin: turli ijtimoiy, jamoat va davlat institutlari hamda muassasalarining shaxs kamolotini shakllantirish borasidagi harakatlarini birlashtirsin.

Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilar qiziqishiga suyanilgan holatda, ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv jaraenini to'ldiradi va kengaytiradi. U o'quvchilarning mustaqil bilim olishlari uslubini o'zlashtirishlariga, ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorliklarini oshirishga imkoniyat yaratadi. Darsdan tashkari ishlarining o'ziga xosligi shundaki, u o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini munosib uslublar vositasida jamoat foydasi uchun ommaviy gurux, alohida ishlash orqali - tarbiyaviy ish tashkil etiladi. To'garak dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o'smir, yigit va qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyat yaratadi.

YURTIM JAMOLI ssenariysi

O'quvchi-yoshlarda ona yurtimiz, uning shaharlariga nisbatan mehr-muhabbat tuyg'ularini tarkib toptirishda, undan faxrlanish va g'ururlanish hissini tarbiyalashda respublikamiz shaharlariga bag'ishlangan musiqiy tadbirlar muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Zero, ona diyorimizning har bir shahri o'ziga xos qo'shiqdir. Quyida amalda sinab ko'rilgan va yaxshi samara bergan musiqiy tadbirlardan birining stsenariysini e'tiboringizga havola etamiz.

Ushbu tadbir sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda, shuningdek, yozgi dam olish oromgohlarida o'tkazilishi uchun tavsiya etiladi.

Ishtirokchilar: Sayyoh, kechani olib boruvchi, hunarmandlar, o'quvchilar, qo'shiq ijrochilari va boshqalar.

Tayyorgarlik: qo'shiqlarning nota yozuvlari, shaharlarning umumiy ko'rinishi tasvirlangan suratlar, ishtirokchilar kiyimlari.

Tadbirning borishi: quvnoq qo'shiq yangraydi va saxnaga sayyoh chiqib keladi.

Sayyoh: Salom aziz do'stlar! Salom ey yaxshi insonlar! Men sayyohman. o'z sayohatim davomida juda ko'p o'lkalarda bo'ldim. Ko'plab shaharlarga bordim. Bilasizmi, nega sayohat qilamano. Men qo'shiq yig'aman. Safar xaltachamda turli millat va elatlarning qo'shiqlari bor.

Mana, nihoyat O'zbekiston degan yurtga etib keldim. Bu o'lka haqida sizlardan eshitmoschiman, shaharlaringizni borib ko'rmoschiman. Umid qilamanki, sizning yurtigingizdan ham ajoyib kuy va qo'shiqlar olib ketaman.

Sahnaga qizaloq chisib keladi.

Qizaloq: Salom sizga, ey jahongashta sayyoh. O'lkamizga hush kelibsiz. Sizni mehmondo'st diyorimizda ko'rib turganimizdan juda hursandmiz. Siz uchun eng birinchi yurtimizni madx etuvchi qo'shiqni taqdim etamiz.

M.Otajonov musiqasi, Qambar Ota she'riga yozilgan "O'zbekiston —onajon" qo'shig'i yangraydi (qo'shiq notasi "O'zbekiston — Vatanim manim" qo'shiqlar to'plamining 2-kitobidan olinadi).

Sayyoh: Rahmat senga, ey qizaloq. Endi men yurtigingiz shaharlarini borib ko'rmoqchiman. Shuning uchun yo'limni davom ettiraman.

Sahnaga Buxoro arkining umumiy ko'rinishi tasvirlangan surat olib chisiladi va sayyoh suratga tikilib turadi. Shu vaqt bir gurux bolalar o'tib qoladilar.

Sayyoh: Salom bolalar, aytingchi men qaysi shaharga kelib qoldim.

Bolalar: Bu ko'hna Buxoro shahri.

Sayyoh: Buxoro shahri tarixi haqida nimalar bilasiz.

Bolalar: Buxoro haqida so'zlab beradilar.

Buxoro—asrlar mobaynida Sharqning ma'rifat va diniy markazi sifatida dunyoga mashhur bo'lgan qadimiy shahardir. O'tmishda savdo va madaniyat jihatidan u Turon

— Turkistoning Balh, Xiro, Marv (Mari), Samarqand, Termiz, Nasaf (Qarshi), Choch

—Shosh (Toshkent) va Xorazm (Xiva) singari mashhur shaharlari orasida munosib o'rin egallagan.

O'rta asrlarda Buxoro Movarounnahrning yirik savdo, hunarmandchilik va ma'muriy markazi bo'lgan. O'rta va Yasin Sharq mamlakatlarini Hindiston va Xitoy bilan bog'lovchi qadimiy xalqaro savdo yo'li aynan shu shahar orqali o'tgan.

Buxoro asrlar davomida nafasqt fan, ma'rifat, madaniyat va savdo munosabatlarining rivojlanganligi bilan, balki Turkistonning yirik ma'muriy markazi sifatida ham mashhur bo'lib keldi.

Buxoro o'z ip-gazlama ishlab chisarishi, zardo'zlik, yog'och o'ymakorligi, naqsh va miniatyuralari bilan dunyoga mashhurdir.

Sayyoh: Raxmat sizlarga. Shahringiz hasida juda ko'p narsalar bilar ekansiz. Men dun'yo kezib ko'p yurtlar va shaharlarning kuy va qo'shiqlarini to'plab yuribman. Shu payt bir qizcha o'tib qoladi.

Sayyox: Ey dilbar qiz. Siz bilan tanishsam bo'ladimi.

Zardo'zchi qiz: Salom sizga, ey aziz mehmon. Men zardo'zchi qizman, qadimiy va azim Buxoro shahriga xush kelibsiz. Sizga o'z shahrim haqida qo'shiq kuylab beraman.

(Xabibulla Rahimovning Safar Barnoev she'riga yozilgan "Buxoro" qo'shig'i ijro etiladi).

Sayyoh bolalarga rahmat aytib Xorazmga keladi. Uning qarshisidan yigit va qizlar chiqadilar.

Sahnaga Xivaning umumiy ko'rinishi tasvirlangan surat olib chisiladi.

Sayyoh: Salom sizga, aziz insonlar. Men dunyoda sayohat qilib qo`shiq va kuylar yig`ib yuribman. Mening safar xaltamga qanday kuy qo`shiq taqdim eta olasizlar.

Yigit-qizlar juft-juft bo`lib Xorazm lazgisiga raqs tushadilar va Xorazm haqida gapirib beradilar.

Xorazm noyob madaniyat, nafis san`at, yuksak ma`rifat, dono falsafa, insonparvarlik, adabiyot va she`riyat maskani, dunyoviy ilm o`choqlaridan biridir (So`ngra M.Otajonovning Zafariy she`riga bostalangan Xiva haqida qo`shiq ijro etiladi. Qo`shiq notasi jurnal muqovasining 4 sahifasida berilmoqda).

Sayyoh yana yo`lida davom etadi va Qarshi shahriga etib keladi.

Sahnaga Qashqadaryoning umumiy ko`rinishi tasvirlangan surat chiqariladi.

Sayyoh: O, bu sanday go`zal shahar bo`ldi.

Qizlar: Bu gullar shahri Qarshi. Ona shahrimizda sizni xush ko`rdik, aziz mehmon.

Sayyoh: Ey, dilbar qizlar, meni qo`shiqlar orasiga elta olasizlarmi.

Qizlar: M.Otajonov musiqasi, N.Narzullaev she`riga yozilgan "Qashqadaryo" qo`shig`ini kuylashadi.

Sayyoh ularga rahmat aytib yo`lida davom etadi. U hunarmand yigitlar oldidan chiqadi.

Sayyoh: Sizga ham salomlar bo`lsin, aziz yigitlar!

Yigitlar: Sizga ham salom, ey aziz mehmon. Ne maqsadlarda bizning Navoiy shaxriga tashrif buyurdingiz.

Sahnaga Navoiy shahri tasvirlangan surat chiqariladi.

Sayyoh: Men turli-tuman kuy va qo`shiqlar to`playman. Shu sabab ko`p yurt kezdim. Sizning shaxringizdan ham ajoyib kuy qo`shiq olib ketmoschiman. Menga yordam bera olasizlarmi.

Yigitlar: qani yigitlar, boshladik.

M.Otajonov musiqasi, N.Narzullaev she`riga yozilgan Navoiy haqidagi qo`shiq ijro etiladi.

Sayyoh: Rahmat sizga o`z yurtining zabardast va mehnatkash tanti va mard o`g`lonlari. Endi men boray, safarimni davom ettiray.

Yigitlar: Xayr, yulingiz bexatar bo`lsin.

Musiqangrab sahnaga Toshkent shahrining umumiy ko`rinishi tasvirlangan surat chiqariladi. Sayyoh yo`lida davom etib suv bo`yida qo`shiq aytayotgan qizlarni uchratadi. Ular Xurshida Hasanova musiqasi, Dilshod Rajabov she`riga yozilgan "O`zbekiston jannat" qo`shig`ini kuylaydilar.

Sayyoh: juda ham ajoyib qo`shiq ekan.

Qizlar: As-salomu alaykum, aziz mehmon. Tinchlik va do'stlik shahri bo'lmish, hamisha navqiron Toshkentimizga xush kelibsiz. Tashrifingiz boyisi ne.

Sayyoh: Men jahon kezib turli yurt va shaharlarda qo'shiq to'plab yuraman. Siz aytgan qo'shiq ham safar xaltachadan joy oldi. O'z yurtigingizni juda ham sevar ekansiz.

Qizlar: Albatta, barchamiz Ona yurtimiz, O'zbekistonni judayam sevamiz.

Barcha ishtirokchilar sahnaga chiqib keladilar va G'. Qo'chsorov musiqasi, D.A'zamova she'riga yozilgan "O'zbekimdan aylanay" qo'shig'ini kuylashadi va barchaga egilib salom beradilar.

Kechani olib boruvchi: Shuning bilan bayramimiz yakunlandi. Yana uchrashguncha xayr.

«SHIMOLIY SEHRGAR» ssenariysi

Boshlovchi va qatnashuvchilar:

Boshlovchi qiz va yigit, Troll, Goblin, Solveyg, «Uycha» («Izbushka») qo'shig'ining ijrochilari, «Grig va qizcha» sahnasining qatnashuvchilari va xoreografik ko'rinish.

Jihozlar:

E.Grig surati, shimol tabiatini aks etgan tasvirlar vositasi, fonoyozuv, qatnashuvchilarning liboslari.

Bayram oldi tayyorgarlik:

Ijro etadigan vokalistlar bilan E.Grigning «Uycha» («Izbushka») qo'shig'ini o'rganish. Ochiq darsdan oldin bolalar bilan «Norvegiya ertagi»ni o'qib o'zlashtiriladi va uyga vazifa: Ertakdagi–oliy-janob sehrgar - mamlakatini chizib kelish beriladi.

Bolalar chizgan rasmlarni – stendda bezatiladi.

Ochiq dars o'tadigan xona E.Grigning rasmi va shimolning tabiatini aks etadigan rasmlar bilan bezatiladi.

Boshlovchi yigit:

Dunyoda juda ko'p mamlakatlar bor va har biri o'z xususiyatiga ega. Bugun musiqa yordamida biz sizlar bilan shimoliy mamlakatga sayohat qilamiz, uning nomi Norvegiya.

E.Grigning «Sayohatchi» («Strannik») pessasi yangraydi. Keyin, uning ohangi sal pasaytiriladi.

Boshlovchi qiz: (pauzadan so'ng, yangrayotgan musiqa yordamida).

Norvegiyaning savlatli, bahaybat qoyalari, o'noq sharshalarini tasavvur qiling. Ular butun yoz davomida shovqin bilan oldinga intilib oqadilar, qishda bo'lsa ajoyib, tiniq bezakli qoyalarga aylanib, muzlab qoladilar. Ko'ldagi qalin muz shunchalik tiniqki, uning tubidagi cho'chib suzadigan baliqlar ko'rinadi. Yangrayotgan musiqani diqqat bilan tinglang. Uning nomi «Sayohatchi»

(«Strannik»). Inson Norvegiyaning tog'li mamlakatida sayohat qilib, atrof – olamni ko'rib, hayratlanayotgandek, o` Shunday emasmi?

Shu paytda musiqa tugaydi.

Mana shu quvnoq qishloq bayramlari ham etib keldi, yoshlar ajoyib ko'klamlarda xorovod o'yinini olib borib, xushchaqchaq xalq raqsi «Xalling» ga raqsga tushishayapti.

«Xalling» musiqasi yangraydi.

B.Y.: Qaysi g'aroyib bastakor musisada bunday ajoyib sur'atlarni tasvir etgan ekan-a. Uning ismi – Edvard Grig (bastakor sur'atining yoniga keladi) Norvegiyalik bastakor, Grigning ijodi Vatanining kuylari bilan bog'liq. Grigning zavqlangan muhlislaridan biri, rus yozuvchisi Lev Kassil shunday degan: «Uning kuylari billur misoli to'kiladi».

B.Q.: Xaqiqatdan ham, Grigning musiqasi juda ham kuychang. Uning kuylarini bir marta tinglagan bo'lsangda albatta taniysan. Masalan: Norvegiyalik shoir Genrix Ibsenning «Per gyunt» dramasidan mashhur «Salveyg qo'shig'i» musiqasi.

Y: Balkim bu pessaning mazmunini hech kim bilmas? Unda tinglang. Per Gyunt allaqachon olam sayohatiga ketgan edi.

Lekin uning qishlog'ida vafodor sevgilisi Salveyg uni kutar edi. O'zining qo'shig'ida Salveyg o'z yorini sog'inib, uni tezroq qaytishi haqida kuylaydi.

Qish ketar, bahor qaytar,

Gullar so'lir, qor bosib

Lekin sen yonimga qaytarsan,

Yuragim aytar, senga vafoligimni,

Q: Keyin Salveyg quvnoq kunlarini, baxtli onlarini eslaydi. Va shu paytda kuy jonlanadi, engil tus oladi, xuddi xalq raqsiga o'xshab.

«Salveyg qo'shig'i» jonli ijro yoki yozuvda yangraydi. Agar fonogramma yangrasa, unda musiqa raqs bilan bezaladi. Musiqa boshida qiz chiqadi – Solveyg, U romantik ko'ylakda to'nkachaga o'tiradi. Kuyni ohista qismida u g'amgin o'tiradi. Kuy tezlasha boshlaganida u bir necha raqs harakatlarini bajaradi, so'ng esa yana o'tirib g'amgin bo'lib qoladi. Kuy tugagach qiz turib ketadi.

Y: Per Gyunt juda ko'p g'aroyib hodisalarni boshidan o'tkazadi. Mana u tog'li shohning g'origa tushib qoldi. E.Grig «Tog'li shoxning g'ori» ni musiqada tasvirlaganini tinglaylik. Bu yerda u «yaqinlashuv va uzoqlashuv» ta'svirini ko'rsatadi. Avval biz uzoqdan yaqinlashayotgan ovos qadamlarini eshitamiz.....

Boshlovchilar yoniga Troll va Goblen keladi.

Q: Bu qanday g`aroyiblik?

Troll: Biz - sehrli mavjudotlarmiz, sehrli Norvegiya tog`larida yashaymiz.

Goblin: E.Grig «Tog`li shoxning g`orida» pesasini yozganda aynan biz xaqimizda o`ylagan edi.

Troll: Bizning raqsimiz astagina boshlanadi. Ammo birdaniga yovuzlik ruhi kirgani singari raqsimiz tezlashib, keskin tus oladi.

Goblin: Oxirida esa butun orkestrning baland zarbasi eshitiladi: bayram tugaydi va hamma sehrli ertak mavjudotlari g`oyib bo`ladi.

E.Grigning «Tog`li shoh g`orida» pesasi yangraydi.

Y: Troll va goblinlarni nima qo`rqitdi ekan?

Troll: Biz - qora tun mavjudotlari va faqat bir narsa – porloq quyoshdan qo`rqamiz.

Q: Demak, Grigning «Tong» pessosini tinglash vaqti keldi. Bu pessa osmonda quyosh chiqishini tasvirlaydi.

Goblin: Qani? Bolalar musiqa tinglashni bilishadimi, yo`qmi, tekshiraylikchi?

SOLVEYG QO`SHIG`I

E. Grig

Andante

The musical score is written for piano and voice. It consists of six systems of music. The piano part is in the upper staff, and the vocal part is in the lower staff. The tempo is marked 'Andante'. The key signature has one sharp (F#). The time signature is common time (C). The score includes various musical notations such as dynamics (p, f, pp, cresc., dim.), articulation (accents, slurs), and performance instructions (cantabile, poco rit., a tempo). The lyrics are written in Cyrillic script below the vocal staff.

System 1: Piano part starts with a melody in the right hand, marked *p*. The vocal part enters with a long note, marked *f*. Dynamics include *p* and *pp*.

System 2: Piano part continues with a melody, marked *p*. The vocal part has a melodic line, marked *cantabile* and *leg. p.*. Dynamics include *p* and *pp*.

System 3: Piano part features a more complex melody, marked *cresc.* and *f*. The vocal part has a melodic line, marked *dim.*. Dynamics include *cresc.* and *f*.

System 4: Piano part continues with a melody, marked *p*. The vocal part has a melodic line, marked *poco rit.*. Dynamics include *p* and *poco rit.*.

System 5: Piano part features a more complex melody, marked *cresc.* and *f*. The vocal part has a melodic line, marked *a tempo*. Dynamics include *cresc.* and *f*.

System 6: Piano part continues with a melody, marked *p*. The vocal part has a melodic line, marked *a tempo*. Dynamics include *p* and *a tempo*.

Q; Demak, Grigning —Tong p'yessasini tinglash vaqti keldi. Bu p'yessa osmondagi quyosh chiqishini tasvirlaydi.

Goblin; Qani? Bolalar musiqa tinglashni bilishadimi, yo`qmi, tekshiraylikchi?

Y: Buni qanday tekshiramiz?

Troll: Bolalar boshlarini engashtirib, orkestr ohanglarini diqqat bilan tinglashsin.

Goblin: Boshida bizga musiqa er uyg'onishini, shamol jonlanishini, dalalarda gullar ochilishini tasvirlaydi.

Troll: Quyosh erga birinchi nurlarini sochadi. Lekin orkestr nurlarni o'sib, kuchayib, hamma yoq yorug' bo'lishini tasvirlaydi. Va nihoyat tog'lar ortidan quyoshning iliq nurlari taraladi.

Y: Tushunarli. Musiqa ohangi quyosh chiqishini tasvirlaganda, bolalar shu payt boshlarini ko'tarishlari kerak. Shundaymi?

Goblin To'g'ri!

Q. Biz ham sizlar bilan birgalikda tinglaymiz.

E. Grigning «Tong» («Utro») pessasining fonoyozuvi yangraydi.

Y. Menimcha har birimiz musiqada quyosh chiqishini tasvirlashini tushundik.

Q.Troll, Goblin menimcha bolalar adashmaydilar. Chunki shu payt orkestr tantanavor chala boshlaydi, tong otdi.

Y.E.Grigning musiqalarida Norvegiyaning sehrli mavjudodlari yna aks ettiriladi. Shuning uchun biz sizlar bilan xayrlashmaymiz va yna musiqa kechasida uchrashguncha deymiz.

Troll va Goblin bolalar bilan xayrlashib ketishadi.

Grigning kuylarini bekorga billurga o'xshatishmaydi. Hozir siz uning «Uycha» («Izbushka») qo'shig'ini tinglaysiz. Diqqat bilan tinglang - bu musiqa sovuq shimol mamlakatini, qishda hamma yoq muzlar bilan qoplanganligini tasvirlaydi. Grig muqisasida asosiy fazilat – bu ezgulik, yaxshilikdir. Va bu qo'shiqda sizlar quyidagi so'zlarni eshitasizlar.

«Sovuq mamlakatda ham insonlar baxtli bo'lishlari mumkin, agarda ular bir – biriga mehr – muhabbat ko'rsatishsa».

Троль ва Гоблин

Tog` qiroli g`orida

Alla marcia e molto marcato

The musical score is written for piano in 2/4 time, marked 'Alla marcia e molto marcato'. It consists of five systems of music, each with a grand staff (treble and bass clefs). The key signature has two sharps (F# and C#). The first system includes the instruction 'pp' (pianissimo) and 'sempre staccato' (always staccato). The score features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, often beamed together. There are several dynamic markings, including 'pp' and 'p' (piano). The notation includes many slurs and accents, indicating a fast and rhythmic piece. The first system also has a 'B' time signature above the treble clef. The second system has a 'B' time signature above the treble clef. The third system has a 'B' time signature above the treble clef. The fourth system has a 'B' time signature above the treble clef. The fifth system has a 'B' time signature above the treble clef.

—Sovuq mamlakatda ham insonlar baxtli bo`lishlari mumkin, agarda ular bir-biriga mehr-muhabbat ko`rsatishsa.

E.Grigning «Uycha» («Izbushka») qo`shig`ining ijrochilari chiqishadi.

Q: Grig o`zining iqtidorligi bilan odamlarni baxtli qila olardi. Bir kuni Grig va Norvegiyalik qiz Dagni Pederson o`rtasida mana shunday uchrashuv bo`lib o`tdi.

Boshlovchilar 2 chetga ketishadi.

Q: Pautovskiyning «Korzina s elovo`mi shishkami» motivi asosida «Grig va qizcha» sahnasi boshlanadi. Sahnani ko`rsatish jarayonida boshlovchi yigit E.Grig nomidan matn o`qiydi. Boshlovchi qiz esa – Dagni ismli qiz nomidan matn o`qiydi. Bunda boshlovchi yigit «ielyana» ni peshonasiga tushurib, sal egilib turadi. Qiz esa qushga to`qilgan savatni oladi. Sahnada boshqa bolalar ham qatnashishi mumkin. Dagni rolini 2 ta qiz o`ynashi mumkin (yoshligini va o`smirligini.).

Y: Bastakor E.Grig kuzni Byorgen atrofidagi o`rmonlarda o`tkazar edi.

Q: Kunlardan bir kun Grig o`rmonda sochi 2 ta o`ralgan qizchani uchratadi – u o`rmonchining qizi edi. U savatiga archa bujurini yig`ayotgan edi.

Y: «Isming nima – qizcha?» - deb so`radi Grig.

Q: «Dagni Pederson» - sekin aytdi qiz.

Y: «Afsus meni senga sovg`am yo`q» Mening cho`ntagimda na qo`g`irchoq, na yumshoq quyunchalarim bor. Hech nima yo`q. Men o`ylab topdim. Men senga ajoyib narsani sovg`a etaman. Lekin hozir emas, 10 yildan keyin:

Q: Dagni afsuslanib «Shuncha kutish kerak – mi?» deb aytdi.

Y: Tushunasanim, men hali uni ehtiro etishim kerak.

Q: U o`zi nima?

Y: Keyin bilasan.

Q: «Nahotki umringiz davomida siz 5 yoki 6 dona o`yinchoq yasay ololmasangiz?» - deb so`radi qiz.

Y: Grig hayajonlanib: «Yo`q, unday emas, - ikkilanib etiroz birlirdi u. Men uni bir necha kunda tayyorlashim mumkin, lekin uni yosh qizlarga sovg`a etishmaydi. Ular kattalar uchun».

Q: «Men uni sindirmayman» - deb zorlandi qiz.

Y: «Sen hali yoshsan va ko`p narsalarni tushunmaysan. Chidashga harakat qilgin. Endi esa savatingni ber. Sen uni bazur ko`taryapsan. Men seni kuzataman va biz yana boshqa narsalar haqida gaplashamiz».

Q: Dagni uh tortib Grigga savatini uzatdi. U haqiqatdan ham og`ir edi.

Y: Daraxtlar orasida o`rmonchining uyi ko`rinib qolgach Grig qizga aytdi:

«Dagni Pederson endi o`zing yetib olasan. Bilasanmi Norvegiyada bunday ism va familiyali qizlar ko`p. Otangni ismi nima?»

Q: «Xalerup! Qiz biznikiga kirmaysizmi?»

Y: «Rahmat. Hozir vaqtim yo`q. Hayr Dagni!» Grig qizning sochidan silab dengiz tomonga yurdi. «Men musiqa yozaman», deb qaror qildi Grig.– «Dagni Pederson - o`rmonchi Xarupen Pederson qiziga, 18 yoshga to`lganida bag`ishlansin» deb, bosmadan chiqarishga buyruq beraman.

Grig Dagni uchun musiqani bir oydan ziyod yozdi. U musiqani yozganda quvonchligidan yugurib kelayotgan yashil ko`zli qizcha ko`z oldiga kelar edi.

Grigning fortepiano va orkestr uchun yozilgan konserti yangraydi. Vaqt o`tgach musiqa pasaytiriladi.

Grig unga – «Sen quyosh misoli, mayin shamol, tong misolisan. Sening yuragingda oq gul gullab uning hidi sening butun vujudingni bahor hidi bilan qamraydi. Men hayotni ko`rdim. Senga u haqida nima deyishmasa ham u ajoyib va go`zalligini bilgin. Sen – o`s tunning sirli nuri misoli. Sen – baxtsan. Sen - tongsan».

Musiqa tugaydi.

Григ ва қизча

E. GRIG

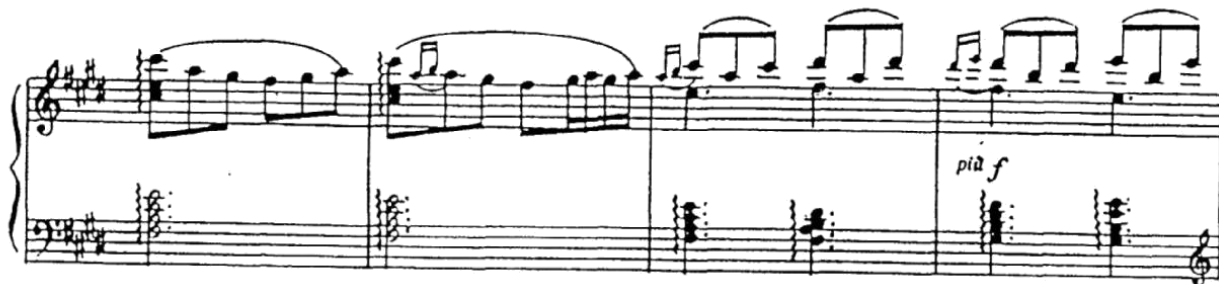
“PER GYUNT”

TONG

Allegretto pastorale

p dolce

The musical score is written for piano in 3/4 time, featuring a treble and bass staff. The key signature has three sharps (F#, C#, G#). The tempo is marked 'Allegretto pastorale' and the dynamics include 'p dolce'. The score consists of five systems of music. The first system includes a 'p dolce' marking. The melody in the treble staff is characterized by flowing eighth and sixteenth notes, often grouped with slurs. The bass staff provides a harmonic accompaniment with chords and occasional single notes. The piece concludes with a final cadence in the fifth system.

This image displays a handwritten musical score for piano, organized into six systems. Each system consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The music is written in a key signature of three sharps (F#, C#, G#) and a 3/4 time signature. The notation includes eighth and sixteenth notes, often beamed together, and rests. Dynamic markings are used throughout: *p* (piano) appears in the first, second, and fourth systems; *ff* (fortissimo) appears in the first, second, and third systems; and *pp* (pianissimo) appears in the fourth system. The score shows a complex interplay of melodic lines in both hands, with some measures featuring long, sustained notes or chords. The handwriting is clear and professional, typical of a composer's manuscript.

Q: 18 yoshda Dagni maktabni tugatdi. Shuning uchun uni otasi Magda ammasinikiga dam olgani yuboradi. Qizcham borib (otasi uni qizcham derdi) dunyoni, odamlarni ko`rib quvonib kelsin. Kim bilsin, uni kelajakda nima kutayapti?

Y: Magni ammasi va Nils tog`asi unga konsertga borishlarini taklif etishdi. Dagni bu munosabat bilan o`zining yangi chiroyli qora ko`ylagini kiydi.

Q: Dagni birinchi marta simfonik kuyni tinglayotgan edi. Bu ohanglar unga o`zgacha ta`sir qildi. Ohanglar Dagnida tushidagi suratlarni eslatardi. So`ng u cho`chiganidan ko`zlarini yumardi. Unga dasturni e`lon qilgan qora frakdagi erkak uning ismini aytgandek tuyuldi. «Qiz meni chaqirdingizmi Nils tog`a» - deb, Nils tog`asidan so`radi Dagni.

Y: Nils tog`asi quvonch va hayronlik bilan Dagniga qarab dedi, Magni ammasi ham xuddi shunday qarorda edi.

Q: «Nima bo`ldi?» - deb so`radi Dagni.

Y: Va u qora frakdagi erkakning gapini eshitdi. «Orqa qatordagi tinglovchilarimiz yana bir marta qaytarishimni so`rayaptilar.

- Hozir E.Grigning mashhur musiqali pessasi yangraydi, bu kuy o`rmonchi Xalerup Pedersonning qizi Dagni Pedersonga bag`ishlanadi, U 18 yoshga to`lganligi munosabati bilan».

Musika yana yangraydi, keyinchalik pasaytiriladi.

Q: Dagni engayib yuzini qo`li bilan berkitadi. Demak, bu o`sha edi, unga savatini uygacha ko`tarishib yuborgan oq sochli odam. Bu Edvard Grig edi, sehrgar va buyuk bastakor. 10 yildan so`ng sovg`a etaman degan sovg`asi mana shu ekan. Dagni minnatdorchilik ko`z yoshlarini bekitmasdi.

Y: Ohanglar og`ushida tanish ovoz eshitildi. «Sen – baxtsan, sen – tong nuri» - der edi u.

Q: «Agar uni ko`ra olsam edi» - o`ylar edi Dagni – «Agar u shu yerda paydo bo`lsa!» Men uning yoniga yugurib borib, o`zimning minnatdorligimni izhor etar edim.

«Nima uchun» - deb so`rasa u «Men bilmayman» – der edi Dagni, «Meni unutmaganingiz uchun. Sahiyligingiz uchun. Inson qanday va nima uchun yashash kerakligini ko`rsatganingiz uchun».

Musika yana bir oz yangrab, so`ng tugaydi.

Y: Mana Norvegiyaga sayyohatimiz ham tugadi. U yerda bizlar E.Grigning musiqasi bilan tanishdik.

Q: Endi esa «Norvegiyali ertak» ga bag`ishlab bolalar chizgan rasmlarni ko`rishga ham navbat keldi.

Bolalar o`zlarining rasmlarini bezatilgan taxtaga ilib, har biri nima tasvir etganini tushuntirib berishadi.

So`ng Troll paydo bo`ladi.

Troll: Rahmat bolalar! Meni unutmaganingiz uchun. Endi men ham o`zimning mamlakatimga boraman. U yerda meni hech kim hafa qilmaydi.

Troll tanlovda qatnashgan bolalarga o`zining sovg`alarini beradi.

Y: Endi bolalar E.Grigning musiqasini boshqa musiqa bilan adashtirmaydilar, deb o`ylayman.

S: Bolalar bilan hayrlashishdan oldin bir kichik o`yinni o`tkazaylik. Bu o`yin «o`ylab – top?», deyiladi.

(Hirgoya, cholg`u asbobida yoki magnetofonda eshittiriladi) quyidagi pessalarni «Tong», «Solveyg qo`shig`i», «Tog`li shoh g`orida». Bolalar nomlarni aytishga qiynalsalar boshlovchilar yordam berishadi.

Sahnaga Troll, Solveyg va Goblin chisadilar.

Y: Mana sizlar bilan ertak shaxslari hayrlashgani kelishdi. Ularning kuchli musiqasini abadiy etgan Shimoliy buyuk sehrgarimiz.....

Hamma birgalikda

Bastakor Edvarg Grig!

Edvard Grig

15 iyun. 1843 – 4 sentyabr 1907 y.

Edvard Grig – Norvegiyaning mashhur bastakori. E.Grig 1843 yilning 15 iyunida Byorgenda tug`ilgan. Uning otasi konsul lavozimida, onasi esa pianinachi edi. Grig 6 yoshida Leyptsigining Konservatoriyasiga o`qishga kirdi, va 4 yildan so`ng 2 ta sinfni – kompozitsiya va royal bo`yicha bitirdi.

Grig Evropaning ko`p shaharlarida pianist bo`lib ishtirok etdi, va fortepiano uchun ko`p asarlar yozdi.

Bulardan: fortepiano sonatalari, fortepiano uchun pessalar «Shestvie gnomov», «Vesnoy», Norvegiyaning raqslari.

Grigni konsertlar bilan juda ko`p shaharlarga taklif etishardi. Lekin u Vatanidan uzosda bo`lolmas edi va hamisha uyiga intilar edi.

Girigning asarlarida biz Norvegiyaning milliy ohanglarini his etishimiz mumkin. Uning musisasida afsona va ertaklar jonlanadi, oddiy halqning hayoti, Norvegiyaning tabiati, shimol dengizining ohanglari o`z aksini topgan.

Uning kamer – instrumental, vokal va simfonik asarlarida mamlakatning hayoti, uning tabiati o`z aksini topgan. Grig rus bastakori Pyotr Ilich Chaykovskiy bilan do`stona munosabatda edi.

Mashhur Chaykovskiy «Gamlet» simfonik uvertyurasini unga bag`ishlagan edi.

Grig o`z xatida unga: «Aziz do`stim va ustozim!» uvertyura «Gamlet» ga yosh boladek quvonayapman. Menga bahshida etganing uchun benihoyat minnatdorman!.

Grigning musiqasi dramaturg G.Ibsenning «Per Gyunt» pessariga yaralib, uni butun dunyo tan oldi. Grigga Oksford universitetining doktorlik darajasi berildi. Ana shundan so`ng uning «Solveyg qo`shig`i» va yorqin «Anitra raqsi» kuylari yangray boshladi.

Grig olamdan ko`z yumgan kuni Norvegiyada umumhalq motam kuni e`lon qilingan.

Nazorat uchun savollar

- 1.Darsdan tashqari musiqa tarbiyasining maqsadi nimada?
- 2.Nima uchun shahs shakllanishiga e`tibor qaratilishi lozim?
- 3.Estetik tarbiyaning yangi shakl va mazmunini ayting.
- 4.Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning ahamiyati nimada?
- 5.«Yurtim jamoli», «Shimoliy sehrigar» stsenariyalari bilan tanishing va uning ahamiyatini ayting.
6. Darsdan tashqari o`tkaziladigan tadbirlar uchun mustaqil stsenariy tuzing!

Qo`shimcha materiallar

1. J.Fozilov, R.Sultonov, Q.Saidov o`quvchi ma`naviyatini shakllantirish. T.2000 yil.
- 2.M A.Davidova, I.A.Agapova. Muzqkalnqe vechera v shkole. M.2001g. Z.R.J.Ishmu?ammedov Innovatsion texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yullari.

NAVOIY

M.Otajonov musiqasi

Navoiy”

N.Narzullayev

Ulug` bobom nomida shahar,
Navoiy deb atalgan diyor.
Humo qushi keltirar xabar,
Jamolini sog`inar nahor.

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalbda so`nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, faxrim,
Bor bo`l, yashna, do`stlik diyori!
Salom senga, ko`hna karmana`
So`yla bizga moziydan ertak.
Kamolingga dillar parvona,
Qo`shig`ingga jo`r bo`lsin yurak.

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalbda so`nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, faxrim,
Bor bo`l, yashna, do`stlik diyori!
Farzandlaring chehrasi gulgun,
Ko`zlarida quyosh charaqlar.
Baxshidadir joni el uchun,
Kelajagin yurti ardoqlar!

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalbda so`nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, faxrim,
Bor bo`l, yashna, do`stlik diyori!

QASHQADARYO

M.Otajonov musiqas

Allegro

Voice

mus - ta - qil - lik sha - mo - li - e - sar jar - chi bo` - lib bu o - lam a - ro

"QASHQADARYO"

N.Narzullayev

Mustaqillik shamoli esar,
Jarchi bo`lib bu olam aro.
Yulduzlari osmonni bezar,
Quyosh va oy taratar ziyo.

NAQORAT

Qashqadaryo, jon Qashqadaryo,
Qalbi qaynoq mehri daryosan.
Kamolingga deymiz tasanno,
Benazir yurt noyob dunyosan.

Amudaryo, Sirdaryo qutlar,
Mehmon bugun surhon, zarafshon.
Quchoq, quchoq guldasta tutar,
Qashqadaryo senga sharafshon.

NAQORAT

Amir Temur tuq`ilgan diyor,
Bobom ruhin biz aylaymiz shod.
Hur o`lkamda manguлик bahor,
Vatan gulgun elimiz ozod.

NAQORAT

Qirda yongan lolalaringmiz,
Jahon bizga qiladi havas.
Bizlar baxtli bolalaringmiz,
Mehring bilan olamiz nafas.

XIVA

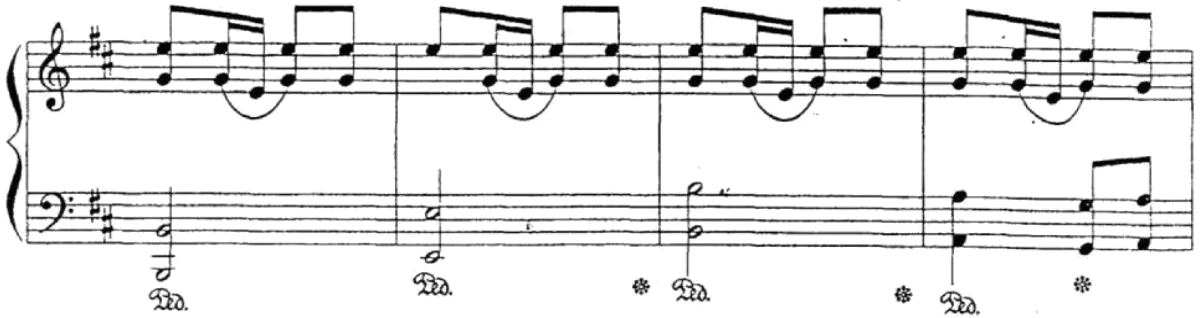
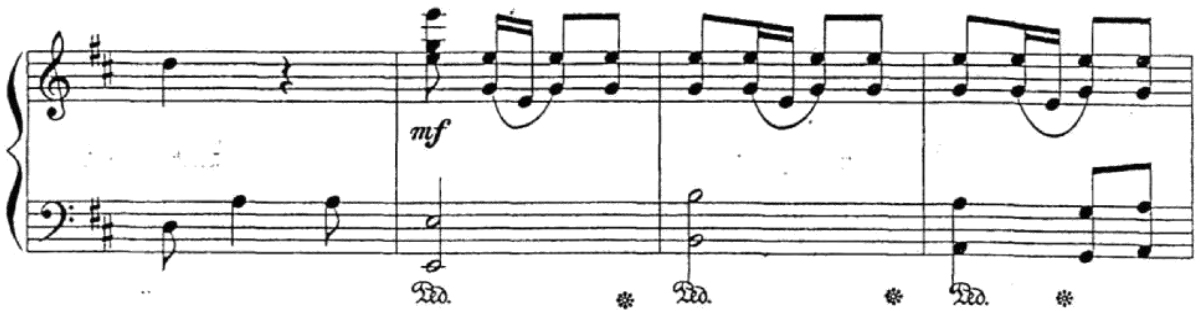
Zafariy

Qadimiy gumbazi ko`kka qadalgan,
Xivani ziyorat etgim keladi.
Ul aziz pahlavon hoki - poyoni,
Qoshimga ko`zinga surgim keladi,
Qoshimga ko`zinga surtgim keladi
Yigirma besh asr poyida turib,
Dilni sadoqatdan surgim keladi.
Buyuk allomalar yurti ey, Xivam,
Seni mangulikda ko`rgim keladi.
Seni mangulikda ko`rgim keladi.

NAQORAT

Vatanimda to`y bugun,
Kuylang do`stlarim, kuylang.
Xorazmda to`y bugun,
O`ynang, kuylang.
Qalbingdagi iftixor,
Ajoyib gulshan diyor.
Go`zallikda betakror,
Dillarda g`azal Xiva
Polvon Mahmud gumbazi,
Gumbazdan mashhur o`zi.
Ko`rib hayron yer yuzi,
Dillarda g`azal Xivam.
Baxshilarning sozida,
Bulbulday ovozida.
Qishu - baqor, yozida,
Mashhursan azal Xivam.

XORAZM MARSHI

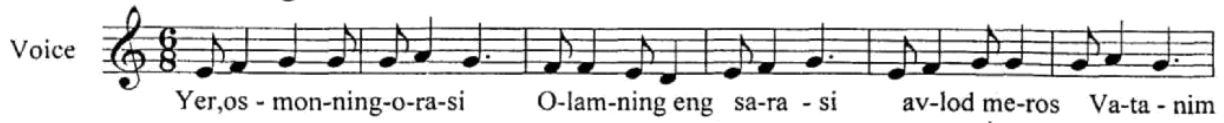
Askar-askar o`ynaymiz,
Tinchlik kuyin kuylaymiz.
Urushqoqlarni aslo
Safimizga qo`ymaymiz.

Toblansak bir, ikki, uch,
Tanimizda toshar kuch.
Yovuzlarning har doim
Hayollari bo`lar puch.

O'zbekiston-onajon

M.Otajonov mus.
Qambar ota she'ri.

Allegro

O`ZBEKISTON-ONAJON

Qambar - Ota

Yer - osmoning orasi,
Olamning eng sarasi,
Avlod meros Vatanim,
Qadri baland bo`stonim.

Oy qushda yetolmas,
Quyosh shaydo, ketolmas.
Ko`k toq`ingda yulduzlar,
Baxt taratar kunduzlar.

Sahovatli, fidokor,
Dunyoda eng baxtiyor.
Sodiqlikda bolanga,
Tanilgansan olamga.

Bir yoningda Jayxundir,
Bir yoningda Sayhundir.
Mehringdir nur tarami,
Bag`ring dillar oromi.

Qimmatini hayotga teng,
Insonparvar bag`ri keng.
Onajon O`zbekiston,
Jonajon O`zbekist

Tempo di valse

BUXORO

Xabibullo Raximov mus.
Safar Barnoev she`ri.

BUXORO

S.Barnoiev

Dunyoda shaharlar ko`p
Ham shomu saharlar ko`p.
Betakroru benuqson,
Deguvchi xabarlar ko`p.
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Har toshida tarixi,
Bardoshida tarixi.
Naqqoshu ustalarning,
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Minorai kaloini,
Derlar, shuhrati, shoni,
Har guzar, Har ko`chasi
Donishmandlar makoni.
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Imom Buxoriy bir yon,
Ibn sinosi bir yon.
Nurga o`ralib ko`kka,
Bo`y cho`zgan bu tosh cho`g`yon.
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buhoro.

ANJIR

D. Omonullayeva

musiqasi

Ay-ta- qo-lay ol-din- dan ran-gi qol-mas

Po'lat Mo'min-sha'ri

ol-tir- dan. ran-gi qol-mas ol-tin- dan.

I

Anjir qiziqdir o'zi,
Lekin bittadir ko'zi.
Aytaqolay oldindan,
Rangi qolmas oltindan.

II

Pishsa o'zi-o'zidan,
Asal tomar ko'zidan.
Maza qilamiz axir,
Kuzda yeganda anjir.

Ng ng

Allegro moderato

A-lif- bo-dan xarf- larni biz o'r-gan-dik oz -oz-dan.

ALIFBO BAYRAMI

D. Omonullayeva musiqasi

Po'lat Mo'min she'ri

nat-dor-miz bay-ram-lar-ni xur-ra-mi- toz-dan.
tuv-chi mu-al- lim-dan - us

Tamomlash uchun.

NAQAROT

Bay-ramlarning xur- ra-mi- miz-ni say-ra- ta-di

Alifbodan
Harflarni
Biz o'rgatdik o'z o'zidan
Minnardorimiz
O'rgatuvchi
Meallimdan ustozdan.
Qalamizda
Sotilgan
Askarlar-day harlar.
Barchasiga
Qo'shiqlarda
Berib o'ldik ta'riflar.

Har bir harf
Dasturlarda
G'inglaydi bay- ra-mi.
Yozganimiz bay- ra-mi.
Ko'rinadi
Yulduz bo'lib, oy bo'lib.
Tilimizni
Sayratadi
Alifbomiz bayrami.
Dilimizni
Yayratadi
Bayramlarning xurrami.

Di-li- miz-ni yay-ra- ta-di

V.2. MILLIY MUSIQA (TO‘GARAK) ANSAMBLINI TASHKIL ETISH USULLARI

Milliy xalq cholg‘u asboblari ansambli to‘garagining rahbari oldida turgan muhim vazifalardan biri ishtirokchilarni tanlash va dastlabki ishlarni amalga oshirishdir. Yoshi, musiqiy bilimi hamda biror cholg‘u asbobini chala olishi, qo‘shiq kuylay olishi, raqsga tusha olishi yoki shu soha bo‘yicha tayyorgarligi bor-yo‘qligidan qat’iy nazar barcha xohlovchi o‘quvchilar musiqa to‘garagiga qabul qilinadi. Ular bilan bir necha marotaba mashg‘ulotlar o‘tkazish orqali har birining musiqiy qobiliyati darajasi aniqlanadi va bir necha guruhga ajratiladi.

Birinchi guruhga musiqa qobiliyati yaxshi va biror cholg‘u asbobini chalib bilishi yoki qo‘shiq kuylay olishi hamda raqsga tushish bo‘yicha mashg‘ulotlarni oson va tez o‘zlashtirayotgan havaskor o‘quvchilar kiritiladi.

Ikkinchi guruhga esa qobiliyati bo‘sh va musiqiy sohalarni past o‘zlashtirayotgan o‘quvchilar qabul qilinadi. Albatta, bunda xohlovchilar orasidan maxsus musiqa bilimiga ega bo‘lgan (musiqa maktabida o‘qiyotgan) va qobiliyati yaxshi (musiqa darslarida yaxshi ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan) o‘quvchi havaskorlar tanlab olinib alohida belgilangan reja asosida ishlashlariga ham e‘tibor berilmog‘i lozim.

Ansambl (to‘garak)ning ilk mashg‘ulotlarini boshlashdan oldin maktab ma‘muriyati ishtirokida umumiy tashkiliy yig‘ilish o‘tkazilib, guruhning faollari saylanadi. Mashg‘ulotlarni o‘z vaqtida o‘tkazish, tartib va intizom saqlash, davomatni hisobga olib borish, cholg‘u asboblarni saranjom qilish, kiyim-kechaklarni esa ozoda va toza saqlash shu faollarga topshiriladi.

Ansambl mashg‘ulotlarini o‘tkazish kuni, vaqti va joyi aniqlanadi. Agar zaruriyat taqazo etsa, guruhlarning alohida – alohida mashq o‘tkazish vaqti kelishib olinadi.

Ansambl ishtirokchilarining musiqiy qobiliyati, qiziqishi va xohishi inobatga olingan holda guruhlarga ajratish o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda cholg‘u asboblarni chalishga moyillik bildirgan o‘quvchilarni bir guruhga, qo‘shiq kuylaydigan yoki raqsni ijro etishga xohishi bor havaskor o‘quvchilar esa alohida–alohida guruhlarga ajratiladi. Laparlarni kuylay oladigan, shuningdek, yakkanavoz ya‘ni cholg‘u asbobini chalib qo‘shiq ayta oladigan o‘quvchilar ham inobatga olinadi.

Ansambl faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini belgilab beruvchi istiqbol rejasini tuzishda quyidagilar nazarda tutilmog‘i lozim:

- ansambl (dasta) qatnashchilari yig‘inini tayyorlash va o‘tkazish (bu yig‘inda ansambl faollarini saylash va ishga taalluqli umumiy qoidalarni kelishib olish, shuningdek, yillik rejani muhokama qilish);

- ansambl qatnashchilari sonini to‘ldirib borish (ya‘ni e‘lonlar va turli suhbatlar orqali xohlovchilarni mashg‘ulotlarga jalb qilish);

- musiqa asboblari, kiyim-kechaklar va boshqa zarur o‘quv qurollarini olish;

- ishtirokchi-o'quvchilarning musiqiy ijrochilik mahoratlarini muntazam oshirib borish, texnik malakalarini esa takomillashtirish;

- umumiy guruhlar va yakka (individual) ijrochilar bilan alohida mashg'ulotlarni o'z vaqtida o'tkazish va musiqa ijrochiligi (sozda chalish, qo'shiq kuylash, raqsga tushish) sifatini muntazam yaxshilash;

- ansambl dasturi uchun tanlangan musiqa asarlari o'z mazmuni va tuzilishi jihatidan a'zolarga tushunarli va yoshlarga mos bo'lishini inobatga olish.

Tanlangan musiqa asarlari ijrochisi orqali o'quvchilarni ijodiy mehnat qilishga o'rgatish, ma'naviy dunyosini boyitish, badiiy kamolotga erishuviga hamda nafasat didini o'stirishga xizmat qilmog'ligini e'tiborga olish lozim. Buning uchun quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- maktabda ansamblning doimiy konsertlarini o'kazib turish;

- bayram va ko'riklarda konsert dasturi bilan muntazam qatnashish;

- yillik hisobot konsertini keng jamoaga namoyish etish.

Ansamblning yillik ish rejasi, asosan, istiqbol reja negizida tuziladi va bajarilib boriladi. Ba'zan bunday reja ko'pgina masalalarni o'z ichiga qamrab ololmagan bo'lishi ham mumkin, shuning uchun ansambl rahbari reja tuzganda o'z jamoasining imkoniyati va mahalliy sharoitini hisobga olgan holda qo'shimcha ishlarni rejalashtirishi maqsadga muvofiqdir. Istiqbol hamda yillik ish rejasining muvaffaqiyatli amalga oshishi, asosan, oylik ish rejaning nechog'lik puxta tuzilishi va bajarilishiga bog'liq bo'ladi.

Oylik ish rejasi: Bu reja ansamblning barcha imkoniyatlarini inobatga olgan holda tuzilgan bo'lib, tanlangan har bir musiqa asari ustida ishlash, uning g'oyaviy – badiiy mazmuni va xarakteri o'quvchilar ijrosida mukammal qilib tayyorlanishi singari ishlarni o'z ichiga oladi.

Ma'lumki, jamoalarning musiqa ijrochilik imkoniyatlari turlicha, shu sababli ushbu rejani tuzishda ansamblning ijrochilik mahorati va boshqa o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur. Aytaylik, agar dastanining ijrochilik imkoniyati yuksak bo'lsa, bunday hollarda uning ijrosini yanada takomillashtirish uchun esa murakkabroq musiqa asarlarini tanlash maqsadga muvofiqdir. Mabodo ansambl yangi tashkil etilgan bo'lsa, uning faoliyatini quydagicha rejalashtirishni tavsiya etish mumkin. (Bu ish rejasida ko'proq asarlar ustida ishlash nazarda tutilgan, boshqa tadbirlar esa rejaga ansambl rahbari tomonidan kiritilgani ma'qul).

Mashg'ulotlar ! Bajariladigan ishlar ko'lami

1. Milliy xalq cholg'u asboblari ansambli ijrochiligi to'g'risida suhbat.

2. O'quvchilarni guruhlarga ajratish (cholg'uchilar, ashulachilar, raqsga tushuvchilar).
-

3. Tanlangan musiqa asarining badiiy ijrochiligi ustida ishlash (guruhlar bilan):

- a) cholg'u musiqa matnini o'rgatish;
- b) qo'shiq matnini tushuntirish;
- v) raqs ijrosini namoyish etish.

4. Mashg'ulot davomida bajarilgan vazifalarni takrorlash.
-

5. Guruhlarga oldingi mashg'ulotda o'rgatilgan asarlarning badiiy ijrochiligini mustahkamlash.

6. Cholg'uchi va ashulachilar bilan asar ustida ishlash.
-

7. Cholg'u va raqs ijrochilari bilan asar ustida mashq qilish.

8. Barcha guruhlarini birlashtirib asarni birgalikda o'rganish.
-

9. Yangi o'rganiladigan asar va uning tarbiyaviy ahamiyati to'g'risida suhbat o'tkazish.

10. Oldingi mashg'ulotda o'tilgan asarlar ijrosini(barcha guruhlarini birlashtirib) har tomonlama mustahkamlash.

11. Guruhlarga bo'lingan holda yangi tanlangan musiqa asarining badiiy ijrosi ustida ishlash.
-

12. Ansamblning umumiy mashg'ulotini o'tkazish va o'rganilgan asarlarning badiiy va texnik ijrochiligini mustahkamlash.

13. Ansambl ijrosida badiiy tomondan mukammal bo'dgan asarlarni sahnada namoyish etish.

14. Ansambl rahbarining bir oylik ish hisobotini eshitish.
-

Eslatma: Yakka ijrochilar uchun mo'ljallangan asarlar ustida ishlash alohida olib boriladi.

Ansambl mashg'ulotlari har haftada ikki marta 2,5 yoki 3 soatdan muntazam ravishda o'tkazilib, 2 va undan ortiq yangi musiqa asarini o'rganib borish ko'zda tutiladi.

Ansambl mashg'ulotlarini olib borish va musiqa asboblari, kiyim-kechaklarini saqlash uchun yorug', estetik did bilan bezatilgan, barcha sharoitlarga ega bo'lgan alohida xona ajratilmog'i, shuningdek, yakka va guruhlar mashg'ulotlar o'tkazilishi

uchun yaxshi sharoiti mavjud bo'lgan alohida xona bo'lishi zarur. Xonalarni to'garak ishi uslubiga muvofiq chiroyli bezab, mashg'ulotlarning jadvali, ish tartibi, mashg'ulot kunlari va soatlarining aniq ko'rsatkichlari ko'rinadigan joyda osig'lik turishi lozim. Shuningdek, musiqa asboblari va ansambl ishtirokchilariga moslab konsertlarga kiyib chiqishga mo'ljallab tikilgan kiyimlarni saqlash uchun maxsus xona ajratib, uning haroratini doimo bir xilda saqlash tavsiya etiladi.

To'garakda o'quv – ijodiy ishlar. Ansambl qatnashchilariga musiqa asarlarini o'rgatish juda ham qiyin va katta mehnat talab qiladigan omildir. Agar musiqa maktabi yoki o'quv yurtlarida o'quvchilarga 4-5 yil mobaynida ijrochilik sirlari o'rgatilib borilgan bo'lsa, havaskorlik dastasida bu jarayon 5-6 oy yoxud ko'pi bilan bir yilga to'g'ri keladi, xolos. Shuning uchun ham to'garak rahbarining bu soha bo'yicha puxta bilimli bo'lishi va o'quvchilarga o'rgatish uslubini yaxshi bilishi talab etiladi. Ana shularni inobatga olgan holda mashg'ulotni to'rt xil shaklda olib borish tavsiya qilinadi:

1. Kichik guruhlariga bo'linib, musiqa asarlarini o'rgatish. Bunda asosan, 5-6 havaskor jalb etilib, ijrochilikning boshlang'ich unsurlari, aytaylik musiqa asboblari chalish, bir va ko'p ovozli qo'shiq kuylash, raqsga tushish yo'llari o'rgatiladi.

2. 10-12 ishtirokchidan iborat guruh, ya'ni mashg'ulotlarini yaxshi o'zlashtirgan o'quvchilar jamoasi bilan mashg'ulot o'tkazish.

3. Ansambl jamoasining barcha a'zolari bilan mashg'ulot o'tkazish. Bunda kamchilik va yutuqlar o'zaro hamkorlikda ko'rib chiqiladi va amaliy ishlar olib boriladi.

4. Yakka tartibda mashqlarni o'rgatish, bo'sh va yaxshi o'zlashtirayotgan o'quvchilar bilan alohida tartibda olib boriladi. Bu mashg'ulotlar ko'proq bo'sh o'zlashtirayotgan havaskorlarning ijrochiligini yaxshilashga qaratiladi. O'zlashtirishi yaxshi, faol va harakatchan o'quvchilarning ijrochiligi esa takomillashtirilib boriladi.

Yuqoridagi ishlar, asosan quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi kerak:

- a) tayyorgarlik ishlari asosida;
- b) uzluksiz mashg'ulotlar davomida;
- v) musiqiy asarlarni ijro etishning uzluksizligini ta'minlash orqali olib boriladi.

Ma'lumki, tanlangan musiqa asarlari ijrochiligi yaxshi o'zlashtirilib borilsa, ansamblning ijrochilik mahorati oshib boradi. Mazmun va xarakteri jihatidan rang-barang musiqalarni ijro etish usullari takomillashadi.

Maktabda tashkil etilgan milliy xalq cholg'u asboblari ansamblining tarkibi, asosan, uch qismni o'z ichiga oladi:

1. Qo'shiq yoki raqs mazmunini musiqiy tovushlar vositasida ifodalangan badiiy obrazlar orqali ijro etish, ya'ni musiqa cholg'u asboblari musiqiy matnni mohirona ijro qilish.

2. Qo'shiqning badiiy ijrosini puxta o'rganish va musiqa bilan uning jo'rligini ta'minlash.

3. Raqs harakatlarini o'rganish va nafisligiga e'tibor berish. Bu vazifalarni tadrijiy jihatdan to'g'ri bajarib borish musiqa asarlari ijrochiligini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1. Musiqiy asarlar majmuasi mazmunini musiqa cholg'u asboblari yordamida yoritish uchun:

a) ijrochilik uslubini to'g'ri bajarish, ya'ni, qaysi cholg'u asbobi qanday uslubda to'g'ri va ifodali ijro etilishini o'rgatib borish;

b) chalish sur'ati va ritmik holatini to'g'ri bajarish, bunda asar qanday tezlikda ijro etilishi va tovushlarning bir-biriga bog'liqligi hamda izchilligi to'g'risida tushuncha berish;

v) tovush xarakterini bir maromda bo'lishini ta'minlash; – bunda cholg'u asboblarda tovush jarangdorligini yaxshilash uchun olib boriladi hamda cholg'u asboblarning yetakchilari aniqlanadi.

g) dinamik tuslanishlarni to'g'ri bajarish, ya'ni, qaysi holatda tovushlarning ifoda kuchini qanday bajarish kerakligi o'rgatilib boriladi;

d) jo'r bo'lishni ta'minlashda raqsbob qo'shiqning so'zi va raqs harakatlari cholg'u asboblari ijrosi bilan bir-biriga hamohang tushishi o'rgatiladi.

2. Qo'shiqning badiiy ijrosi ustida ishlash va mazmunini har tomonlama ochish uchun so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish kerak, bunda so'zlarni aniq va burro talaffuz qilish, ayniqsa, unli va undosh tovushlarni to'g'ri va sof talafuz etish, urg'ularni aniq qo'yish o'rgatiladi. Buning uchun tubandagilarga amal qilish lozim:

a) so'zlarning kuy bilan hamohangligini ta'minlash uchun unli va undosh tovush bo'g'inlarni cho'zib yoki qisqa, tez yoki sekin aytish, qachon nafas olish yoki olmaslik o'rgatiladi, ularning kuy mazmuni bilan bog'liqligi tushuntiriladi;

b) jarangdorlikka hamda ovoz ravonligiga erishish uchun nafasni to'g'ri olish va uni jumlaning oxirigacha bir maromda yetkazish, ayniqsa, yengil va chuqur nafas olish va sekin nafas chiqarish orqali tiniq va jarangdor ovoz hosil qilish o'rgatiladi;

v) tovush sayqallanishiga (vibratto) erishish uchun nafasni to'g'ri boshqarib borish hamda ovoz yo'llarini to'g'ri rivojlantirish natijasida ovozning sayqallanib borishiga erishish;

g) asar avjini aniq va chiroyli ijro etish o'rgatiladi.

Yuqoridagilarni amalga oshirib borish natijasida asarni sodda, ravon, erkin, tabiiy va ifodali ijro etish mumkin bo'ladi.

3. Raqs uchun mo'ljallangan musiqiy asarning badiiy mazmuni va xarakterini ifodali ijro etish uchun:

a) musiqa asarini xarakteri va ifoda vositalarini, ayniqsa, badiiy mazmunini anglatuvchi harakat unsurlarini to'g'ri o'rgatish;

b) qo'l, oyoq va qomat harakatlari asarning ritmik holatiga (uslubiga) mos tushishi va ularning hamohangligini ta'minlash;

v) qiyofani asar tabiatiga moslash uchun asarning tavsifi va badiiy mazmuniga qarab qiyofadagi o'zgarishlar – tabassum, kulgi, zavqlanish, shodlik, intilish, seskanish, qo'rquv, hayajon va boshqalarni o'rganish;

g) harakatlarni asarning ijro sur'atiga moslash uchun musiqa asarining harakat tezligini (vazmin, o'rtacha, tez) ifodalovchi texnik (mahoratli) ijrochilikka erishish kerak. Bular esa raqsning erkin va nazokatli chiqishini ta'minlaydi. Umuman, bolalarning ijrochilik imkoniyatlarini takomillashtirib borish uchun, eng avvalo, dasturdagi badiiy obrazlarni yorqin tasavvur ettirish va idrok qildirish juda zarurdir. Buning uchun ijrochilik faoliyatini o'stirib borishga xos yuqorida bayon etilgan ko'rsatmalardan foydalanish yaxshi samara berishi mumkin.

TO'GARAK MASHG'ULOTI HAMDA KONSERTLARGA CHIQISHNI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISH.

To'garakning tashkiliy, tarbiyaviy va o'quv- ijodiy ishlarini muntazam amalga oshirib borish uchun mashg'ulotni(tayyorgarlikni) to'g'ri tashkil etib, o'tkazish katta ahamiyat kasb etadi. Reja asosida o'tkazilib turiladigan tayyorgarlik jamoaning ijodiy faoliyatini, uning ijrochilik imkoniyatini rivojlantiradi va estetik yo'nalishlarini yaxshilaydi. Shuning uchun ham tayyorgarlik (repetitsiya)ishini to'g'ri tashkil qilish va rejali olib borish juda muhimdir. Har bir mashg'ulotning maqsadi va vazifasi aniq belgilangandagina ko'zlangan natijalarga erishish mumkin. Quyidagi tartib esa mashg'ulotning sifatli o'tishini yaxshi ta'minlaydi.

1. Tayyorgarlik (repetitsiya)ning kundalik vazifasi va unga tayyorlanish (5-10 daqiqa).

2. Havaskorlarni ushbu mashg'ulotga moslash maqsadida oldindan tayyorlangan va katta qiziqish bilan ijro etiladigan ayrim kuy, qo'shiq va raqslarni takrorlash (imkoniyati boricha butun jamoa bilan 20-30 daqiqa).

3. Oldingi mashg'ulotda o'rganilgan asarlarning badiiy ijrosini takomillashtirish (40-50 daqiqa).

4. Tanaffus (5-10 daqiqa).

5. Yangi musiqiy asar ustida ishlash (50-60 daqiqa).

6. Mashg'ulot davomida bajarilgan vazifalarni takrorlash (10-15 daqiqa).

To'garak mashg'ulotini boshlashdan oldin cholg'u asboblarni tiniq sozlash, qo'shiq aytuvchilarni esa qayta-qayta mashqlar kuylatish orqali ovozlarini sozlash, raqs ijrochilariga jismoniy mashqlarni bajartirish jumladan; qo'l, oyoq va qomat harakatlarini ritmik holatga moslashga erishish juda muhimdir.

To'garakning boshlang'ich mashg'ulotlarida uncha murakkab bo'lmagan va turli xarakterdagi musiqiy asarlarni tanlash maqsadga muvofiqdir.

Mashg'ulotda amaliy ishni bajarish jarayonini ikki qismga ajratish mumkin: Birinchi qismda o'rgatilayotgan asarning musiqiy yo'nalishini aniqlash va tahlil etish kerak bo'lsa, ikkinchi qismda ijrochilarning texnik jihati va badiiyoti ustida ish olib boriladi.

Tayyorgarlik mashg'ulot davrining eng muhim omillaridan biri mashg'ulotni o'z vaqtida boshlash va tugatishdir. Chunki vaqtida boshlangan amaliyot ko'zlangan yutuqlarni amalga oshirishni ta'minlaydi va umumiy tartibda ijobiy ta'sir etadi. Buning uchun to'garak rahbari har bir havaskorni ana shu tartibda qat'iy rioya qilishga ko'niktirib bormog'i kerak.

Mashg'ulotni bir vaqtning o'zida uzoq davom ettirish havaskorlar ijodiga salbiy ta'sir qiladi. Chunki to'garak mashg'uloti asosan, darslardan so'ng o'tkaziladi. Bu vaqtda o'quvchilar bir muncha toliqib qolgan bo'ladilar. Binobarin barcha harakatlar shu toliqish ruhini bartaraf etishga qaratilmog'i lozim.

To'garakning asosiy-so'nggi mashg'uloti (boshlanishi yoki yakunlovchi mashg'ulot) juda muhim ahamiyatga ega. Bu mashg'ulot jamoaning badiiy tayyorgarligini aniqlaydi. Uchrashuv va ko'riklarda ijro etilishi ko'zlangan eng yaxshi musiqiy asarlar aynan ana shu mashg'ulot asosida tanlanib, konsertning yaxlit dasturi belgilanadi. Shu sababli ham bu mashg'ulotda musiqa asrining ijrochiligi uchun qo'yilgan barcha talablar xatosiz bajarilmog'i kerak.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, so'nggi tayyorgarlik, ya'ni yakunlovchi mashg'ulot imkoni boricha sahnada yoki konsert o'tkaziladigan binoda o'tkazilgani ma'qul. Bu holat o'quvchilarning ruhiyatiga, muhit-joyga ko'nikishlariga hamda ijro sifatining ta'sirchan chiqishiga katta yordam beradi.

Milliy xalq cholg'u asboblari dastasi jamoasining mas'uliyatli ishlarida yana biri tayyorlangan musiqa asarlarini konsertda namoyish etish bo'lib, bu ijrochilar uchun ham, tomoshabinlar uchun ham juda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ansamblning o'quv-ijodiy va tarbiyaviy sohada bajargan ishining sifatini aynan ana shu chiqish ko'rsatadi.

Shuni hisobga olib konsertning muvaffaqiyatli o'tishi uchun bir qator tashkiliy masalalarni ham ko'rib chiqish kerak. Buning uchun oldindan e'lonlar (afishalar), dastur (programma) va kiyimlar tayyorlash, sahna ishlari uchun mas'uliyatli shaxslarni tayinlab qo'yish kerak. Konsert zalida to'garak a'zolaridan navbatchilar tayinlanishini ham esdan chiqarmaslik kerak. Konsertda ijro etilgan repertuar sifatida konsertdan so'ng to'garak ijrochilari ishtirokida muhokama qilinib, uning yutuq va kamchiliklari tahlil qilinmog'i shart. Bu keyingi konsertlarda uchrashi ehtimoli bo'lgan har xil kamchiliklarni bartaraf qilishga va navbatdagi konsertlarning yanada yaxshiroq chiqishi uchun tadbirlar belgilashga yordam beradi.

O'rganish uchun asarlar tanlash. To'garak ijrochilari uchun asar tanlash ancha murakkabdir. Chunki tanlangan asar, eng avvalo, bolalar yoshi, ovozi va ijrochilik imkoniyatlariga mos kelmog'i zarur.

Qo'shiq va raqs uchun repertuarlarni tanlashda, uning rang-barangligiga e'tibor berish ham juda muhimdir. Bastakorlarning bolalarga atab yozgan qo'shiqlari hamda raqs ijrosiga mo'ljallab yaratilgan ajoyib musiqiy asarlari, shuningdek, xalq ijodi namunalari har bir jamoa va ijrochi repertuarining o'zagini tashkil etishi zarurdir. Bu borada tanlangan asarlarning mazmun va xarakteri ijrochilarga ham tinglovchilarga ham manzur bo'lishini, zamon talabiga javob beradigan darajaga ega bo'lishi kerakligini sira unutmash kerak. Shu nuqtai nazardan kuy, qo'shiq hamda raqs ijrochiligi uchun repertuar tanlashda quyidagilarni nazarda tutmoqni tavsiya etamiz:

1. G'oyaviy-badiiy va estetik yo'nalishini e'tiborga olib, tanlangan musiqa asarlarining mazmuniga badiiy xususiyatiga, asarning ijrochilarini hamda tinglovchisini estetik jihatdan tarbiyalab ularda go'zallikni his qilish qobiliyatlarini o'stira borishdagi ahamiyatiga jiddiy e'tibor berish juda zarurdir.

2. Texnik va badiiy ijrochilikning ijrochi hamda ansambl jamoasiga mosligini nazarda tutish juda muhim. Bunda tanlangan repertuarni yakka ijrochi yoki jamoaning barcha a'zolari tomonidan ijro etish imkoniyatlarini, ayniqsa, qo'shiqdagi tovushlarning past yoki balandligi hamda ovozning boshqa xususiyatlarini hisobga olish, raqs ijrochiligidan esa bolalarning fiziologik rivojlanishlarini inobatga olish maqsadga muvofiqdir.

3. Tanlangan asar ijrochilarga hamda butun jamoaning didiga mos tushishini nazarda tutish. Bu jihatdan tanlangan asarlar o'z mazmuni va xarakteriga ko'ra ijrochiga hamda butun jamoaga ma'qul bo'lishi va shunga binoan ijroning go'zal va ifodali chiqishini ta'minlashdan iborat.

Umuman olganda, asarlar tanlashda uning g'oyaviy-badiiy jihatdan mazmundorligi va ijrochining ijro uslubiga mosligini e'tiborda tutish tavsiya etiladi.

Asarlar tanlashda ijrochining g'oyaviy va estetik dunyosini har tomonlama takomillashtirishni hamda umumiy musiqaviy tushunchasini rivojlantirib borishni ham nazarda tutishning ahamiyati beqiyos. Shu nuqtai-nazardan tanlangan asarlar o'z xarakteri va mazmuniga binoan quyidagi talablarga javob berishi kerak:

1. To'garak a'zolarining ijrochilik malakasini va badiiy didini takomillashtirib borish.
2. Tanlangan asarlari o'z mazmuni va xarakteri bilan ijrochilarning ma'naviy dunyoqarashiga xos xususiyatlarini tarbiyalab borishi kerak.
3. Tanlangan asar g'oyaviy-badiiy jihatdan rang-barang bo'lishi, ijrochining kuy, qo'shiq va raqsga oid musiqaviy tushunchasini, go'zallikni his qilish tuyg'usini rivojlantirishi zarurdir.

Ijodkor yoshlarni to'g'ri tarbiyalab borishda musiqa san'atining turli qirralari, jumladan, cholg'unavozlik, qo'shiq va raqs ijrochiligi mahorati muhim rol o'ynaydi.

Chunki ijro etilgan har bir musiqa asari, xoh qo'shiq bo'lsin yoki raqs bo'lsin, baribir ijrochilarning badiiy didini o'stiradi va estetik tarbiyasini takomillashtiradi. Ayniqsa, ularda musiqa san'atiga qiziqishni kuchaytiradi. Bu borada qo'shiqning rang-barangligi, kuylarning nafisligi, raqslarning esa nafosatliligi alohida tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa to'garak repertuariga xalq qo'shiqlari, o'zbek xalq raqs hamda kuylarini kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Milliy musiqalarni, xalq kuylari namunalarini o'quvchilar tez va oson qabul qiladilar. Shuningdek, asarlar doirasiga zamonaviy yangi-yangi kuy, qo'shiq va raqslar, maqomlardan parchalar, folklor qo'shiqlari, qardosh xalqlarning eng yaxshi musiqiy asarlarini kiritish mumkin.

To'garak rahbari va uning vazifalari. To'garakning ijodiy yo'nalishini tashkil etuvchi, boshqaruvchi va tashviqot qiluvchi asosiy kishi uning badiiy rahbaridir. Badiiy rahbarning bilimdonligi va tashkilotchiligi jamoaning ijodiy va ma'naviy tarbiyasi sohasidagi ish sifatini hamda samaradorligini oshiradi.

To'garakning badiiy rahbari, eng avvalo, shu sohaning mutaxasisi bo'lishi, o'z ishini yaxshi tushunadigan va rivojlantira oladigan, havaskorlarga qiziqish va havas uyg'ota oladigan ijodkor va tashabbuskor pedagog bo'lishi kerak. Ana shundagina u ansambl ishini to'g'ri tashkil etib, ijod kurtaklarini ocha boshlaydi.

To'garak faoliyatini rivojlantirishda badiiy rahbar quyidagi vazifalarni bajarib borishi tavsiya etiladi:

- havaskorlarni to'garak faoliyatiga jalb etish;
- mashg'ulotlarning qiziqarli va mazmunli o'tishini ta'minlash;
- har bir ijrochining ijodiy faoliyatini muntazam o'stirib borishga e'tibor bilan qarash;
- yillik va oylik ish rejasiga to'la amal qilib, bajarilishini sabot bilan ta'minlash;
- konsertlarni tadbirkorlik bilan tashkil etish va yuksak saviyada o'tkazishga erishish;
- to'garak ishtirokchilarining madaniy dam olishlariga g'amxo'rlik qilish va ular bilan turli uchrashuvlarni uyushtirib turish;
- boshqa jamoalar bilan tajriba almashtirish;
- yangi asarlar bilan repertuarni boyitib borish;
- kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf qilish.

Mashg'ulotlarning mazmunli o'tishida, jamoaning ajoyib yutuqlarni qo'lga kiritishda to'garak rahbarining har tomonlama tayyorgarligi katta ahamiyatga egadir. Rahbarning mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rishining birinchi bosqichi to'garak ijrosi uchun mo'ljallangan musiqiy asarning har tomonlama puxta o'ylab tahlil qilishi va uning yaratilish tarixini yaxshi tushuntirishidan boshlanadi. Har bir guruhning bajaradigan vazifalar ko'lami shu vaqtda aniqlanadi. Rahbarning mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rishning ikkinchi bosqichida esa musiqa asarini texnik va badiiy jihatdan puxta o'rgatishni to'la ta'minlashga qaratiladi.

Umuman, to'garak rahbari har bir mashg'ulotga puxta tayyorlanishi uchun musiqa asarlarning badiiy-tarbiyaviy xususiyatini mukammal o'rganish, qo'shiq va kuy

ohangini soʻz va musiqiy hamohangligini, raqs xarakterini, harakat turlarini oʻquvchilarga tushuntirish yoʻllarini belgilab olishi kerak.

Eslatma: Koʻpchilik ansambl rahbarlari raqs harakatlarini amaliy jihatdan oʻquvchilarga oʻrgatishda qiynalishi tabiiy. Chunki ular shu soha boʻyicha maxsus amaliy malaka va bilimni egallamagan boʻlishlari mumkin. U holda, imkoniyatdan kelib chiqib rahbar raqs harakatlarini nazariy jihatdan tushuntira oladigan saviyaga ega boʻlmogʻi va shunga harakat qilmogʻi lozim.

Xulosa qilib aytganda, oʻquvchilarni har tomonlama kamolotga yetkazish jarayonida yoshlarning maʼnaviy jihatdan kamol topishlari va estetik tarbiyasida ularga beriladigan musiqa taʼlimi katta ahamiyatga ega.

Toʻgarak rahbari mashgʻulotlarga tayyorlanar ekan, ijro etiladigan har bir musiqa asarining tarbiyaviy ahamiyatini toʻgʻri belgilab olmogʻi lozim. Mashgʻulot davomida asarning mazmunini tushuntirar ekan, u albatta, jamoadagi har bir qatnashchining yaxshi ijro etishiga va mustaqil fikr yurita olishiga imkon yaratmogʻi darkor.

Sinfdan va maktabdan tashqari mashgʻulotlarning, jumladan, milliy ansambl ijrosi orqali olib boriladigan uchrashuv kechalari, shoir va yozuvchi, bastakor va kompozitor, taniqli musiqa ijrochilarining koʻp qirrali ijodidan keltirilgan namunalar oʻquvchilar ongiga juda katta taʼsir koʻrsatadi, ularni mehnatsevarlik, xalqparvarlik gʻoyalari hamda milliy iftixor ruhida tarbiyalaydi, yoshlarning tashabbuskorligini, mustaqilligi va ijodkorlik, masʼuliyatini oshiradi, bilimini boyitadi, dunyo qarashini kengaytiradi, musiqiy qobiliyatlarini oʻstiradi. Shuningdek, oʻquvchilarga musiqa adabiyotiga oid tushunchalarni, oʻzbek va boshqa xalqlar musiqasi tarixiga doir bilimlarni oʻrgatishni taʼminlaydi.

Demak har bir toʻgarak rahbari sinfdan tashqari ishlarni qiziqarli va mazmunli tashkil etishga alohida masʼuliyat bilan qaramogʻi lozim. Bu ishlarni amalga oshirish uchun yuqori malakaga ega boʻlgan musiqa oʻqituvchisi olib borishi maqsadga muvofiqdir.

OʻRGANISHGA DOIR MUSIQA ASARLARINING TAXMINIY MAJMUASI.

Dastaning ijrochilik imkoniyatlari turlicha boʻlganligi sababli repertuarni 3 xil bosqichda tuzish maʼqul topildi.

Birinchi bosqich

Boshlangʻich faoliyatga ega boʻlgan dastalar uchun moʻljallangan.

“Bahor keldi”.	Oʻzbek xalq qoʻshigʻi.
“Bulbulcham”.	M.Nasimov musiqasi, Q. Muhammadiy soʻzi.
“Bolaligim gulbahor”.	J.Najmiddinov musiqasi, Oʻ.Rashid soʻzi
“Archa qoʻshigʻi”.	A.Muhammedov musiqasi, A.Boʻriboev soʻzi.
“Yomgʻir yogʻaloq”.	A. Berlin musiqasi, M. Abdushukurov soʻzi.
“Paxta qoʻshigʻi”.	I.Akbarov musiqasi, P.Moʻmin soʻzi.
“Yangi yilim yaxshi yilim”.	D.Zokirov musiqasi, P.Moʻmin soʻzi.

“Bibigul”.

“Do‘loncha”.

Qoraqalpoq xalq kuyi.

O‘zbek xalq kuyi.

Ikkinchi bosqich

Ijrochilik imkoniyatlari o‘rtacha bo‘lgan dastalar uchun mo‘ljallangan.

“Uchavering turnalar”

F. Nazarov musiqasi, T. Ilhomov so‘zi.

“Baxtiyorlar qo‘shig‘i”

K. Kenjaev musiqasi, Sh. Dadash so‘zi.

“Orzu”

G‘. Qodirov musiqasi, T. Ilhom so‘zi.

“Raqs”

X. Izomov musiqasi.

“Suv quygandim gulimga”

S. Zunnunova so‘zi, G‘. Qodirov musiqasi.

“Shodlik”

F. Nazarov musiqasi, P. Mo‘min so‘zi.

“Vatanim”

F. Nazarov musiqasi, O. Rashid so‘zi.

“Ona yurt qo‘shig‘i”

G‘. Qodirov musiqasi, P. Mo‘min so‘zi.

“Kuylang bolalar”

Ye. Shvars musiqasi, Q. Muhammadiy so‘zi.

“”Hakkalar”

N. Norxo‘jaev musiqasi, N. Orifjonov so‘zi

“Aman, amen”

Turkman xalq qo‘shig‘i

“Asl oilaman”

O‘zbek xalq kuyi

“Nizomgul”

Xorazm xalq kuyi

“Olma atirjon”

O‘zbek xalq kuyi

Uchinchi bosqich

Ijrochilik imkoniyatlari rivojlangan dastalar uchun mo‘ljallangan.

“G‘unchalar”

I. Hamroev musiqasi, Yo. Mirzo so‘zi

“Mirzo davlat”

O‘zbek xalq kuyi

“”Sevimli diyor”

X. Izomov musiqasi

“Terimchilar qo‘shig‘i”

S. Yudakov musiqasi, G‘. G‘ulom so‘zi

“O‘zbekistonim”

Sh. Ramazonov musiqasi, F. Shousmonov so‘zi

“Muallim”

Sh. Yormatov musiqasi, Sh. Sattor so‘zi

“Gullar manim kulganim”

N. Norxo‘jaev musiqasi, P. Mo‘min so‘zi

“Gul tutaman, onajon”.

Ye. Shvars musiqasi. X. Qayumov so‘zi.

“Yaxshi bola”.

N. Norxo‘jaev musiqasi, P. Mo‘min so‘zi

“Guldek yashnar bolalar”.

Sh. Yormatov musiqasi, I. Muslim so‘zi.

“Qarinavo”

o‘zbek xalq kuyi.

“Jonon”

M. Mirzaev musiqasi

“Yetti qiz”

A. Muxamedov musiqasi, P. Mo‘min so‘zi

“Gulrux”

M. Mirzaev musiqasi

“Ufor”

O‘zbek xalq kuyi

“Usmoniya”

O‘zbek xalq kuyi

“Gulbahor”

O‘zbek xalq kuyi

“Olmani otdim”

O‘zbek xalq kuyi

“Qashqarcha”

O‘zbek xalq kuyi

“Ganji qorabog”

O‘zbek xalq kuyi

“Qaylarga boray”

O‘zbek xalq kuyi.

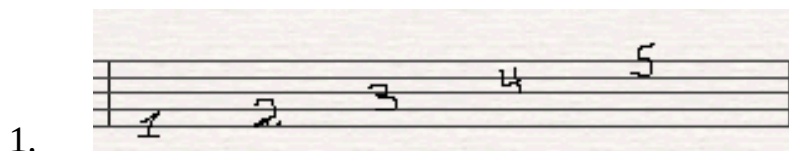
Havaskorlik rubobchilar ansambli to‘garagini tashkil etish

Qashqar rubobi professional musiqa jamoalari va badiiy havaskorlik to‘garagida keng tarqalgan cholg‘u asbobidir. Qashqar rubobida chalishni o‘rganish qiyin emas, notaga qarab chalishni o‘rganib olgach, musiqani tinglab tushunadigan bo‘lish, turli xalqlarning qo‘shiqlari bilan tanishish mumkin. Hozir respublikamizdagi hamma musiqa maktablarida, musiqa va san‘at kollejlarida, OTM ning musiqa ta‘limi kafedralarida, madaniyat va san‘at institutlarida, konservatoriyaning o‘zbek xalq cholg‘u asboblari fakultetida hamda badiiy havaskorlik to‘garaklarida o‘zbek xalq cholg‘u asboblari chalishni o‘rgatish darslari olib borilmoqda. Qashqar rubobini o‘rganishdan musiqa savodi haqida ma‘lumot beriladi.

Musiqa savodi haqida ma‘lumot

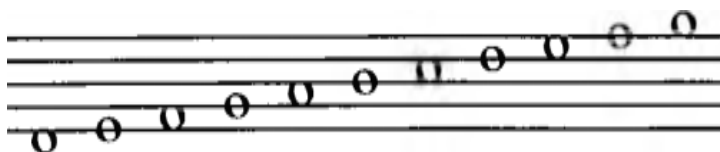
Musiqa tovushlari nota deb ataladigan maxsus belgilar yordami bilan yoziladi. Nota belgilari o‘rtasi bo‘sh yoki bo‘yalgan doirachalardan iborat bo‘ladi. Tovushlarning xilma-xil cho‘zimini ko‘rsatish uchun bu doirachalarga vertikal tayoqchalar yoki dumchalar qo‘shib yoziladi.

Tovushlarning balandligini aniqlash uchun notalar beshta parallel chiziqdan iborat nota yo‘liga yoziladi. Chiziqlar pastdan yuqoriga qarab sanaladi. Nota yo‘lining boshlang‘ich qismida beshta chiziqni birlashtiruvchi vertikal chiziq qo‘yiladi. (Misol № 1)

Notalar nota yo‘liga undagi chiziqlar ustiga, chiziqlar oralig‘iga hamda beshta parallel chiziqning ustiga yoziladi. (Misol № 2)

2.

Nota yo‘lidagi asosiy chiziqlardan tashqari qo‘shimcha chiziqlar ham ishlatiladi. Beshta parallel chiziqning yuqorisida joylashgan qo‘shimcha chiziqlar birinchi chiziqdan boshlab yuqoriga tomojn, beshta chiziqning pastiga joylashgan qo‘shimcha chiziqlar birinchi chiziqdan boshlab pastga tomon sanaladi.

(Misol № 3)

3.

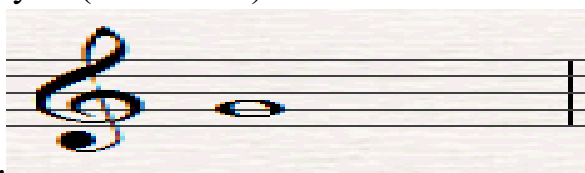
Мусиқа yozуvиdа quуyиdаgи: do, re, mi, fa, sol, lya, si nomli notalar qо‘llaniladi.

Rubobda ijro etiladigan notalar sol kalitida yoziladi. Tovushlarning ma‘lum bir balandligи nota yo‘lidagi chiziqlar ustiga va oralig‘iga qо‘yiladigan maxsus belgi bilan ifodalanadi. Bunga kalit belgisi deyiladi.

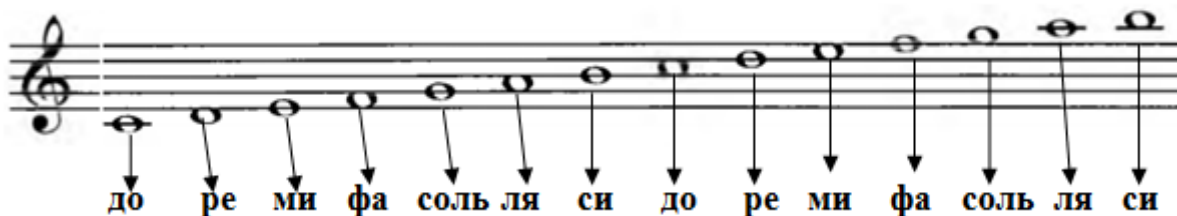
Kalit belgisi nota yo‘lining boshida asosiy chiziqlarning biriga qо‘yiladi va u nota yo‘lidagi biron bir chiziq markazini kesib o‘tgan bo‘ladi. Kalit belgisi bironta chiziqda turgan notaning ma‘lum balandlikdagi tovush ekanligini (nomini) belgilaydi. Nota yo‘lidagi qolgan tovushlar balandligи mana shu asosiy notaga moslanadi.

Kalitlar xilma-xil bo‘ladi, ular orasida eng ko‘p qо‘llaniladigan skripka kalitidir. Skripka(sol) kaliti ikkinchi chiziq ustiga joylashgan bo‘lib, birinchi oktavaning sol tovushi balandligini ifodalaydi. (Misol № 4)

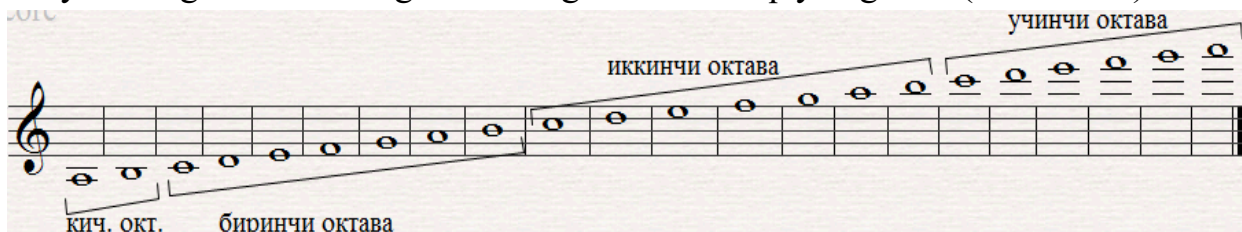
4.

Bu kalit orqali boshqa notalarning o‘rnini aniqlash mumkin. (Misol № 5)

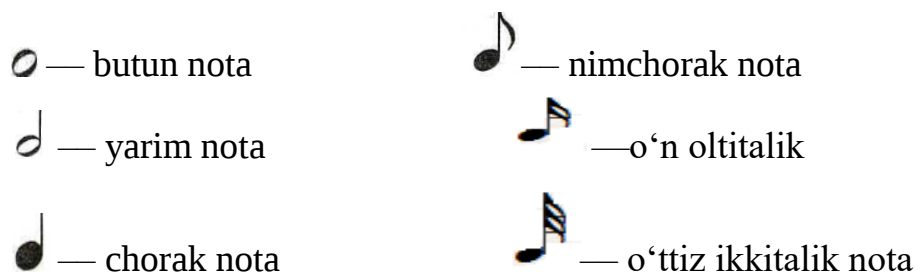
Мусиқа tovushlari o‘zining baland-pastligiga ko‘ra oktavalarга bo‘linadi. Bir xil nomdagi tovushlar oralig‘idagi eng yaqin masofaga oktava deyiladi. Sol kalitida rubob uchun yoziladigan notalarning oktavalarга bo‘linishi quyidagicha: (Misol № 6)

Yuqorida ko‘rsatilgan notalar rubobda ijro etilganda yozilishidan bir oktava past eshitiladi, chunki rubob transponirovka¹ etilgan asboblari turiga kiradi.

¹ Ижро қилган пайтда товушлари нота ёзуvidaгига нисбатан паст ёки баланд эшитиладиган чолғу асбоб—транспонировка қилувчи асбоб дейлади.

Notalar turli xil cho‘zimdan iborat bo‘lib, ular bi- biridan shakliga ko‘ra farq qiladi:

ALTERATSIYA BELGILARI²

Nota yozuvida tovushlarni yuqori yoki pastga o‘zgartiruvchi belgilar aliteratsiya belgilari deyiladi.

Ular quyidagilar:

– diez – tovushni yarim ton ko‘taradi (rubobda ikki parda orasidagi tovush yarim ton hisoblanadi).

b – bemol – tovushni yarim ton pasaytiradi.

× – dubl diez – tovushni bir ton ko‘taradi.

bb – dubl bemol – tovushni bir ton pasaytiradi.

♮ – bekar – ko‘tarilgan va pasaytirilgan tovushlarni avvalgi holiga qaytaradi.

RUBOB O‘RGATISHGA OID

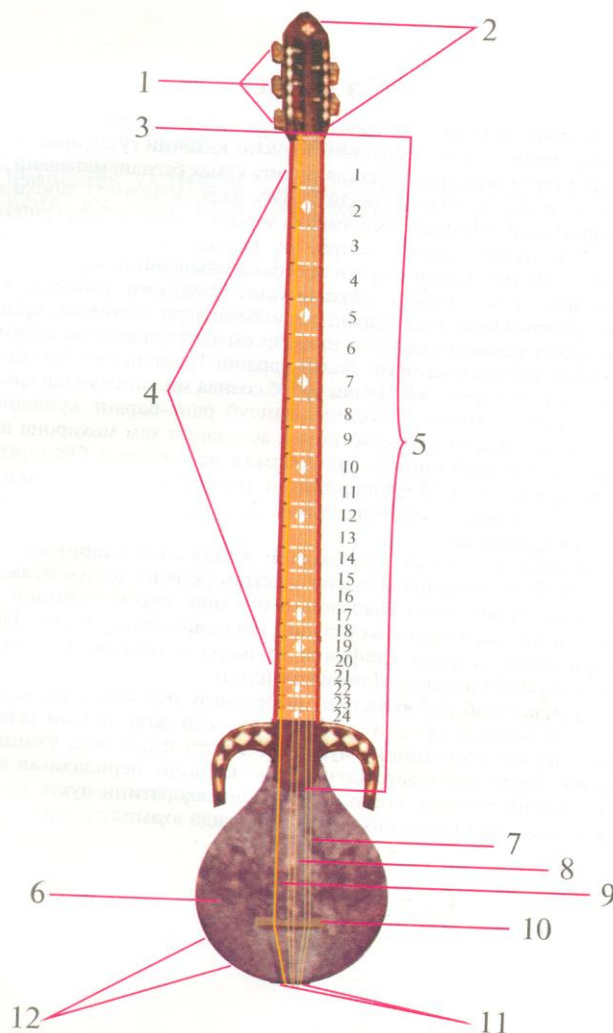
METODIK KO‘RSATMALAR

Cholg‘u asbobi bilan

TANISHTIRISH

Qashqar rubobini o‘rgatish jarayonida mutaxasis o‘qituvchi to‘garakka qatnashayotgan o‘quvchilarga qashqar rubobining hayotimizdagi, badiiy havaskorlikdagi, ansambl va xalq cholg‘u asboblari orkestridagi roli hamda uning tuzilishi va texnikaviy imkoniyatlari to‘g‘risida to‘liq ma’lumot berishi kerak. (Rasm №1)

1. Quloqlar
2. Rubobning bosh qismi
3. Shayton xarrak

² Альтерация – лотнча сўз бўлиб, ўзгариш демакди

4. Pardalar
5. Dasta
6. Teri
7. Birinchi tor
8. Ikkinchi tor
9. Uchinchi tor
10. Xarrak
11. Ilmoqlar
12. Kosa

ASBOBNI TIK TURIB YOKI O'TIRIB CHALGANDA GAVDANING HAMDA O'NG VA CHAP QO'LNING HOLATI

Sozandaning musiqaviy ijrochilik mahoratinio'qirish ko'p jihatdanuning tik turib va o'tirib chalganda qomatini to'g'ri tutishga bog'liqdir. Qashqar rubobini chalishni boshlashdan avval asbobni to'g'ri ushlashni bilib olish kerak. Rubobni tik turib ham, o'tirib ham chalish mumkin.

Tik turib chalganda gavdaning og'irligi ikki oyoqqa tushib turishi lozim. Ikki oyoqning yerdagi o'rni yelka kengligiga monand joylashadi. Rubobni yaxshi o'rnatirib ushlash kerak. uning korpusi yelka bilan o'ng qo'l bilagi orasiga olinadi. O'ng qo'l tirsagi gavgaga yopishib turmasligi lozim (lekin gavgadan juda uzoqlashsa ham bo'lmaydi). Bunda qo'l tirsagi ko'tarilmasdan turishiga erishish zarur.

Ansambl yoki orkestrda rubob o'tirgan holda chalinadi.

O'tirib chalganda stulga suyanmasdan, to'g'ri o'rindiqning yarmigagina o'tirish, chap oyoq esa bir oz oldinda turishi shart.

Rubob dastasi (grifi) chap qo'lning bosh barmog'i bilan ko'rsatkich barmog'i orasida turadi. Grifni bosh barmoq bilan qisish (bosish) mumkin emas, chunki bu chap qo'l barmoqlarining grif ustida erkin yurishiga xalal beradi. O'ng qo'l panjalarini o'ta bukmaslik lozim. Chalayotganda panjalarga zo'r berish yaramaydi, ular o'zining tabiiy og'irlik kuchi bilan harakat qilishi kerak. O'ng qo'lning to'g'ri ishlashi sozandaning ijrochilik mahoratini oshirishda muhim ahamiyatga egadir.

RUBOBDA TOVUSH HOSIL QILISH HAMDA MEDIATOR (NOXUN) NI TO'G'RI USHLASH QOIDALARI

Qashqar rubobida tovushni hosil qilish, asosan mediator yordamida bo'ladi. Mediatorning asosiy qismi bosh va ko'rsatkich barmoqlar orqali ushlanadi. mediator orqali rubob torlariga yuqoridan pastga va pastdan yuqoriga chertish bilan tovush hosil qilinadi. Mediatorni to'g'ri ushlash uchun o'ng qo'l panjasi bo'sh saqlanib, barmoqlar bukib kaftga yig'iladi, ammo musht qilinmaydi. (Rasm №2)

Мизробни ушлаш учун ўнг қўл бармоқлари ярим айлана ҳолга келтирилади. Бунда бармоқларнинг сўнгги бўғинлари бир текисда букилиб, кўрсаткич бармоқнинг тирноққа яқинроқ жойига мизроб қўйилади ва бош бармоқ билан бўғинлари букилган ҳолда ушланади.

Rubob chalishni o'rganayotgan dastlabki vaqtda mediatorni qattiq siqib chalish yaramaydi, chunki qo'l tezda charchab qoladi. Rubob chalish texnikasini bilib olgandan keyin tovush ustida ishlash tavsiya etiladi. Rubobning tovushi baland chiqishi uchun mediatorni siqib ushlash kerak, past chiqarish uchun esa mediatorni bo'shroq ushlab chertish kerak.

Mediatorni rubob torlariga urganda shunga e'tibor berish zarurki, u torning xarrakka yaqin qismiga tegmasdan, xarrak bilan rubob dastasining tugagan joyi o'rtasiga tegsin. Qashqar rubobidan chiqadigan tovushning nafisligi va yoqimliliigi mediatorning sifatiga ham bog'liq. Mediator ebonitdan yasalgan bo'lsa eng yaxshi hisoblanadi. Mediatorning bir uchi qirrali va silliq bo'lishi kerak, bu tekis va yoqimli tovush chiqarish uchun katta imkon yaratadi. Mediatorning uzunligi 1,5-2 sm, qalinligi esa 1-1,5 mm bo'lishi tavsiya etiladi. (Rasm №3)

plastmassa va ebonit

QASHQAR RUBOBINI CHALISHDA QO'LLANILADIGAN ASOSIY SHTRIXLAR (CHALISH USULLARI)

Rubobni o'rganish jarayonida quyidagi shtrixlarni bilib olish kerak:

-Bir navbatli shtrix-asarning mazmuniga qarab mediatorning rubob torlariga bir xil kuch bilan pastga va yuqoriga urilishi. Bu shtrix notada p-pastga urish; v-yuqoriga urish belgilari bilan ko'rsatiladi. Bu belgilar nota ustiga qo'yiladi;

-rez (tremolo) rubob torlariga mediator bilan pastga va yuqoriga qarab ketma-ket tez urib turish natijasida hosil bo'ladi. Odatda cho'ziq, sekin aytiladigan, allalar hamda chorak, yarim va butun notalar rez usuli bilan ijro etiladi;

-bog'liq tremolo (legato) har xil balandlikdagi ikki yoki bir necha tovushlarni uzluksiz tremolo bilan ijro etish. Bu belgi nota ustiga yoki ostiga chizilgan yoysimon chiziqcha shaklida ko'rsatiladi. (Rasm №7)

Stakkato-mediatorni faqat bir tomonga pastga urilishidan hosil bo'lgan tovushning qisqa(uzun) chiqishi. Mediator torga urilishi bilan chap qo'l barmoqlarining pardadan bir oz ko'tarilishidan stakkato hosil bo'ladi. Stakkato notaning ustiga yoki ostiga nuqta qo'yish bilan ko'rsatiladi. (Rasm №8)

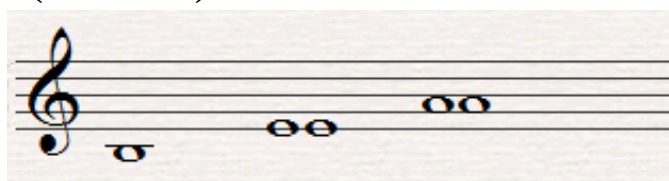

Pissikato-o'ng qo'l bosh barmog'ining tirnog'i bilan torlarni yuqoridan pastga tortib chalish. Pissikato notaning ostiga to'liq holda yoki qisqacha qilib pizz deb yozib qo'yiladi. (RASM 9)

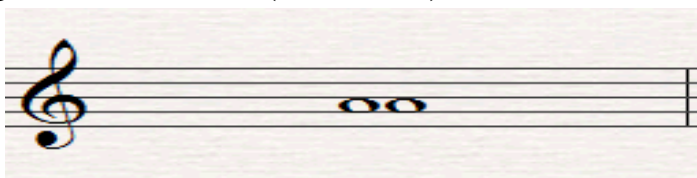

RUBOBNI SOZLASH

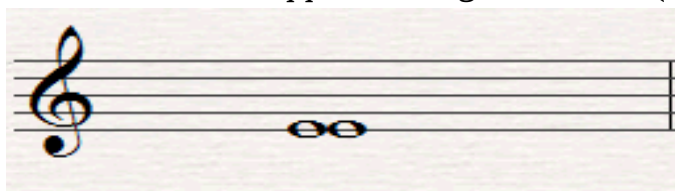
Qashqar rubobini o'rganish uchun avval uning tuzilishi va torlarining sozlanishini bilib olish kerak. Rubobning beshta tori bo'lib, birinchi va ikkinchi torlari juft bo'ladi, uchinchi esa yakkadir. (RASM 10)

Birinchi va ikkinchi juft torlar po'latdan, uchinchi yakka tor esa ichakdan bo'ladi. Birinchi torning qalinligi 0,25 mm, ikkinchisidiki 0,30mm va uchinchi torning qalinligi esa 1,20mm dan iboratdir. Rubobning birinchi ikki tori "lya"ni fortepianoning birinchi oktava "lya" tovushiga sozlash kerak. (RASM 11)

Rubobning ikkinchi juft tori “Mi” ni sozlash uchun esa sozlangan birinchi “lya” toridagi yettinchi parda bosilib undan chiqqan tovushga sozlanadi.(RASM12)

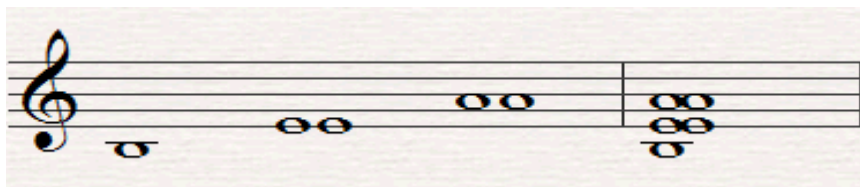
Rubobning uchinchi tori ikki xil sozlanadi:

agar uchinchi yakka tor „si”notasiga sozlansa,unda ikkinchi torning yettinchi pardasi bosilib,undan chiqqan tovushga sozlash kerak.

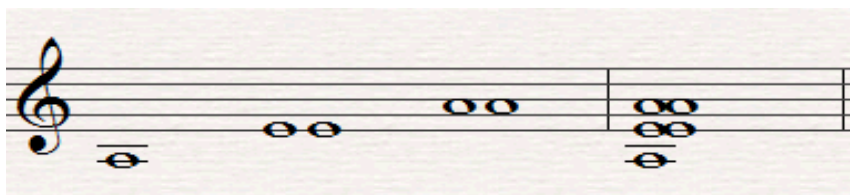
Agar uchinchi torni „lya”notasiga sozlash zarur bo’lsa u paytda birinchi juft torning bir oktava past tovushiga sozlanadi.

Demak, rubobni ikki xil variant bilan sozlash mumkin; (RASM 13,14)

Birinchi vairant – 13

Ikkinchi variant – 14

6. Rubob dastasida (grifida) pardalarning joylashuv tartibi

Rubob sozlangandan keyin uning pardalarini o’rganish undan kerakli tovushlarni topish va chalish uchun notalarning o’z yo’llariga qanday joylashganini va ular rubobning toridagi pardaga to’g’ri kelishini bilish zarur. Rubobda 24 ta parda bo’lib, ularda tovushlar tubandagicha joylashadi:

(Misol № 15)

Rubob dastasida (grifida) joylashgan pardalarni o’rganib olgandan keyin mashqlar, kuylar chalish ancha osonlashadi. U yoki bu notani rubobda qaysi barmoq bilan ijro etish lozimligi musiqa o’qituvchisi tomonidan ko’rsatiladi. Barmoqlar ko’rsatkich barmoqdan jimjiloq barmoqqa qarab sanaladi:

ko’rsatkich barmoq – 1

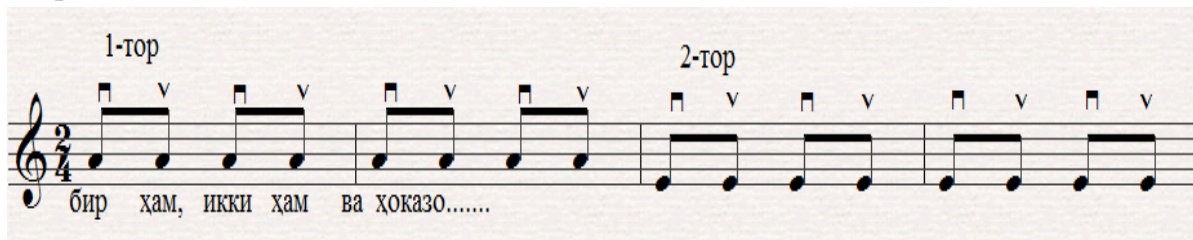
o’rtacha barmoq – 2

yon barmoq – 3

jimjiloq barmoq – 4 raqami bilan belgilanadi.

Demak, notalar ustida qanday barmoq ko’rsatilgan bo’lsa, rubob pardalarida, albatta, o’sha barmoq bilan bosish kerak.

Rubob ushlashni o'rganib olganimizdan keyin birinchi mashg'ulotda, asosan, mashqlarni uchta ochiq torlarga sakkiztalik notalarni pastga (p) va yuqoriga (v) chertib chalish kerak, chunki bu usul mashg'ulotning birinchi etaplarida davom etadi. Mashqlar va kuylarning bir tekisda ijro etilishi uchun "bir" deganda oyoq uchini pastga tushirib, "ham" deganda yuqoriga ko'tarib sanash maqsadga muvofiq bo'ladi. (Misol № 16)

17.rasm

Shunga
o'xshash
bir qancha

mashqlarni chalib, rubob ushlash ancha o'zlashtirilgandan keyin navbatdagi mashqlarni rubob pardalariga ko'rsatilgan barmoqlar bilan bosib chalish davom ettiriladi.

Rubobda chorak, yarim va butun notalar tremolo usulida ijro etiladi. /Misol №18,19,20/.

18.

19.

20.

Shundan so‘ng uncha qiyin bo‘lmagan sakkiztalik hamda chorak notalardan tashkil topgan har xil kichik kuylar chalina boriladi.

Navbatdagi mashg‘ulotlarda alteratsiya belgilari uchraydigan mashqlar, kuylar o‘rgatilib borilishi shart. (Mashqlar va kuylarni o‘rganishdan oldin alteratsiya belgilari: diez, dubl diez, bemol, dubl bemol va bekarlarni har bir to‘garak qatnashchisiga eslatib o‘tish kerak). Asta–sekin rubobning har bir torida joylashgan pardalarning nomlari alohida o‘rganilib, ularda kuy va mashqlar ijro etila boshlanadi.

Butun, yarim, chorak va nimchorak notalardan tashkil topgan mashq va kuylarni o‘zlashtirib olgandan keyin o‘n oltitalik notalarda yozilgan musiqa asarlari ustida mashg‘ulotlar o‘tkaziladi. Musiqa rahbari har bir to‘garak qatnashchisiga biror musiqa asarlarini o‘rgatar ekan, uning o‘zi cholg‘u asbobida asarni bir necha marotaba ijro etib ko‘rsatishi va shu asosda o‘sha musiqa asariga hamda cholg‘u asbobiga mehr uyg‘otishi lozim. Uning yaxshi ijrochi bo‘lib yetishishidagi eng muhim shartlaridan biri asbobni to‘g‘ri ushlash, shtrixlarni aniq, ravon chalish hamda cholg‘u asbobiga mehr qo‘yib, tinimsiz mashq qilishdan iboratdir. Bundan tashqari, rubob pardalarida to‘liq ovoz hosil qilish va texnik imkoniyatlarni oshirish maqsadida quyidagi pozitsiyadan foydalanish tavsiya etiladi.

POZITSIYA. Rubob pardalarida u yoki bu notaning chap qo‘l barmoqlari bilan bosilishi holatiga pozitsiya deyiladi. Pozitsiya hamma musiqa asboblari, shuningdek, qashqar rubobi uchun katta ahamiyatga egadir. Pozitsiyaning to‘g‘ri qo‘yilishi asarni o‘rganishda va o‘zlashtirishda asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun har bir musiqa asarini o‘quvchilarga o‘rgatishdan oldin musiqa o‘qituvchisi o‘sha asarni o‘zi chalib, notalar ustiga qaysi barmoq bilan chalishni belgilab chiqishi lozim. Bunday ish musiqa asarining texnik tomondan mohirona va sifatli ijro etilishini osonlashtiriladi. (Misol №21).

Qashqar rubobida o‘n ikkita pozitsiya bor. (Misol №22).

Biz yuqorida badiiy havaskorlik to‘garagi ishtirokchilarining qashqar rubobini o‘rganish usullari haqida fikr yuritdik. Endi ruboblar oilasiga mansub bo‘lgan

asboblardan iborat o'zbek xalq cholg'u havaskorlik orkestrlarini tuzish to'g'risida to'xtalib o'tamiz.

ORKESTR TUZISH VA UNI JOYLASH TIRISH.

Havaskorlik orkestriga o'quvchilar, asosan, 12 yoshdan boshlab qabul qilinadi. Orkestr yoki ansamblga qabul qilishda qatnashuvchilarning xohish-istagidan tashqari, ularning musiqa qobiliyati ham e'tiborga olinishi zarur.

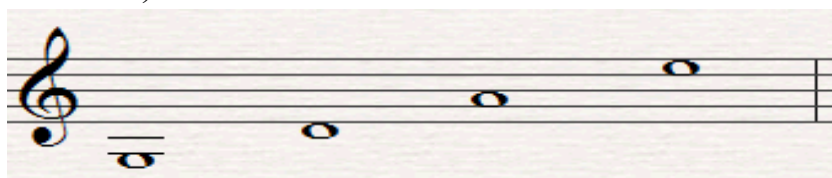
Birinchi kundayoq qabul qilingan har bir havaskor ijrochining qaysi musiqa asbobini chalishi va orkestrdagi o'rnini aniqlanadi. Musiqa rahbari har bir qatnashuvchini orkestr yoki ansamblida chalinadigan musiqa asboblarining sozlanishi, diapazoni va texnik imkoniyatlari bilan tanishtirishi lozim. Rubobchilar orkestiri yoki ansamblida qashqar rubobidan tashqari yana rubob-prima, afg'on rubobi, dutor-bas va dutor-kontrabas, doira kabi cholg'u asboblardan ham foydalaniladi.

22.

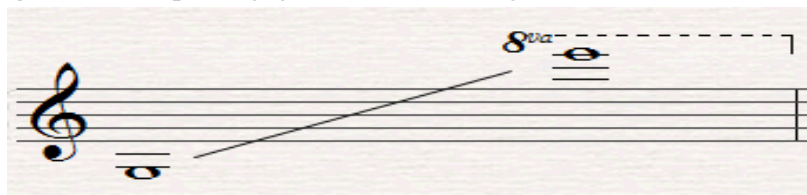

RUBOB PRIMA . Bu asbobning to‘rta po‘lat tori bor. Ular quyidagi notalarga sozlanadi: (Misol№ 23).

Birinchi tor: -“mi”
 Ikkinchi tor: - “lya”
 Uchinchi tor: -”re”
 To’rtinchi tor: -”sol”

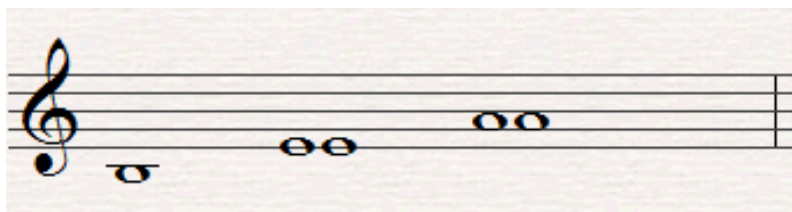
Diapazoni “sol” kichik oktavadan “mi” to’rtinchi oktavagacha : (Misol №24).
 Rubob primaning notalari qanday yozilsa, shunday eshitiladi.

Rubob prima asosan, o’tirib chalinadi. Chap oyoq polga, o’ng oyoq esa chap oyoq tizzasi ustiga qo’yiladi. Cholg’u asbobi o’ngoyoqqa tiralib, ko’krakning o’ng tomoniga sal taqalishi lozim. Uning grifi chap qo’lning bosh barmog’i bilan ko’rsatgich barmog’i orasida turadi. Rubob-prima mediator bilan chalinadi va katta texnik imkoniyatga ega bo’lib, orkestrda yetakchi asboblardan biri hisoblanadi.

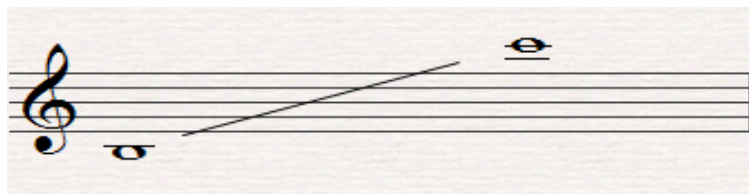
AFG’ON RUBOBI. Mediatr bilan chalinadigan cholg’u asboblari orasida o’zining tashqi ko’rinishi, katta korpusi, kalta va yo’g’on dastasi hamda ovozinining xarakterli tembiri bilan afg’on (buxor) rubobi juda ham ajralib turadi. Bu rubob ilgari, asosan, Buxoroda keng yoyilgan edi, keyinchalik esa O’zbekistonning boshqa shaharlariga ham tarqala boshladi. Afg’on rubobining beshta tori bo’lib, ular qashqar rubobi kabi sozlanadi, lekin torlari ichak yoki kaprondan qilinadi.

(Misol №25)

Birinchi tor juft-«lya»
 Ikkinchi tor juft-”mi”
 Uchinchi tor yakka-“si”

Diapazoni “si” kichik oktavadan “do” ikkinchi oktavagacha:
 (Misol №26).

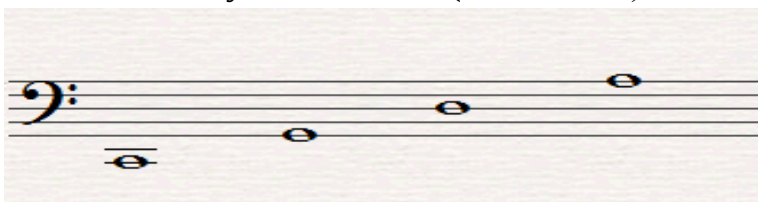
Afg’on rubobi tovushlari yozilishiga nisbatan bir oktava past eshitiladi. Ovoz berishi:

(Misol №27).

Afg'on rubobi ham rubob-primatek stulga o'tirib chalinadi. U ovozing yumshoq va chiroyliligi uchun orkestr yoki ansamblida asosiy partiyalarni ijro etishda ishlatiladi. Notalari skripka kalitida yoziladi.

DUTOR-BAS. Dutor –bas yangi ishlangan, mediatr bilan chalinadigan cholg'u asbobidir. Uning to'rtta tori bo'lib, quyidagicha sozlanadi. Notalari bas kalitida yoziladi, qanday yozilsa, shunday ovoz beradi: (Misol №28).

Birinchi tor: -	“lya”
Ikkinchi tor: -	“re”
Uchinchi tor: -	“sol”
To'rtinchi tor: -	“do”

Uning birinchi “lya” tori kaprondan, qolganlari esa po'latdan. Diapazoni “do” katta oktavadan “re” ikkinchi oktavagacha: (Misol №29).

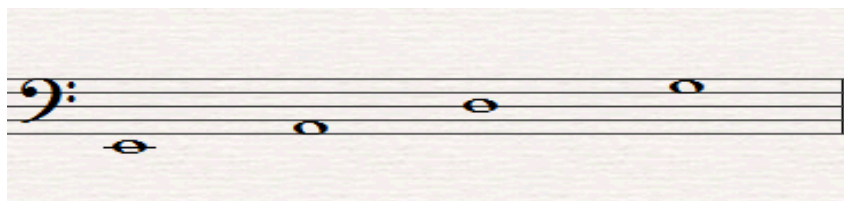

Chap qo'l barmoqlarining dator-bas torlariga bosish applikaturasi quyidagicha bo'ladi: (Misol №30).

Dutor-bas ham o'zining yorqin, kuchli va yoqimli tovushi bilan orkestr yoki ansamblni boyitadi, shuning uchun bu asbobda ko'pincha asosiy partiyalar chalinadi.

DUTOR-KONTRABAS. Bu cholgʻu asbobi xam yangi ishlangan boʻlib, orkestrda eng pastki notalarni chalish uchun ishlatiladi. Dutor-kontrabasning toʻrtta tori boʻlib, ular quyidagicha sozlanadi: (Misol №31).

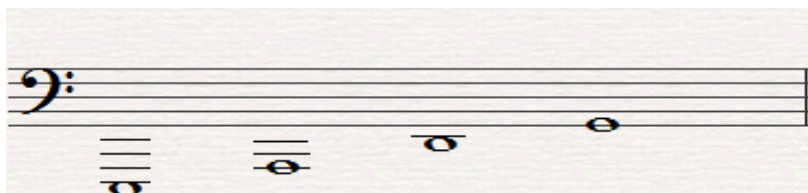
Birinchi tor: -“sol”

Ikkinchi tor: -“re”

Uchinchi tor: -“lya”

Toʻrtinchi tor: -“mi”

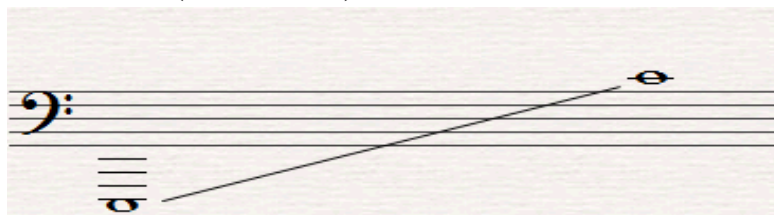
Notalari bas kalitida yoziladi va bir oktava past ovoz beradi. Ochiq torlarda uning ovoz berishi quyidagicha: /Misol №32/.

Diapazoni “mi” katta oktavadan “do” ikkinchi oktavaga qadar boʻladi. Yozilishi : (Misol №33).

Ovoz berishi: (Misol №34).

Notalari mediator (qattiq charm) bilan chalinadi.

Yuqorida aytib oʻtilgan musiqa asboblari bilan tanishtirilgandan soʻng, orkestr raxbari joylarda tuzilgan orkestr yoki ansambllar toʻgʻrisida gapirib berishi, shu kollektivlar ijrosida magnitofonga yoki plastinkaga yozib olingan musiqa asarlaridan eshittirishi toʻgʻarak qatnashuvchilarini ancha qiziqtiradi. Bundan tashqari, mamlakatimizdagi mashhur rubobchi sozandalar M. Mirzaev, S. Taxalov, A. Boboxonovlarning ish faoliyati toʻgʻrisida, ular ham oldin toʻgʻarakka qatnashib,

keyin musiqa sohasida o'qishlarini davom ettirganliklari gapirib berilsa, bu har bir qatnashuvchida qiziqish uyg'otadi.

Madaniyat uylarida orkestr yoki ansambllar ishini tashkil etib, ularning ish faoliyatini yaxshilash va uning samaradorliini oshirishga alohida e'tibor berish lozim. Bunda madaniyat uylari rahbarining jonkuyarligi, musiqa o'qituvchisining tashabbuskorligi va fidoiyligi muhim ahamiyatga ega. Chunki orkestr va ansamblni tuzish, ishini rejalashtirish musiqa o'qituvchisi tashabbusiga bog'liq bo'lsa-da, imkoniyatlar madaniyat uylari ma'muriyati tomonidan yaratiladi, shundagina tashabbus reallikga aylanishi mumkin.

Madaniyat uylarida tashkil etiladigan orkestr va ansamblning muvafaqqiyatli ishlashida ularning muayyan maqsadni ko'zlab, muntazam reja asosida mashg'ulot o'tkazishlari shartdir. Ikkinchidan, ularning ish tartibini to'g'ri uyushtirish lozim.

Uchinchidan, orkestr repertuari uchun tanlanadigan musiqa asarlari o'z mazmuni jihatidan o'quvchilarga tushinarli bo'lishiga erishmoq kerak. Buning uchun musiqa rahbari havaskor-ijrochilarni musiqaga qiziqtirishi, orkestrni har bir konsertda yoki ko'rikda muvafaqqiyatli chiqishi uchun repertuarni xilma-xil xarakterdagi musiqa asarlari bilan muttasil boyitib borish shart.

Shunisi muhimki, tanlangan asarlar orkestr ishtirokchilarini Vatanga, va xalqiga muhabbat, vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydigan bo'lishi kerak. Har bir asar mazmuni, musiqiyligi va xarakterining xilma-xilligi bilan o'quvchilarni o'ziga jalb etadigan jozibigi ega bo'lmog'i lozim.

Orkestr mashg'ulotlari har haftada ikki marta 2,5 yoki 3 soatdan muntazam ravishda olib borilishi zarur. Mashg'ulot uchun alohida yorug', estetik jihatdan did bilan bezatilgan xona ajratilmog'i va mashg'ulot kunlari va soatlari aniq ko'rsatilmog'i lozim.

Musiqa raxbari mashg'ulotning birinchi kunlaridan e'tiborat xar bir orkestr qatnashchisining o'rnini ko'rsati, ularga cholg'u asboblari ushlash qoidalarini va orkestrning tuzilish tartibini o'rgatishi kerak. Chunki xar bir ijrochi o'z joyini yaxshi bilishi va atrofdagi cholg'u asboblari tovushiga moslanishi zarur. Cholg'u asboblari sozlarining baland – pastligiga qarab joylashtirishi orkestr yoki ansambl sadosi uchun katta ahamiyatga ega.

(Rasm №4).

Mashg'ulotning dastlabki kunlaridan boshlab musiqa rahbari orkestr a'zolariga uncha murakkab bo'lmagan, ya'ni nimchorak notalarida yozilgan musiqa asarlarini o'rgatishi kerak, chunki bunday notalarni rubobda ijro etish ancha oson. Ijrochilarning chalish texnikasini rivojlantirishi, tovush chiqarish usullarini yaxshi o'zlashtirishi, asarlarni bir me'yorda chalishi uchun ularga musiqa asari ustida ishlashdan oldin har xil templardagi mashqlar, gammalar chaldirib turish lozim. Orkestrda o'rgatiladigan asarlar sekin temp bilan, gruppalariga bo'lingan holda ijro

etilishi kerak, chunki har bir o'quvchi asarni yaxshi o'zlashtirib, to'g'ri chalmaguncha, ularni birlashtirib ijro etish qiyin. Ba'zi havaskorlar orkestrda ijro etiladigan asarlarni tez tushinib, o'zlashtirib oladilar, bundaylarni yaxshi o'zlashtirmaydigan havaskorlarga berkitib qo'yilsa, orkestr bilan ishlash samaradorligi yanada oshadi.

Musiqqa rahbari (dirijor) kuyni gruppalar to'liq o'rganib olganlaridan keyin orkestr ishtirokchilariga asarning tempi, xarakteri, ijrochilik usullari haqida so'zlab, orkestrning umumiy repetitsiyasini tashkil qiladi. Bunda har bir sozandaning asarni yuqorida aytilgan detallar bo'yicha tushinishga erishmoq lozim, aks holda ko'zlangan maqsadga yetib bo'lmaydi.

Orkestrda ishlashning yanada samaradorligini oshirish uchun orkestrga havaskorlardan talantlirog'ini boshliq (konsertmeyster) saylab qo'yish, har mashg'ulot uchun navbatchi tayinlash va mashg'ulotga qatnashuvchilarning hisobini olib borish kabi ishlar yaxshi natija beradi. Musiqqa rahbari orkestrda o'z-o'zini boshqarish prinsipini yo'lga qo'yishi, aktiv ishtirok etib, yaxshi o'zlashtiruvchilarni doimo rag'batlantirib turishi foydalidir. Agarda orkestr ijrochilarining ayrimlarida musiqqa bilim yurti yoki pedagogika institutlarining musiqqa-pedagogika fakul'tetiga hamda madaniyat institutlariga kirish ishtiyoqi tug'ilsa, ularga alohida e'tibor berish, yo'l-yo'riqlar ko'rsatish, kerakli adabiyotlarni tavsiya etish, ularda ijrochi-musiqachi yoki musiqqa o'qituvchisi bo'lish to'g'risida tushunchalar hosil qilishga erishish lozim.

Orkestr ishining eng qiziqarli va mas'uliyatli bosqichi orkestrlar tomonidan tayyorlangan musiqqa asarlarini konsertda namoyish etish bo'lib, bu ijrochilar uchun ham, tomoshabinlar uchun ham juda katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Agar orkestr a'zolarida ijodiy ishga mehr-muhabbat bo'lsa, aniqrog'i, har bir ijrochi hamma qatnashuvchilar uchun qayg'ursab g'avaskorlar mashg'ulot davomida tayyorlagan konsert nomerlarini zo'r ko'tarinki ruh bilan namoyish qiladilar. Tayyorlangan konsert nomerlarini namoyish etishni tashkil qilishga alohida e'tibor berish lozim. Buning uchun oldindan elonlar (afishalar), programmalar va kiyimlar tayyorlash, sahna ishlari uchun mas'uliyatli shaxslarni tayinlab qo'yish kerak. Orkestr a'zolaridn konsert zalida navbatchi qo'yish kerak. Konsertda ijro etilgan nomerlar sifat va saviyasi konsertdan so'ng orkestr ijrochilari bilan birgalikda muhokama qilinib, uning yutuq va kamchiliklari tahlil qilinmog'i lozim. Bu keyingi konsertlarda uchrash ehtimoli bo'lgan kamchiliklarni bartaraf qilishga va yanada yaxshiroq chiqish tadbirlarini belgilashga yordam beradi.

Orkestr a'zolarining musiqiy bilim va malakalarini kengaytirish uchun musiqqa savodiga oid materiallar bilan birga chet el va rus hamda o'zbek kompozitorlari ijodlariga oid suhbatlar o'tkazib turish, shuningdek, hozirgi san'atimiz ravnaqi, uning olamshumul tarixiy ahamiyati haqida ma'lumotlar berib borish zarur. Bundan

tashqari, musiqa maktablarida va bilim yurtlarida tuzilgan orkestrlarni borib ko'rish, ular ijrosida musiqa asarlarini eshitish kabi tadbirlarni uyushtirish ham katta natija beradi.

Musiqa rahbarining orkestr uchun tuzgan ish plani klub mudirining ish plani bilan bog'langan holda bo'lishi, unda klubda qilinadigan ishlar, hamma bayramlarga bag'ishlangan kechalar, taniqli musiqashunos va kompozitorlar bilan uchrashuvlar, respublika va butun respublika miqiyosida nishonlanadigan tarixiy sanalar, sanat bayramlari va musobaqalar hisobga olinishi kerak.

Rejaning mazmuni, asosan, ish sharoitiga, orkestr a'zolarining yosh xususiyatlariga muvofiq bo'lishi lozim. Orkestr ish rejasini tuzishda quyidagilarni hisobga olish zarur:

- Orkestr repertuarini tuzish uchun musiqa asarlari tanlash va shu asarlar ustida mashg'ulotlar o'tkazish ;
- Tanlangan asarlarni ijro etishda orkestrning umumiy soziga e'tibor berish ;
- Musiqa asarlarining mazmunli chiqishi uchun undagi dinamik belgilarga e'tibor berib, tanlangan asarlarni tayyorlab, konsertlarda namoyish qilish yoki konkurslarda qatnashish va qilingan ishlarni muhokama qilish;
- Orkestr a'zolarining umumiy madaniyat oshirish, fikr doiralarini kengaytirish uchun har xil mavzularda suhbatlar o'tkazish;
- Orkestr a'zolarining ota-onalarining ota-onlari bilan aloqada bo'lish va hokazolar.

Musiqa rahbari orkestr mashg'ulot o'tkazadigan kabinetda cholg'u asboblari, nota yo'llari chizilgan doska, nota qo'yib chalish pulti, har xil ko'rgazmali qurollar, magnitofon, plastinka va proigrivatellarni ham muhayyo qilishi shart.

Yuqorida bayon qilingan fikrlardan shu ma'lum bo'ldiki, yosh avlodni har tomonlama kamolotga yetkazish protsessida, o'quvchilarning ma'naviy jihatdan kamol topishlari va estetik tarbiyasida ularga beriladigan musiqa bilimlari katta ahamiyatga ega.

Bu murakkab ishlarni hal etishda har bir musiqa o'qituvchisidan yetarli musiqiy qobiliyat va yuksak pedagogik mahorat talab etadi.

Musiqa rahbari har bir mashg'ulotga tayyorlanar ekan, o'rgatishi kerak bo'lgan musiqa asarining tarbiyaviy maqsadlarini va vazifalarini aniq belgilab olmog'i zarur. Mashg'ulot davomida asarning mazmunini tushintirar ekan, u, albatta, ishtirokchilarning yaxshi ishtirok etishlariga va mustaqil fikr yuritishlariga imkoniyat yaratishi kerak.

Mashg'ulot davomida o'rgatilayotgan asarlar, olib borilayotgan suhbatlar ishtirokchilarning yoshlariga, bilim va saviyalariga mos bo'lishi, axloqiy-estetik tushunchalarni o'zlashtirib olishlariga yordam berishi lozim.

Musiqa rahbari mashg'ulot davomida o'rgatilayotgan asarning mazmuniga bog'liq holda orkestrlarning shaxsiy hayotidan jonli misollar keltirish orqali

marshg'ulot saviyasini ko'tarishi va asarning g'oyaviy tomonlarini alohida qayd qilib o'rganishi lozim.

Shuning uchun hozirgi kundagi asosiy vazifa o'zbek xalq cholg'u asboblari rubobchilar ansambli yoki orkestri tuzish uchun har tomonlama kamolotga yetgan yuqori malakali musiqa o'qituvchilarini tayyorlashdan iboratdir.

Havaskor rubobchilar ansambli yoki orkestri repertuariga ilova:

“Do‘loncha”, A.Liviev qayta ishlagan o'zbek xalq kuyi.

“Yallama-yorim”, F.Vasilev qayta ishlagan o'zbek xalq kuyi.

A.Petrosyans instrumentovkasi.

“Mirzadavlat”, A.Liviev qayta ishlagan o'zbek xalq kuyi.

“Qarinavo”, R.Glier qayta ishlagan o'zbek xalq kuyi.

A.Liviev instrumentovkasi.

“Baxor keldi”, S.Habibulin qayta ishlagan o'zbek xalq kuyi.

“Qo‘shiq va raqs”, A.Liviev musiqasi va instrumentovkasi.

“Maktabim”, F.Nazarov musiqasi, A.Yurgaev instrumentovkasi.

“Lenin bobomlar-mening bobomlar”, A.Muxammedov musiqasi,
F.Jo‘raev instrumentovkasi.

“Buxorocha raqs”, A.Petrosyans qayta ishlagan o'zbek xalq kuyi.

“Hoy ishchilar”, H.H.Niyoziy musaqisi, F.Jo‘raev instrumentovkasi.

“Andijon polkasi”, A.Tarlev qayta ishlagan o'zbek xalq kuyi.

“Sharq kuyi” A.Liviev musiqasi va instrumentovkasi.

“Bibigul”, G.Sobitov qayta ishlagan qoraqalpoq xalq kushig'i.

“Vo pole beryoza stoyala”, A.Petrosyans instrumentovkasi, rus xalq qo‘shig'i.

“Reve ta stogne Dnepr shirokiy”, ukrain halq kuyi.

A.Petrosyans instrumentovkasi.

“Nichto v polyushke ne sheloxnetsya”, A.Liviev instrumentovkasi, rus halq qo‘shig'i.

Havaskorlik xor to‘garagi

Xor shunday bir san'atki, unda adabiy va musiqiy ijodiyot bir-biri bilan uyg'unlashib, yaxlit badiiy obraz yaratiladi. Bu san'at doimo xalq qo'shiqchilik ijodiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'zbek va boshqa qardosh xalqlar milliy musiqa madaniyatining shakllanish va rivojlanishida ham muhim rol o'ynab kelgan xor to'garagi musiqa san'atining ommabop turi sifatida xalqimizning ma'naviyatini, madaniyatini o'stirishda katta hissa qo'shib kelmoqda. Bu san'at turi o'zining katta tarbiyaviy ahamiyatiga ega, chunki havaskorlik xorining ijodiy faoliyati tarbiyaviy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Xor to'garagining asosiy qonuniyati – o'quvchilarning ixtiyoriy ravishda qatnashishidir. Bu ixtiyoriylik har bir o'quvchi zimmasiga ma'naviy mas'uliyat

yuklaydi. Havaskorlik xor to‘garagiga o‘quvchilar faqat o‘qishdan keyin bo‘sh vaqtlaridagina ishtirok etadilar. To‘garakning asosiy vazifasi o‘quvchilarni g‘oyaviy – estetik tarbiyalash, ularning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish, xorda kuylash malakalarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, ijro etilishi kerak bo‘lgan musiqa asarlarining sur‘ati (tempi), harakat turlari (dinamikasi), tovush turlari (tembrlari)ning moslashgan hamohangligiga ya‘ni ansambliga erishishdir. Shuningdek, vokal – xor malakalarini vujudga keltirish, jumladan, nafasni to‘g‘ri olish va chiqarish, ovoz hosil qilish, so‘zlar talaffuzi (diksiya) ni to‘g‘ri aytish, kuylash holatiga rioya qilish hamda o‘quvchilarni o‘z ovozigacha ehtiyot bo‘lishiga o‘rgatish. Albatta, yuqorida aytilgan bu vazifalarni amalga oshirish ancha murakkab. Buning uchun birinchi navbatda xor to‘garagining rahbaridan bilimdonlikni, qat’iyatlikni, o‘z-o‘ziga talabchanlikni, ijodiy izlanuvchanlikni va sitqi – dildan ish olib borishi talab qilinadi. Chunki u bilimdan mutaxassis bo‘lish bilan birga, mahoratli pedagog – tarbiyachi hamdir. Uning jonkuyarlik bilan to‘garakda psixologik va ijodiy muhitni to‘g‘ri tashkil qilishi–ish jarayonining samaradorligiga olib keladi. Shuningdek, uning asosiy vazifalaridan yana biri – o‘quvchilarda yaxshi musiqiy did va ijodiy qiziqishni shakllantirish, ijrochilik mahoratiga ega bo‘lgan xor to‘garagini tuzish, to‘garakda o‘quv–tarbiyaviy ishlarni olib borish hamda konsert dasturlarini tayyorlash va uni ommaga namoyish qilish va boshqalar.

Xor to‘garagini tashkil etish. Umumta’lim maktablarida xor to‘garagini tashkil etish uchun, eng avvalo, maktab ma’muriyati ya‘ni maktab direktori va uning ma’naviy va ma’rifiy ishlar bo‘yicha o‘rinbosari bilan maslahatlashib kelishib olinadi, kerakli imkoniyatlar yaratiladi, xona ajratiladi. Shundan so‘ng e’lon orqali xor to‘garagiga o‘quvchilar qabul qilinadi. Qabul qilingan o‘quvchilar bilan suhbat o‘tkazilib, ularga xor san’atining qisqacha tarixi, xor to‘garagining ahamiyati va kelajakdagi rejalari haqida o‘quvchilarga qiziqarli qilib gapirib beriladi.

To‘garak mashg‘uloti o‘tiladigan xona esa estetik did bilan jihozlangan bo‘lib, unda royl yoki pianino, nota chiziqlari chizilgan doska, yetarlicha stol va stullar, xona devorlarida musiqaga oid tasviriy sur’atlar, bastakor va kompazitorlarning rasmlari tartib bilan osig‘liq bo‘lishi kerak.

Xor to‘garagiga qabul qilingan o‘quvchilar ovozi dastlabki dars davomida birma-bir eshitilib ko‘riladi va ularning musiqaviy qobiliyati aniqlanib o‘rganish uchun xor asarlari tanlanadi.

Xor to‘garagidagi o‘quvchilar yoshiga qarab bir necha guruhga bo‘linadi va ular uchun alohida xor asarlari tanlanadi, ya‘ni kichik guruhlar uchun osonroq katta guruhlar uchun esa murakkabroq asarlar tinglanib o‘rgatilib boriladi.

Asarlarni o‘rgatishdan oldin 10-15-minut o‘quvchilarning ovoz yo‘llarini qizitish, eshitish qobiliyatini tiklash, ular ovozini to‘g‘ri rivojlantirish uchun har xil mashqlar, gammalar, arpedjiolar, tanish qo‘shiqlardan parchalar kuylatish maqsadga muvofiqdir. Bu ish har bir mashg‘ulot kuni bajariladi. Shuningdek, kuylash jarayonida

tovush talaffuzlariga e'tibor berish qoidalarini ham esdan chiqarmaslik kerak. Shu bilan bir qatorda yangi musiqa asarini o'rgatish jarayonida musiqa savodiga oid ma'lumotlar, jumladan, notalar va ularning bo'linishi, nota chiziqlari, ularda notalarning joylashish tartibi, nomi, kalit belgilari va ularning vazifalari, alteratsiya belgilari, pauzalar, o'lchovlar kabi bilimlar muntazam ravishda o'rgatilib boriladi. Bundan musiqa adabiyotiga oid bilimlar berib borish ham mustasno emas.

Mashg'ulot davomida to'garak a'zolarining turib yoki o'tirib qo'shiqni kuylaganda gavdani to'g'ri tutishlari, yelkalarini erkin, oyoqlarini esa yerga mustahkam bosib turishlari ovozni to'g'ri chiqarishda hamda xor asarining mukammal ijrosi uchun zamin yaratiladi.

To'garak a'zolariga xor asarlarini o'rgatish uchun tanlanadigan mashqlarni to'garak rahbarining o'zi tuzishi mumkin yoki tadriijiy qo'llanmalarda berilgan mashqlardan hamda xor uchun yozilgan asarlardan parchalar olib foydalanishi ham mumkin. Tayyorgarlik ishlaridan so'ng qo'shiqlar o'rgatishga kirishiladi. To'garak rahbari o'rgatilayotgan har bir asar to'g'risida batafsil ma'lumot bermog'i kerak. Jumladan, asarning mualliflari, mazmuni, ritmik tuzilishi, tempi (sur'ati), tarbiyaviy va ta'limiy tomonlari to'grisida o'z fikrlarini sodda, ravon, bolalar tushunadigan so'zlar bilan tushuntirmog'i kerak, chunki o'quvchilarga birinchi mashg'ulotdayoq asarning yoqib tushishi, ularning tez o'rganishlarini osonlashtiradi va ish samaradorligini oshiradi. Qo'shiq o'quvchilarga har tomonlama tushuntirilgandan so'ng qo'shiqning so'zlari va ohangi o'quvchilarga kichik guruhlariga bo'lingan holda o'rgatila boshlanadi. Agar qo'shiq ikki ovozli bo'lsa har bir ovozi alohida-alohida guruhlariga bo'lingan holda o'rgatiladi. Guruhlarda o'rgatilgan ovozlar partiyasi ikkinchi guruh bilan almashtiriladi. Shu tariqa asar mukammal o'rganilib, guruhlar birgalikda ijro etilganlarida ovozlar sof ansamblga erishadilar.

To'garakda tarbiyaviy ishlar. To'garakning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning badiiy didini orttirish, g'oyaviy-siyosiy ongini o'stirish, ularni zamonamizning ilg'or madaniyatli kishilari qilib voyaga yetkazish hamda ona-Vatanni sevadigan vatanparvar qilib tarbiyalashdan iborat. To'garakda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarni madaniy, axloqiy va ma'naviy jihatdan boyitadi va kamol topishi uchun zamin tayyorlaydi. To'garakda olib boriladigan barcha faoliyatlar chunonchi, g'oyaviy- siyosiy ishlar, badiiy estetik tarbiya bilan birgalikda amalga oshiriladi. Tarbiyaviy ishlar maktabning kundalik madaniy- ijtimoiy hayoti bilan chambarchas bog'langan holda olib borilishi kerak. Xor to'garagi ishtirokchilarini har tomonlama tarbiyalashda maktabda o'tkaziladigan qiziqarli suhbatlar, uchrashuvlar, o'quvchilar hayotiga bag'ishlangan kechalar to'garakning tarbiyaviy ishlari rejasidan kelib chiqib o'tkaziladi va ular o'quvchilar xotirasida doimiy saqlanib qoladi.

To'garakda o'quv – tarbiya ishlari. Har bir musiqiy asarning mazmuni insonni axloqiy tarbiyalash vositasiga ega, chunki har bir qo'shiq (asar) o'z g'oyasiga ega. Qo'shiq so'zini o'rganishda o'quvchilar ana shu g'oyani ochib beradilar. O'quv – tarbiya ishlari o'quvchilarda vokal – xor hamda ijrochilik malakalarini shakllantiradi, nazariy bilimlarini rivojlantiradi. Buning uchun to'garak rahbari o'quv – tarbiya ishlariga jiddiy e'tibor berib, turli xil mavzularda kechalar, suhbatlar, uchrashuvlar, ma'ruzalar, musiqa asarlarni tinglash uchun suhbatli konsertlar o'tkazib turishi, hamda teatr va muzeylarda jamoa bo'lib borishi kerakligini e'tibordan chetga qoldirmasligi kerak. Shuningdek, san'at ustalari, xalq artistlari, atoqli davlat arboblari, zamonamiz qahramonlari hamda badiiy havaskorlik jamoalari bilan ijodiy uchrashuvlar o'tkazib turish to'garak a'zolarini har tomonlama bilim saviyasini oshiradi va ularni ijodiy barkamollik sari yetaklaydi.

To'garak xorida o'quvchilarga musiqa savodi, solfedjio, musiqa tarixi bo'yicha bilim berish bilan birga ularda vokal – xor malakalarini hosil qilish kabi ta'limiy va tarbiyaviy ishlar ham olib boriladi. Musiqa tarbiyasining ajralmas qismi bo'lgan musiqa savodi esa to'garak ishtirokchilarining yuksak ijrochilik mahoratiga erishish uchun zarur bo'lgan omillardan biri hisoblanadi.

Musiqa savodiga oid bilimlar xorda doimiy ravishda olib borilsa, xor ishtirokchilari asta – sekin notaga qarab qo'shiqni kuylashni o'rganadilar. Shu yo'l bilan ish jarayonida musiqa savodining boshqa elementlari ham o'rgatilib boriladi. Demak, shuni ta'kidlab o'tish kerakki, ko'zlangan ijobiy natijalarga erishish uchun o'quv – tarbiya ishlari reja asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

To'garak xori uchun musiqa asarlarining taxminiy majmuasi.

“Mash'al o'lkam” U. Yusupov she'ri, J. Najmiddinov musiqasi

“Vatan kutar” I. Muslim she'ri, G'. Qodirov musiqasi.

“Xush keldingiz” (To'yona nomli simfonik poemadan) H. G'ulom she'ri, S. Boboev musiqasi.

“Dadamlarga o'xshasam” P. Mo'min she'ri, Sh. Yormatov musiqasi.

“Qor yog'ar” B. Isroilov she'ri, Sh. Yormatov musiqasi.

“Buvijonim kelyapti” T. Ilhomov she'ri, S. Abramova musiqasi.

“Yaxshi bola” P. Mo'min she'ri, N. Norxo'jaev musiqasi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // "Xalq so'zi" gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017,
3. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2016, ... bet.
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2016, ... bet.
5. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. 1-ilova: "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 8 fevral soni va Internet resurs: www.lex.uz.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – T.: O'zbekiston, 2014. – 46
7. J.G'.Yo'ldoshev, S.A. Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. T. «O'qituvchi». 2004 yil.
8. K.Tolipov, M.Usmonboeva. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari.T. «Fan», 2006 yil.
9. V.M.Karimova, F.A.Akramova Psixologiya. Ma`ruzalar matni. T. FTDK, DITAF 2000 yil.
10. M.Mavlonova, O.To`raeva, K.Xoliqberdiev. Pedagogika. T. «O`qituvchi», 2001 .
11. R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yo`llari. T.Nizomiy nomidagi TDPU, 2004 yil.

12. J.Fozilov, R.Sultonov, H.Saidov. O'quvchima'naviyatini shakllantirish. T. «Sharq», 2000 yil.
13. М.А.Давудова, И.А.Агапова. Музыкальные вечера в школе. М. 2001г.
14. X.Nurmatov, N.Norxo'jayev. Musiqa 2- sinf. T. G'.G'ulom, 2003 yil.
15. X.Nurmatov, N.Norxo'jayev, A.Mirraximov. Musiqa 3-sinf. T. G'.G'ulom, 2003 yil.
16. O.Ibrohimov, J.Ibrohimov. Musiqa 4-sinf. T. G'.G'ulom, 2003 yil.
17. A.Mansurov, D.Karimova. Musiqa 5-sinf. T. G'.G'ulom, 2004 yil.
18. S.Begmatov va b. Musiqa 6-sinf. T. G'.G'ulom 2002 yil.
19. O.Ibrohimov, J.Sadirov. Musiqa 7- sinf. T. G'.G'ulom 2003 yil.
20. Azizov O. Solfedjio (ko'p ovozli). Toshkent, «Musiqa», 2007.
21. Jabborov A. Musiqiy drama va komediya janrlari o'zbek kompozitorlarining ijodiyotida. – Toshkent: «G'.G'ulom», 2000, ... bet.
22. Jono Kornfeld. Music Notation and Theory for Intelligent Beginners, 2005.
23. Catherine Schmidt. Understanding Basic Music Theory. –Jones. Rice University, Houston, Texas, 2007,
24. Ibrohimov O., Yunusov R. Solfedjio darsligi. Toshkent, «Musiqa», 2004.
25. К вопросу о «восточном симфонизме». В сб.: Борбад и художественные традиции народов Центральной и Передней Азии, Душанбе, 1990,,
26. XX век меняет музыкальную карту мира. В сб.: Санъатшунослик масалари. - Т., 1995, ...
27. Matyokubov O. Maqomot. – Toshkent: “Musiqa”, 2004, ... bet.
Mark Feezeel. Music Theory Fundamentals. –Texas University. ////
28. Музыка Е. Д., Критская, Г. П., Сергеева, Т. С. Шмагина. – Москва: «Просвещение», 2007, ...
29. Odilov A. O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1995, ... bet.
30. Rahimov Q. Musiqaning elementar nazariyasi. (Ma'lumotnoma), Toshkent, “Musiqa”, 2007.

31. Rahimov Q. Musiqaning elementar nazariyasi bo'yicha mashq va vazifalar to'plami. Toshkent, "O'zbekiston", 2006.
32. Rahimov Q. Garmoniya bo'yicha mashq va masalalar to'plami. «Aloqachi», 2005.
33. Ройтерштейн М.И. Основы теоретического музыкознания. М., «Академа», 2003.
34. Sur la structure de la musique contemporaine de l'orient sovietique (d'apres Pexemple de l'Ouzbekistan). Le IH-eme symposium international des musicologues. – Samarkand, 1987, ...
35. «Стоит жить на свете, пока сочиняется такая музыка» (в соавт. с Ф. Янов-Яновским) «СМ», 1985, №12.
36. Сами Азиз ўғли. Гармония. Т., «Ўзбекистон», 2002.
37. Trigulova A.X. Chet el musiqa tarixi. (romantizm davri, Shubert, Shopen, List). – Toshkent: "Nizomiy nomli TDPU", 2008, ... bet.
38. Trigulova A.X. Xorijiy musiqa adabiyoti. –Toshkent: «Ilmziyo», 2009.
39. Theory of Music Syllabuses. – University of South Africa, 2011, ...
40. Urmanova L.A. Rus musiqasi tarixi. – Toshkent: «Musiq», 2011, ... bet.

Internet saytlari

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

www.ziyonet.uz

www.edu.uz

tdpu-internet.Ped